

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITÁRIUS EGYHÁZ

98. ÉVFOLYAM
ALAPÍTÁSI
ÉVE
1861

2
1992

KERESZTÉNY MAGVETŐ

98. évfolyam • 1992 • 2. szám

Kolozsvár

TARTALOM

Balázs Ferenc: A vallás létjogosultsága 79

TANULMÁNYOK

Dr. Varga Béla: Mit jelent a kijelentés számunkra? 81
Dr. Kovács Lajos: A Biblia 89
Kozma Tamás: Szabadság és felelősség 95
Lőrinczi László: Vallók életutamról (2. rész) 98
Szabó Miklós: Arkosi Gelei Benedek, avagy Árkosi Tegző Benedek? 112

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Simén Domokos: Húsvétkor mi is Jézust keressük 121
    Imhol az ember! 124
    Pünkösdi tanulságok 127
Nyitrai Mózes: Lelki békesség 130
Kovács István: Mi lett téged, Hágár? 132
Kászoni József: Ne dobd el! 136
Eszmék, gondolatok 139

EGYHAZI ÉLET — HÍREK 140

KÖNYVSZEMLE 144

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelősszerkesztő), dr. Erdő János
(felelős-szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztő), Andrásfi
György, Mikó Lőrinc, dr. Rezi Elek, Szász Ferenc és Kovács István.
Szerkesztőség: Kolozsvár, December 22 út 9 sz. Telefon: 11 52 71
Postacím: 3400 Cluj, B-dul 22 Decembrie nr. 9.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania

XCVIII • Cluj • 1992/2

CONTENTS

Ferenc Balázs: The Reason for the Existence of Religion 79

STUDIES

Béla Varga dr.: What Does Revelation Mean for us? 81
Lajos Kovács dr.: The Bible 89
Tamás Kozma: Freedom and Responsibility 95
László Lőrinczi: My Path of Life (2nd Part) 98
Miklós Szabó: Árkosi Gelei Benedek or Árkosi Tegző Benedek? 112

SERMONS

Domokos Simén: Easter we Are Looking for Jesus 121
    Behold the Man! 124
    Whitsuntide Lessons 127
Mózes Nyitrai: Spiritual Peace 130
István Kovács: What Is the Matter, Ilagar? 132
József Kászoni: Don't Throw away! 136
Ideas, Thoughts 139

CHURCH LIFE — NEWS 140

BOOK REVIEWS 144

Editors: Lajos Kovács dr., the President of the Editorial Board; Members:
János Erdő dr., Árpád Szabó, dr., Dezső Szabó, György András, Lőrinc Mikó, Elek
Rezi dr., Ferenc Szász and István Kovács.

Editorial Office: B-dul 22 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj, Romania. Phone: 11 52 71.

Balázs Ferenc

A VALLÁS LÉTJOGOSULTSÁGA

Hogy a vallásnak van-e létjogosultsága, illetve lehet-e a vallást igazolni, az teljesen attól függ, hogy miképpen határozzuk meg a vallás fogalmát. Ha a vallás lényegét „szellemi lényekbe vetett hit“-ben látjuk (Tylor meghatározása), vagy Crawley és Otto Rudolf szerint abban, hogy az emberek bizonyos dolgokat, helyeket, személyeket szenteknek tartanak, akkor a vallás, az a meggyőződésem, nem igazolható. A szellemi lények elképzelése, erők és tünemények megszemélyesítése s a világnak ilyenfajta lényekkel való benépesítése elhihető, illetve annak, aki ilyen hitben nevelkedett, igaznak tűnik föl, de tudományosan nem igazolható. Ugyancsak semmiféle pozitív bizonyíték egy hitetlen számára nem hozható fel amellet, hogy bizonyos dolgok, és csak azok: szentek.

A vallásnak azonban nem lényeges tulajdonsága a megszemélyesítés, illetve a személyes szellemi lények elképzelése. Az inkább a kezdetleges gondolkodás jellegzetessége, s a vallásba is csak azért került, mert a vallás eddigelé még általában csak kezdetleges gondolkozással volt összekötve. A vallás lényege azonban annak elhívése, hogy a világfolyamatnak valamilyen határozott célja van: a megszemélyesítő vallás nyelvén tehát, hogy a mindenség Isten akarata (terve, célja) szerint mozog. Az is természetes, hogy Isten akaratának elképzelése is eddigelé általában a kezdetleges gondolkodás természete szerint történt; így alakultak ki a különböző mitológiák, Ádám és Éva bűnbeesése, az emberiségre átszármazott bűn jóvátehetetlensége, Isten megváltás-terve Jézus kereszthalála által s az ebben hívők üdvözülése: ez például a keresztény mitológia fővázlata. Azonban világos, hogy a vallás szempontjából sem a világ folyásában megnyilatkozó kormányzó erő megszemélyesítése, sem pedig az így megszemélyesített Isten akaratának mitologikus elképzelése nem lényeges körülmény; a lényeges annak elhívése, hogy a világ folyása cél irányában történik.

Ez a föltételezés pedig tudományosan igazolható.

Meg kell vizsgálni a világnak fejlődéstörténetét, ahogy azt a tudomány elénk állítja. Ha ebből kitűnik, hogy a fejlődés folyamata cél irá-

nyában történt, akkor a vallás igazsága nyilvánvaló; ellenkező esetben pedig ez csak föltételezés marad.

*

A Darwin-féle fejlődéstudomány megállapításai szerint a világfolyamatban, amelynek ismert korszakai a csillagködök összesűrűsödésétől egészen napjainkig tart, semmiféle célirányosság föl nem fedezhető. Az egyik állatfajta fejlődése megindul egy bizonyos irányban a körülmények összejátszása következtében, hogy a körülmények megváltozása után esetleg teljesen más irányba terelődjék.

A legújabb fejlődéstudományok azonban a fejlődés lényegét nem az állat- és növényfajta kialakulásában keresik, hanem abban, ahogy a földön, amelyen kezdetben élet nem lehetett, először az élet legkezdetlegesebb, s azután rendre az élet magasabb megnyilvánulásai megjelentek. S itt már célirányosság fedezhető fel, amennyiben a fejlődés az egyszer elért eredményt mindvégig megtartja s arra építi fel a következő, magasabb tulajdonság-rendszert.

Először voltak az anyagi törvények (fizika, kémia), azután jött az anyagcsere, amely az élet legelemibb megnyilatkozása (biológia), azután a legkezdetlegesebb idegáramkövetítés (reflexek, fiziológia), azután az ösztönök s a képzetkapcsolás (pszichológia), végül pedig az ésszerű gondolkodás (logika). Mindezen tulajdonságok egymástól különböznek, amit nyilván mutat az is, hogy mindegyikkel külön tudományág foglalkozik és szigorúan a fentjelzett sorrendben következnek egymás után. Ha valamely élőlénynek ösztönei vannak, egészen biztos, hogy neki fiziológiai, biológiai és fizika-kémiai tulajdonságai is vannak.

Egy másik körülmény a fejlődés folyamán, amelyik föltétlenül célirányos, az, hogy az élőlények előbb az öntudatosságot, saját maguk külön valóságának tudatát fejlesztik ki (ezt eddig főleg az ember fejlesztette ki), azután pedig az öntudatos ember mind tágabb körű és mélyebbre ható társadalmi érzést fejleszt ki, hogy a mindenség nagy egysége magát először kis, önmagát mindenkitől megkülönböztető egyénekbe törte szét, hogy azután ez öntudatos egyének az egyre fejlődő, növekvő szeretet, társadalmi érzés következtében újra megalkossák a mindenség egységét.

A vallást ezek a tudományos elméletek teljesen igazolják.

A fejlett gondolkozású vallásos ember magát egy olyan mindenség tagjának érzi, amely a fent jelzett, egyetemes cél felé tör. Ennek a célnak az elérését teljes erejéből támogatja: tehát egyéniségét éppen annyira igyekszik teljessé, összhangzatossá tenni, mint amennyire — egyelőre — az emberek között levő egységet törekszik megvalósítani. Ezen életcél minden cselekedetét, minden gondolatát meghatározza.

Dr. Varga Béla

MIT JELENT A „KIJELENTÉS“ SZÁMUNKRA?

1. Az ember világa három síkban helyezkedik el. Ezek: *a tudás, az erkölcs és a hit világa*. Együttesen alkotják az emberi szellem teljességét.

A tudás a valóság világa, amely tényeket állapít meg az előtte jelentkező valóságról, legyen az fizikai vagy pszichikai. Az ember ebben a síkban olyan igazságokat fedez fel, amelyek a dolgok szükségszerű összefüggéséből merülnek fel az ő számára. Eszköze az ész és a tapasztalás, amelyek segítségével eljut a dolgok lényegének és összefüggésének megértésében addig, ameddig ismerő tehetsége megengedi. Célja a világ teoretikus alkatának megismerése.

Az erkölcsi világréndben az ember önmagával, illetve a lelkiismeretében lakozó erkölcsi törvénnyel kerül szembe, amely bizonyos követeléseket támaszt. Az erkölcs világa a *kell* világa, amely feladatunkká teszi a jó megvalósítását, cselekedeteink által. Itt nem a dolgok teoretikus alkata érdekel bennünket, hanem az, hogy erkölcsi küzdelmeinkben miképp jut diadalra a jó. Amikor állást foglalunk a jó vagy a rossz mellett önelhatározásunkból, akkor értékelünk. Az erkölcsi világ számunkra annyit jelent, mint az erkölcsi érték megvalósítása. Ha az erkölcsi törvény hívásának tudunk engedelmessé válni, ezáltal szabadokká tesszük magunkat a természeti megkötöttség oki kapcsolataitól. Az erkölcsi világban tehát szabadok vagyunk, illetve azzá lehetünk, ha képesek vagyunk engedelmessé válni az erkölcsi törvénynek.

Az emberi individuum az erkölcsiség következtében természeti adottságain felülemelkedve egy olyan tulajdonságra tesz szert, amely az emberi szellem autonómiájának kétséget nem tűrő bizonyossága.

Az ember világának harmadik síkja: a hit, és pedig — közelebbről — a vallásos hit világa. Sokszor félreismerték egyfelől azáltal, hogy a tudás kategóriáit alkalmazták rá, vagy pedig azáltal, hogy egyszerűen az emberi megismerés és tapasztalat határain kívül helyezték el, mint egy csodás természetfeletti világot, amely minden törvény alól kivétel. Az előbbi esetben ugyanazon jogtalanság történt, mint a lélektanban, amely nem lévén képes felismerni a szellem életének sajátosságát, a természeti mechanizmus kategóriái alapján magyarázta a lélek életét. Az utóbbi

félreértés alapján állították szembe a tudást a hittel s alkották meg a hit világának olyan épületét, amely szembehelyezkedik a szellem életének alaptörvényeivel.

A vallásos hit épp olyan természetes produktuma az emberi szellemnek, mint a tudás vagy az erkölcs. Nem mesterséges fikció. Ugyanazon emberi értelem fedezi fel a hit igazságait, mint a tudás igazságait. Mégis a vallásos hit lényegesen különbözik a másik kettőtől. Míg az ember a tudás világában a természeti vagy lelki valósággal, az erkölcsi síkban önmagával, illetve az erkölcsi törvénnyel áll szembe, addig a hit világában Istennel kerül szembe. Hogy az ember számára Isten létezik, szükséges, hogy hívő ember legyen épp úgy, mint ahogyan az erkölcsiség csak annak számára létezik, aki tud és akar is erkölcsös lenni, s a tudás is csak az olyan ember számára létezik, aki képes meglátni a dolgok logikai összefüggését, teoretikus alkatát, s ezek alapján kiemelni belőle a minden tudás alapjául szolgáló igazságot. Tehát az Istenben való hit épp úgy a lélek megfelelő arravalóságán alapul, mint az erkölcsiséghez való alkalmazkodás vagy a tudás igazságainak felismerésére való képesség.

Az emberi szellem spontaneitása a tudás világában a legkorlátozottabb, szabadabb az erkölcs világában, de összehasonlíthatatlanul szabad a hit világában. Míg a tudás világában *kényszerítve vagyunk elfogadni a kétszer-kettő igazságát*, addig az erkölcs világában csak mi magunk kötelezhetjük magunkat önelhatározásunkból az erkölcsi törvény elfogadására. Ez utóbbi esetben a spontaneitást nem rajtunk kívül fekvő okok gátolják, hanem a korlátozás forrásai mi magunk vagyunk erkölcsi természetünkönél fogva. Arra azonban, hogy Istenben higgyünk, sem a tapasztalati világ nem kényszerít, sem az erkölcsi törvény nem kötelez.

Azért mondhatjuk, hogy az Istenben való hit az emberi szellem legspontánabb megnyilatkozása, amit az erdélyi unitarizmus megalapításakor az országgyűlés úgy fejezett ki, hogy a „hit Istennek ajándéka”. Annak számára, aki hiszen, a hit világa éppen olyan objektív, mint a tudás vagy az erkölcs, s az előbbinek igazságai semmivel sem kisebb értékűek, mint az utóbbi kettőé. A tudás, az erkölcs és hit között olyan vonatkozások vannak, amelyek evidenssé teszik egymásra utaltságukat. A tudás világának megvannak azok a pontjai, amelyek szükségképpen utalnak a hitre, az erkölcsi világról még fokozottabb mértékben elmondható ez. A tudás korlátainak fennállása, továbbá az a körülmény, hogy sokkal kevesebb az, amit tudunk, mint az, amit nem tudunk, szükségképpen utal a hit által való kiegészítésre. A tudás e szerint nem zárja ki a hitet, de a hit sem zárja ki a tudást. *A tudás ellenőrzi a hitet, a hit kiegészíti a tudást.*

A hitigazságok tartalmának sajátos jellege abban áll, hogy míg a tudás a valóságra vonatkozó tényigazságokat állapít meg, az erkölcsiség pedig az erkölcsi értékeléssel kapcsolatos értékítéletekben nyilatkozik.

meg, addig a hit síkjában a két szempont egybeolvad. A hitigazságok ontológiai és egyúttal exiológiai természetűek. Ami a hitben a legfőbb valóság, az egyúttal a legfőbb érték is, vagy megfordítva, a legfőbb érték egyúttal a legfőbb valóság. Ez adja meg a hit világában kifejezésre jutó igazságok egészen sajátos, minden mástól eltérő jellegét. A valóság és érték, a lét és érvényesség dualizmusa itt feloldódik egy magasabb egységben. Az eszmény (az érték) valósággá s a valóság eszményé lesz.

Amíg a vallásban pusztán értékítéletek rendszerét látjuk, addig tulajdonképpen nem is beszélhetünk vallásról. Csak ha ezek mögött fölfedezzük Istent, mint az értékek forrását és megvalósulását s összes értékítéleteinket vele hozzuk közvetlen vonatkozásba, csak akkor emelkedünk fel abba a szférába, amit vallásos hitnek nevezhetünk a szó valódi értelmében.

2. *Ami a tudás világában a tapasztalat, ugyanaz a hit világában a kijelentés.* Kijelentés a hívő ember számára annyi, mint megtalálása és meglátása azoknak a vonatkozásoknak, amelyek életünket Istenhez kapcsolják. Martineau klasszikus meghatározása szerint: „Kijelentés Istennek egyetemes hivatkozása az emberre“, ehhez hozzátehetnők, hogy a mi emberi mivoltunk fellebbezése Istenhez. Minthogy a vallás általában Isten létének és hozzánk való viszonyának lelki tehetségeink szerint való megérzése és tudomásulvétele, amelyet mi éppen revelációnak nevezünk, ebből következik, hogy vallást kijelentés nélkül elképzelni nem tudunk. A kijelentés fogalmát tehát elvetni nem lehet, hacsak magát a vallást is el nem vetjük. Szorosan egymáshoz tartoznak. A reveláció fogalmát éppen azért meg kell tisztítani mindazoktól az elemektől, amelyek valódi jelenlétét elhomályosították.

Arra a kérdésre, hogy mit jelent a „kijelentés“ a mi számunkra, ezek után azt felelhetjük, hogy nagyon sokat; sokkal többet, mint azok számára, akik ennek a kifejezésnek közkeletű dogmatikus jelentését fogadják el. Az emberi szellem legszublimisebb reakciója ez a legszublimisebb hatásra. Felelet a zsoltáríró kérdésére: Hol van a te Istened? S minthogy ebben a kérdésben szükségképpen benne van a saját magunkról való számadás, azért egyúttal felelet erre a kérdésre is, hogy ki vagyok én? A kijelentés az élet legjelentékenyebb fölfedezése. *Bizonyság nemcsak arról, hogy Isten közel van hozzánk, hanem arról is, hogy a mi szellemiségünk eljutott odáig, hogy Istent megérthesse.* A kijelentésben Isten megtalálja az embert és az ember megtalálja Istent. Ez a találkozás azon a szellemi rokonságon nyugszik, amely Isten és az ember között áll fenn. „Kijelentés mindenütt van, ahol van szellemiség“, mondja Troeltsch. A kijelentés ezen tisztán szellemi természete minden tekintetben meghatározza jellemét s kizárja mindazt, ami ettől idegen.

Mint a szellemiség legmagasabb megnyilatkozása jelenti az élet kiteljesedését, amely a fizikai korlátokon túl, Isten útján bekapcsolódik a mindenség életébe. Mint ilyen nem korlátozható sem egy esetre, sem többre, semmiféle tekintély által, mert a reveláció területén csak egy tekintély van: a szellem szabadsága. Az erkölcsi szabadságot, amely szintén a szellem alkotása, itt kiegészíti a hit szabadsága, amelynek értelmében minden lélek találkozhatik Istenével s részesülhet e találkozás áldásaiban.

Mint hogy a szellem élete egységes egész, azért óvatosaknak kell lennünk azokban a megkülönböztetésekből, amelyek éppen a kijelentéssel kapcsolatban fölmerültek s jelentését sok tekintetben megzavarták. Így a szellem életében nincs külső és belső. Nincs kívülről vagy belülről jövő, nincs természetfeletti és a természet határain belül álló. Nincs objektív és szubjektív. Ezek az ellentétek a szellem világában feloldódnak és elenyésznek. Azért a reveláció sohasem szorul külső bizonyítéokra, sem természetfeletti beavatkozásra. Nincsenek különálló objektív és szubjektív alkotó részei, hanem mindezen ellentétek felett áll.

Abban az egységben, amely a kijelentésben jut tudomásunkra, mégis megkülönböztetjük az istenit és az emberit. Ez a megkülönböztetés az emberi szellem legmélyebb belátásából fakad.

Goethe szavai szerint: „Hogy megtaláld magad a végtelenben, először meg kell különböztetned magad tőle s azután összekötnöd magad vele“.

Magunk megkülönböztetése az istenitől s ezáltal az isteninek felismerése mibennünk, ez a kijelentés processzusának dialektikai útja.

Az emberi szellem éppen a reveláció útján jut el erre a megkülönböztetésre, s ez azt bizonyítja, hogy a reveláció a szellem életének szükségképpen felmerülő megnyilvánulása azért, hogy megbizonyosodjék az élet értelméről, s minden gyarlósága és fogyatkozása ellenére is bekapcsolódhasson a szellem életének abba a régiójába, amely mentes a fogyatkozásoktól.

Az isteni szellemmel való érintkezés következtében mindaz, ami az emberben tökéletlen, ami lealázó, ami egy szóval a szellem méltóságát sérti, öntudatosá lesz. A reveláció lelki hatása az, hogy Istennel való szembekerülésünk a saját magunkkal való szembekerülést is eredményezi. Meglátjuk magunkat a tökéletes szellemnek, Istennek tükrében, s ez tudatosá teszi bennünk fogyatkozásainkat. A reveláció szellemi processzusának ez az első lépése, az isteninek az emberitől ez a megkülönböztetése egyúttal a saját lelki minőségünk értékelése abból a szempontból, hogy mi az, ami bennünk értékes tartalom és mi az, ami a szellemiség dignitásával össze nem egyeztethető. A revelációban új mértéket nyerünk s e mérték alá állítjuk önmagunkat. A mérték a tökéletes isteni szellem. Talán nem tévedünk, ha a revelációt úgy tekintjük, mint egy értékelő processzust, amelyben az ember aktív annyiban, hogy tudomá-

sára jut egyfelől a maga gyöngeségeinek, másfelől pedig a szellemiség amaz isteni mértékének, amelynél magasabbat elgondolni nem tud; paszszív annyiban, hogy e mérték alá állítja magát. Abban a szellemi proceszusban, amit kijelentésnek nevezünk, az emberi lélek megnyílik, önmegadólag kitárul s tartalmának valódi isteni része elkülönödik attól, ami ettől idegen.

Az isteninek az emberitől való megkülönböztetése az első lépés, amelyre következik az istenivel való kapcsolat megtalálása azon felfedezés alapján, amelyet saját lelki életünk tartalmának értékelése alapján nyertünk. *A kijelentés mértékének megértése és magunkévá tétele* a felelet erre a kérdésre: ki vagyok én tulajdonképpen? Ha elfogadom, akkor új értékelési álláspontot nyertem, amely szilárd és megingathatatlan; egy új egzisztenciát, amely engem, a „teremtényt“ Isten fiává tesz, s megindít egy olyan lelki törekvési folyamatot, amely nem téveszti szem elől a legmagasabb értékmérőt. Ennyiben a reveláció a szellemnek egy nagy tisztulási, felszabadulási folyamata, amelyben önmagára talál s feltétlen értékek megvalósítása felé halad. Egy lépés az önmegvalósulás felé? Az Istennel való kapcsolat megtalálása. *Nem misztikus egyesülés Istennel, hanem erkölcsi és intellektuális értékek meglátása és a hozzájuk való alkalmazkodás.* Mindezek alapja és előfeltétele pedig az Istenben való hit. Már említettük, hogy a hit és a kijelentés egymástól elválaszthatatlan. Nincs kijelentés, amely nem hiten alapulna és nincs hit, amely a kijelentést nélkülözheti (Troeltsch). A hit éppúgy, mint a reveláció nem egyéb, mint bizonyos dolgoknak és eseményeknek a megismerés és a tapasztalat határait meghaladó értelmezése azáltal, hogy Istenre vonatkoztatjuk. Ha mégis különbséget akarunk tenni közöttük, azt mondhatjuk, hogy a kijelentés a hit szétvetődése objektív tartalmú mozzanatokra. A hit feltétlenebb és közvetlenebb, mint a kijelentés s így előfeltétele az utóbbinak, mint ahogyan a tapasztalás lehetőségének is megvannak az előfeltételei, amelyek nélkül létre nem jöhet.

Mindezek után szinte fölösleges mondanunk, hogy a kijelentés mindig személyes jellegű. Mindenki lelkében megszületik, ahol a lélek ereje dinamikus emelkedése megtalálja a kapcsolatot Istennel. A lélek egyes funkcióinak különböző arányban és különböző erővel lehet részük benne. Rendesen az érzelmi elem a túlnyomó, de az akaratnak és a gondolkodásnak is szerepe van benne. Az ember lelki világának egészére kiterjedő megrendülés, s így szellemi életünk kialakulására nézve döntő jelentőségű, egzisztenciális kérdés. Amíg az ember csupán természeti lény, csupán egy „creatura“, addig nincs meg benne a szellem azon ereje, hogy megtalálja a kapcsolatot Istennel. *Az egyén természeti adottságainak lelki tartalommal való megtelése szükséges ehhez, ami az individuumot személyiséggé teszi. Az individualitást Isten teremti, a személyiséget*

Isten igényli, — mondja Brunner. A személyiség kialakulása magában foglalja a döntést, a szellemiség legmagasabb céljaira való törekvés mellett.

3. A reveláció kétségtelenül egy élmény. Sokféle élmény van, leg többje reakció valamely külső hatásra. A reveláció olyan élmény, amely Istenhez való közelségünk tudatának sajátos reakciója, mely az emberek lelki fejlettsége szerint nagyon különböző lehet.

Nem minden vallásos élmény tarthat igényt arra, hogy kijelentés-szerűnek legyen tekinthető. Az élmények szertefoszló tartalma igen sokszor misztikus homályba vész. Csak az élmény lehet kijelentés forrásává és tekinthető annak, amelyben az isteni sugarat semmi sem homályosítja el, amelyben háttérbe szorulnak az egyéni megélés bizonytalanságai, s mindezek fölé emelkedik a maradandó, az egyén felett álló s azon túl mutató érvényes tartalom. A kijelentés szellemi tartalma így megkülönböztetendő az élménytől, a lelki formától, amelyben megjelenik. Ez a megkülönböztetés nem minden nehézség nélkül gondolható el. Sir A. Eddington szavai szerint: Nehéz dolog elkülöníteni a mi tudásunk világában a külső világot a szubjektív elemtől s még nehezebb ez az öntudat kérdésénél, ahol az alany és a tárgy, az aki tud és az, amiről tud, egy és ugyanaz.

A kijelentés az egyesnek és az egyetemesnek, az élmény múlandó formájának és a maradandó tartalomnak, az emberi szubjektivitáson keresztül hatoló isteni igazságnak megvalósulása. A vallásos élmény, amely a kijelentés kriteriumát viseli magán, nem pusztán teoretikus reakció, hanem egyúttal feltétlen állásfoglalást is jelent a benne megnyilvánuló magasabb igazságok mellett, s így a teoretikumnak és a praktikumnak, a belátásnak és az akaratnak egybeolvadását jelenti. A van és a kell itt együtt jelentkeznek. Azért a reveláció ténye a legmagasabb értékek megszületésének áldott pillanata.

4. Martineau éles megkülönböztetést tesz kijelentés és apokaliptikus fikciói között. A kijelentés szellemi igazság, mely önmagát igazolja, míg az apokaliptikus fikció isteni dolgoknak egyesek elméjében való szemléleti megjelenése, amely nem bizonyítható. A személyes vízió a fantázia szüleménye, a szellemi igazság Isten szava. Az előbbi belevész az egyes ember titokzatosságába, az utóbbi az Istenhez való viszonynak egy új öntudatos megvalósulása az emberben.

Ez a megállapítás tisztán kiemeli a kijelentést a misztikus víziók köréről. A reveláció tartalma elsősorban valláserkölcsei életünkre vonatkozó, azt irányító igazságokban jut kifejezésre. Ez a tartalom emeli ki az egyéni élmény szűkös határai közül s adja meg univerzális jellegét. A végtelennek és az örökkévalónak az egyesben való megnyilatkozása. Annak tehát, hogy valami kijelentésnek legyen tekinthető, nem lehet ismertető jegye sem az, hogy a Bibliában benne foglaltatik, sem pedig

az, hogy valamely egyház csalhatatlannak jelentse ki. A Biblia is, az egyház is emberi mű és emberi tekintély. Semmiféle külső tekintélyre nincs itt szükség, hanem a hívő léleknek arra a belátására, amely képes a mi személyes életünket irányító valláserkölcsei igazságokat úgy fogni fel, mint az isteni megnyilatkozását mibennünk.

Hogy miért éppen vallásos és erkölcsi tartalmú igazságokat foglal magában a kijelentés, ez megérthető ama meggondolás alapján, hogy a szellemiség lényege, minősége a hitben és az erkölcsben gyökerezik. Ezek által lepleződik le a lélek igazi értéke, s ettől függ ereje. Hitem és erkölcsöm a legsajátosabb megnyilatkozásom. Az ezekről való lemondás a szellemi élet halálát jelenti. *A kijelentés megmutatja nekünk az utat, hogy mit kell hinniünk és mit kell cselekedniünk.* A kettő egymástól elválaszthatatlan és együtt fedi a kijelentésben foglalt teljes igazságot.

Kijelentés van mindenütt, ahol az életünket szabályozó igazságokat az istenivel tudjuk összefüggésbe hozni. Így a kijelentés kiterjeszti a tapasztalat határait a szellem teremtő erejének segítségével, s olyan belső meggyőződéseknek nyit teret, amelyek nélkül szellemi életünk teljessége nem érhető meg.

5. Van a kijelentésnek olyan koncepciója, amelynek értelmében nemcsak a mi személyes életünkre irányuló valláserkölcsei igazságok tartoznak körébe, hanem a külső világ, a természet is. Ezen az állásponton van pl. Channing és Goethe. Senki sem vonhatja kétségbe azt a lehetőséget, hogy a külső világon keresztül is megérezzük az istenivel való kapcsolatot, s ennél fogva isteni revelációt lássunk a természet életében is. A kijelentésnek nincsenek korlátai, s megegyezünk Channinggel abban, hogy a reveláció és a természet között nincsen ellentét. Mégis a történelem és a tapasztalat azt bizonyítja, hogy revelációról elsősorban akkor beszélünk, amikor *a mi személyes életünkben közvetlenül nyilvánul meg az isteni erő sugallása, amely elsősorban szellemi életünk erkölcsi tökéletesítéséhez és emeléséhez segít.* A külső eseménynek, a kozmikus belátásának szintén személyes ügyévé kell válnia akkor, ha revelációnak akar neveztetni, másként nélkülözné a legfontosabb kritériumot.

A revelációnak még egy fontos jellemzője az, hogy fejlődő és gyarapodó. A szellemi élet belső fejlődése, a tudás, az érzés és az akarat tevékenysége mind nagyobb és nagyobb területen fedezhetik fel az isteni megnyilvánulását. Minél több a belátás, a megértés, minél mélyebb a gyökere az erkölcsnek és a vallásos érzésnek, annál biztosabb az alap kijelentés létrejövésére. Pascal mondja, hogy az emberi dolgokat ismerni kell, hogy szeressük, az istenieket szeretniünk, hogy ismerjük. A szeretet talán minden reveláció szülőanyja, az a talaj, ahol az isteninek meglátása fakad.

6. Még arra a kérdésre kell megfelelnünk, hogy mit jelent számunkra a kijelentés, amelyet a Bibliában találhatunk, elsősorban a Jézus által közölt kijelentés. A mások által közölt kijelentés is lehet számunkra ilyenné, amennyiben személyes életünk tényezőjévé válik, s megmozdítja azokat az erőket, amelyek a szellem isteni kapcsolataira utalnak, ami felkeltheti bennünk annak megérzését, hogy olyan igazságokat tartalmaz, melyek megnyitják szemeinket a szellemi élet addig ismeretlen területei felé s új tartalommal töltik meg azt. Ilyennek tekintjük Jézusnak az evangéliumokban tett kijelentésszerű megnyilatkozásait. Két szempont adja meg az evangéliumok tartalmának a maga nemében páratlan, mindenekfelett állóságát. Az első az, hogy ebben a kijelentésben az istennek és az embernek egymáshoz való viszonyát megvilágító olyan igazságok birtokába jutott az emberiség, amely tartalmában felül nem múlható. Másodszor, mert Jézus, amennyire a gyér adatokból szellemi képét megalkothatjuk, kézzel foghatóan megélte azt az egész igazságtartalmat, amelyet közölt tanítványaival. Felismerte Isten szellemi természetét és az emberi lélek rokonságát az istenivel. Közel hozta Istent az emberhez s arra törekedett, hogy az embert is vigye közel Istenhez.

Az Istenről teljesebb képet alkotni, mint Jézus, ma sem tudunk. Ez az ő hitének és nagy élményének az emberiségre kiható jelentősége. A keresztény vallás nagy geniuszai Jézuson keresztül, az ő módszerével próbáltak Isten felé közeledni. Istenről való tudásunknak ma is alapvető forrása az evangélium, mint minden idők kijelentésének felül nem múlt mintaképe.

A Jézus által elénkbe tűzött feladatok betöltésétől távol állunk. A szeretet evangéliuma ma is csak megvalósítandó feladat, örökké aktuális program. „Az Isten lélek s akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják“ (Jn 4,24). Ennél magasabb rendű megnyilatkozást a vallás területén senki nem adott s nem is adhat.

Egy Jézusról szóló igen értékes mű szerzője* élesen elválasztja az evangéliumok tanításait Jézus személyes életétől, azt mondván, hogy nem azért értékes az evangélium, mert Jézus tanította, hanem a benne foglalt objektív tartalomért. Ez sok tekintetben helyes felfogás, már azért is, mert nem dogmatikus. Mi sem azért tartjuk az evangélium tartalmát értékesnek, mert Jézussal kapcsolatos, hanem, mert a bennük megnyilatkozó tartalom meggyőző és magával ragad. Mindazonáltal Jézus személyes élete, amely által a tanításaiban foglalt igazságok megvalósításának lehetőségét és szükségességét demonstrálta, éppen olyan értékes, mint maga az objektív tartalom. Az ő személyes élete magában külön kijelentés a mi számunkra. Cselekedetei alátámasztják s ezáltal hatékonyabbá teszik mindazt, amit hirdetett. Jézusban az elmélet és a gyakorlat, a való és a kell, a realitás és az érték megvalósult, s így általa tel-

* *Bultmann Rudolf*: Jézus.

jessé vált mindaz, amit egy ember, mint lényének valóban isteni alkotó részét revelálhat.

7. A reveláció praktikus jelentőségéből következik, hogy arra nekünk is szükségünk van azért, hogy korunk széttépett erkölcsi és társadalmi életében megtaláljuk életünk értelmét. De szükség van azért is, hogy megtaláljuk a jövő kibontakozásának útjait.

A kérdés az, hogy vajon meg van-e a mi lelkünk teremtő ereje ahhoz, hogy olyan revelációban legyen részünk, amely vagy új igazságok felismerésére tesz képessé, vagy már ismert igazságok megvalósításának új módjait sugalja lelkünkbe. Mindannyiunknak keresni kell az alkalmat Isten közelségének megismerésére, akarnunk kell, hogy kijelentéseket nyerjünk. Egy korszaknak sem volt nagyobb szüksége arra, hogy megnyilatkozzék az Isten lelke, mint most. Várjuk az emberi léleknek azt a belátását, amely korunk nehéz meghasonlásából kivezet. De nemcsak várnunk kell ezt, hanem egyénileg is küzdenünk érte teljes erőnkkel. A nagy revelációk ideje nem múlt el, s a teremtett világ sóvárogva várja Isten fiainak megjelenését (Róm. 8,19). Mindnyájan felelősek vagyunk azért, hogy Isten lelke utat nyerjen rajtunk keresztül örökkévaló céljainak megvalósítására.

Dr. Kovács Lajos

A BIBLIA*

Egy nemrégiben olvasott svájci egyházi folyóirat feljegyzése szerint a Bibliát 3 milliárd példányban nyomtatták ki ebben az évszázadban. Nincs olyan népszerű könyv, mely ebben a tekintetben megközelítően is felvehetné vele a versenyt. A diktatúra keserű időszakában alig jutott belőle számunkra valami. Hosszú évtizedeken át csak kivételesen tudtuk híveink kezébe eljuttatni. Még teológiai hallgatóink ellátása is nagy akadályokba ütközött. A Vallásügyi Hivatalhoz évente több alkalommal eljuttatott kéréseink hiábavalónak bizonyultak. Legtöbbször azt a választ kaptuk, hogy azoknak az országba való behozatalát a többi egyházakkal együtt egyszerre fogják engedélyezni, de mindig az ígérettel maradtunk. Végre

---

* Elhangzott a Dávid Ferenc Egylet 1992. június 14-én tartott felolvasó ülésén a *Vallok hit- és életfelfogásomról* c. előadássorozat keretében.

a forradalom után ez a helyzet megoldódott. Jelenleg, Istennek hála, ismét elegendő számban áll rendelkezésre.

Nem könnyű feladat a Bibliának még vázlatosan való ismertetése sem, mely a mintegy 12 évszázad valláserkölcsei életének páratlanul nagyszerű dokumentuma. Az sem mindegy, hogy milyen módon közelítünk annak minél teljesebb megértéséhez. Mégis a rendelkezésünkre álló rövid idő alatt választ próbálunk adni arra, hogy ennek a régi és mégis mindig új, mindig időszerű könyvgyűjteménynek a ma vallásos emberének mit kell jelentenie.

A Biblia görög szó, jelentése: könyvek. Két része van: Ószövetség és Újszövetség. Az Ószövetség héber nyelven íródott és 39 könyvből áll. Az Újszövetséghez, görög nyelven írva, 27 könyv tartozik.

A római egyház egyik sarkalatos tétele kezdettől fogva a Biblia szószerinti ihletéséről való tanítás volt. Eszerint a Bibliának mind a 66 könyve, az első betűtől az utolsóig Isten beszédét tartalmazza. Az egész szöveget maga Isten szentlelke által diktálta ihletett lelkű embereknek, akik mint az isteni akarat és mondanivaló közvetítői, végérvényes, megfellebbezhetetlen igazságok szószólóivá váltak minden idők minden embere számára. A Biblia, mint Isten egyszer s mindenkorra szóló kijelentése, bírálat tárgya semmilyen vonatkozásban nem lehetett és azt a hívő vallásos keresztény embernek minden részletében megdönthetetlen alapként el kellett fogadnia. A Biblia könyveinek olvasása és magyarázata egészen a reformáció időszakáig az arra hivatott papi rend joga és hivatása volt; azok a hívek kezéhez nem juthattak.

Hosszú évszázadokon át a Biblia feltétlen tekintélyét határozott formában nem vonta kétségbe senki. A hatalmát erőteljesen védő egyház a középkor egész időszakában szigorúan őrködött a Biblia tekintélyének sérthetetlenségén, ahogyan az az egyházi hagyományban, az egyházi atyák írásaiban és a Zsinatok végzéseiben rögzítődött. A Biblia mint zsinórmérték az élet minden területét kétségbevonhatatlan tekintéllyel uralta.

Ez az állapot a középkor végéig, tehát mintegy másfélezer esztendőn át tartott, amikor a megingathatatlanul vélt egyházi alappillérek kezdtek meginogni. A reneszánsz és a humanizmus hatalmas szellemi áramlatai a 14. és 15. századokban szembefordultak a középkor szellemi hatalmának kizárólagosságával, skolasztikus élet- és világszemléletével, mely mind nagyobb mértékben időszerűtlenné vált.

Ezek a mozgalmak a Biblia bírálatát illetően tényleges eredményekre még nem hivatkozhatnak, de jelentőségük felmérhetetlenül nagy-nak bizonyult, mert a középkor maradi szellemével való szakítást elősegítették.

A 16. századi reformáció mozgalma vallásos és szellemi vonatkozásban korszakalkotó változásokat teremtett. Nagy jelentősége főleg abban állott, hogy a feltétlen tekintély béklyóival szemben a szabadság gondola-

tát igyekezett érvényre juttatni. A vallásos élet egyedüli alapjává a Bibliát tette és azt a hívek kezébe adta. Ez a vallásos élet fejlődése szempontjából döntő jelentőségűnek bizonyult. De sajnos egy lényeges, alapvető fontosságú kérdésben nem bizonyult a haladó szellem hordozójának. A Biblia szó szerinti ihletésének a tanát ugyan elfogadta, sőt erőteljesen kihangsúlyozta.

A Biblia abszolút tekintélyének hívei hosszú évszázadokon át éles ellentétben állottak a tudomány hordozóival, a természettudomány szinte minden felfedezésével, lényeges, alapvető, azóta általánosan elfogadott megállapításaival, mert azokat eleve a Biblia tekintélye ellen irányulónak minősítették. Pedig a világi tudósok a legtöbb esetben csupán saját intellektuális szabadságuk, az igazság érvényesülése érdekében támadtak egyes bibliai szövegeket. És minden esetben a Biblia ügyének, a hívek közösségének ártottak a dogmatizmus hívei, akik minden eszköz igénybevételével próbáltak céltalan akadályokat állítani az amúgyis feltartóztathatatlan tudományos kutatás útjába. Szerintük minden aszerint minősült jónak vagy kárhozzátandónak, elfogadhatónak vagy elítélendőnek, hogy az a Szentírással megegyezett-e vagy nem. Minden kegyetlenséget, gyűlöletet, bosszúállást szentesített az egyház, ha azt a Biblia tanította. Egyetlen ószövetségi szöveg, mint ez: „Ne engedd a boszorkányokat élni“, sok tízezer ártatlan ember megölését vonta maga után. Olyan ószövetségi írások, mint Józsué, Bírák, Sámuel, Királyok, Krónikák Könyvei tele vannak embertelen háborúkról szóló szövegekkel, amelyeket a tudósítás szerint Jáhvé, Izrael istene parancsolt. Ezek a szövegek gyakran döntő szerepet játszottak a háborús szellem és népek közti féktelen gyűlölet kialakulásában, vallásos meggyőződésük miatt sok-sok kiváló ember máglyára vitelében, a kegyetlen inkvizíció, gályarabság, válásüldözések és elnyomások gyakorlásában, amelyek mind a Biblia szövegére hivatkoztak. Megállapíthatjuk, hogy nem csupán a tudomány ingatta meg erőteljesen a Biblia hitelét, hanem legalább olyan mértékben a Szentírás csálhatatlan voltának az elfogult szószólói vétettek sok-sok alapvető hibát a Bibliában való hit rovására, azáltal, hogy a Biblia szövegeit saját, tévesen értelmezett érdekük szerint magyarázták.

A 17. század második felétől kezdődően aztán, a világi tudománynak az egyház ellenőrzése alóli fokozatos kikerülésével megindult a szabad kutatás és a Biblia tudományos vizsgálata. Ezen a téren elsőrangú szerepet játszanak az ún. deizmus és német felvilágosodás haladó szellemű mozgalmi. Az angol deizmus nevű vallásos mozgalom törekvése az volt, hogy az egyház dogmáinak korlátait megdöntve, a keresztény vallást a maga eredeti tisztaságába visszaállítsa. A felvilágosodás pedig jelentős forradalmi mozgalom volt, amely szembefordult minden olyan tekintéllyel, amely az ember természetes erőinek fejlődése elé gátat emelt és a megismerés középpontjába az emberi értelmet helyezte.

Ezeknek a mozgalmaknak fokozatos térhódítása végre lehetővé tette a Biblia könyvei tudományos alapon való kutatásának megkezdését. Az egyes könyvek hitelességével, illetve az ún. kánonba, a ma ismert Biblia könyvei közé való felvételével kapcsolatban már a két nagy reformátor, Luther Márton és Kálvin János, majd egyházunk megalapítója, Dávid Ferenc tettek kisebb-nagyobb jelentőségű megjegyzéseket, de a Biblia tudományos alapon való megvizsgálásának klasszikus kora a 19. század és a mi századunk két első évtizede. Jellemző, hogy e kutatás 18. századi tulajdonképpeni előfutárai nem hivatásos teológusok voltak, hanem Grotius Hugo, a híres holland jogász és két filozófus, az angol Hobbes Tamás és a holland Spinoza, valamint egy francia orvos, névszerint Astruc Jean. A tudományos törekvések legelszántabb ellenségei a reformáció utáni évszázad katolikus, ortodox és protestáns teológusai voltak, akik átkozottnak és az egyház elleni durva támadásnak minősítették a tudományos igazság e tiszteletre méltó megszállottainak tevékenységét. Megfelelő módon alig felmérhető jelentőségű ahogyan ezek az emberek a gyűlölet minősíthetetlen eszközeivel, állásvesztéssel, kiközösítéssel szembeállva, nemes fölényvel, páratlan kitartással, szigorú tudományos módszerrel, lángoló lelkesedéssel végezték munkájukat. Ennek eredményeképpen ma a Biblia könyvei időbeli keletkezésével, kortörténeteivel és tartalmi mondanivalójával kapcsolatos minden lényeges ismeret birtokában vagyunk. Ebben a tekintetben az első helyet a német teológusok foglalják el. Az önzetlen bibliakutatás tette lehetővé, hogy a Szentírás a gondolkozó, hívő keresztény ember számára a legnagyobb vallásos értéké, hitéletünk igazi útmutatójává váljék.

A Bibliát a fejlődés szemüvegén keresztül kell néznünk. Eleitől végig sok tévedés és ellentmondás, túlzás és egyoldalúság van benne. A Biblia azonban nem is lép fel csalhatatlan tudományos igénnyel. Nem a tudományban, hanem az Isten- és emberszeretetre való nevelésben, az eszményi világ, Isten-országa mind teljesebb megvalósítása magasztos életprogramjának a felmutatásában kíván utat mutatni. Ezért a tudomány a Biblián nem is ejtethet csorbát. Sőt, éppen ellenkezőleg, éppen a tudomány segítségével vált lehetővé számunkra a Biblia helyes ismerete. A tiszta tudomány és a helyesen értelmezett Biblia nem is állhatnak egymással ellentétben.

Néhány mondatban lehetetlenség kimutatni, hogy melyek a mi számunkra a Biblia legnagyobb mértékben iránymutató, legértékesebb könyvei. Általános tájékoztatóképpen mégis megpróbálom azokkal kapcsolatban egy egészen rövid képet bemutatni.

Az Oszövetség elején olvasható mózesi könyvek nem magától Mózes-től származnak. Az izraelita népnek ez a nagy történeti alakja ugyanis a Jézus előtti 14. vagy 13. században élt, a nevét viselő könyvek szerkesztési ideje pedig a Jézus előtti 6- vagy 5-ik század. Az izraelita nép ősidejére való emlékezés akkor már elmosódott. Ezek a könyvek

abban a tekintetben jelentősek számunkra, amennyiben azok, mint az ősi mondavilág nagyszerű termékei, a honfoglalási tudósításban bemutatják az izraelita nép vallási és erkölcsi fejlődését, a sokistenimádástól a monoteizmusig, az emberáldozattól a lélekáldozatig.

A királyság időszakát tárgyaló történeti könyvek a babilóniai fogásig terjedő több mint 400 esztendő történetét mesélik el. Ezek közül értékben messze kiemelkedik a Sámuel próféta nevét viselő két könyv, amelyhez hasonló értékű történeti könyvet az ókori Kelet nem tud felmutatni. Különösen a Dávid királyról tudósító történeti könyv hitelesség tekintetében teljesen megbízható és mind a mai napig érdekesítő olvasmány.

Az Ószövetség legértékesebb darabjait kétségtelenül a próféták írásai alkotják. Ezek az emberek az emberiség igazi szellemi hősei, akik az istenfogalom szellemivé tételével és az erkölcsi tisztaság követelésével a haladás igazi előfutárainak bizonyultak, korukat messze megelőzve és a későbbi évszázadok szellemi alakulására felmérhetetlen hatást gyakorolva. Profétálásuknak alaphangja a feddés, intés, szüntelen figyelmeztetés.

A 150 zsoltárt magában foglaló írások a zsidóság vallásos életének felülmúlhatatlan értékű megnyilatkozásai. Jelentős részük időszerűségét nem veszíti el soha és mind a mai napig híveink kedvelt olvasmánya.

Az ún. bölcséleti könyvek közül jelentőségben kiemelkedik a Jób könyve, mely Isten igazságos voltának problémáját tárgyalja.

Az Ószövetség 39 könyvével részleteiben e rövid előadásban nem foglalkozhatunk, de azokat a maguk egészében tekintve megállapíthatjuk, hogy az izraelita népnek, különösen a próféták tanításaiból és a zsoltárokból kisugárzó istenhite és erkölcstana a maga nemében páratlan értékű. És ami mindennél lényegesebb, előkészítette az utat Jézus számára. Ez az Ószövetség elévülhetetlen érdeme.

Az Újszövetség világa már a mi világunk, hiszen az unitárius vallás az Újszövetség vallása. Hozzánk legközelebb áll a három evangélista, Máté, Márk és Lukács Jézus életét és tanításait magában foglaló tudósítása, a Hegyi beszéddel, a kettős szeretetparancsolattal, az időszerűséget soha el nem veszítő példázatokkal, az Istenországáról szóló tanítással és Jézus magasrendű valláserkölcsei életprogramjával. A János nevét viselő 4-ik evangélium már sokkal későbbi időben keletkezett, és a Jézussal kapcsolatos tudósításai a három első evangéliummal nem egyenlő értékűek.

Egy lényeges dologgal tisztában kell lennünk. Kétségtelen tény, hogy a Jézus halála után megalakult keresztény ösgyülekezet azzal a prédikálással lépett fel, hogy Jézus nem más, mint az Ótestamentum könyveiben megjósolt Messiás, görög nyelven a Krisztus. Ez a kiinduló pont, és az Újszövetség kivétel nélkül mindegyik könyve ennek az öskeresztény hitbeli bizonyosságnak alapján áll. Mert az evangéliumok

nem azért íródtak, hogy Jézus, az ember, a próféták földi életének legutolsó szakaszát bemutassák, hanem azért, hogy az égi Krisztusban való hitet erősítsék, annak kimutatásával, hogy ő már földi életében Istenfia volt, aki csodálatosan feltámadott.

A bibliakutatás önfeláldozó, tiszteletre méltó ősi munkájának eredménye az, hogy az ősgyülekezet krisztushite ellenére a rendelkezésünkre álló legősibb forrásanyag segítségével előttünk áll Jézusnak, mint valódi történeti személynek, tehát mint embernek magasztos alakja. A mi ma ismert evangéliumaink ugyanis nem a legősibb formák és kísérletek az utókor számára való megőrzésre vonatkozóan. Azok mind régebbi elődökre támaszkodnak és egy már korábban írásban vagy szójhagyományban létezett anyagnak csupán későbbi végleges írói alkotásai. Tehát a mi Jézusról szóló ismereteink anyagának keletkezése és fejlődése lényegében az evangéliumok előtt keresendő. Ez az anyag a Jézus halála utáni első és második évtizedből, tehát abból az időből származik, amikor a keresztény teológia fejlődésének a legelején állt, és amikor Jézus emberi alakja közvetlen munkatársai és követői körében még nem halványult el.

Ez a legősibb hagyomány a valóságban az ember Jézust ismerte, egy prófétát, tanítót, aki maga köré tanítványokat gyűjtött, az uralkodó társadalmi osztályokkal éles ellentétben állott, a vámszedők és az ún. bűnösök barátja volt, aki a próféták szellemétől áthatva a közeli Istenországát hirdette, aki tanítványaira és közvetlen környezetére lenyűgöző, felejtethetetlenül mély benyomást gyakorolt, és akinek végül, mivel tanítványai és a nép Messiásnak tartotta, kereszthalált kellett szenvednie.

Aztán látjuk, hogy lépésről lépésre haladva, miképpen dicsőül meg fokozatosan ez az emberi jézuskép az emberfelettiiben. Ez már a legnagyobb keresztény misszionárius, Pál apostol és a jánosi evangélium ún. krisztológiája, krisztustana, amely többé-kevésbé kifejezetten és kihangsúlyozottan, de az Apostolok Cselekedeteiről szóló könyvnek, Pál apostol összes leveleinek és a neki tulajdonított többi leveleknek, a Héber levélnek, a hét ún. katolikus levélnek és a János Jelenések könyvének is alapul szolgál. Egyedüli kivétel bizonyos tekintetben a Jakab levél, amely Pál apostol hitből való megigazolási hittételével szembeszállva, sok tekintetben Jézus szellemét sugározza. Ezekben az újszövetségi írásokban sok nagyszerű hiterősítő anyag található Istenről, a lélekről, az erkölcsi tisztaságról, a szeretetről, a lelki ajándékokról, a gyülekezet szervezési kérdéseiről. Mindebből jelentőségben messze kiemelkedik Pál apostol páratlan értékű szeretethimnusz.

Bernard Shaw híres angol író, aki egyházas érzelműnek egyáltalán nem tekinthető, egyik színdarabjához írt előszavában azt mondta, hogy a világ kérdései akkor fognak megnyugtató módon megoldódni, amikor az emberek ténykedéseikben mindig arra fognak gondolni, hogy vajon azokat Jézus, ha élne, helyeselné-e.

Mindegyik bibliai könyvnek nincs ugyanolyan értéke. Azok között bizonyos értelemben értékrendszert állíthatunk fel. A rangsor mértéke a jézusi tanítás. Ez a mérték az irányadó az összes bibliai szövegeknél, amelyek aszerint jelentenek számunkra értéket, amennyiben a jézusi tanítás szelleméből valamit tükröznek.

A Biblia ma is időszerű és időszerűségét elveszíteni nem is fogja. Azt azonban megérteni és értékelni csupán a hívő, haladó szellemű keresztény ember tudja, aki mély, tiszta áhítattal fel tudja fogni a benne foglalt örök mondanivalót. Olvassuk, szeressük, becsüljük azért az emberségnek ezt a drága kincsét. Mélyüljünk el benne Jézus tanításainak a fényénél és próbáljunk bibliai értelemben valláserkölcsi személyiségekké, jézustanítványokká válni.

Kozma Tamás

SZABADSÁG ÉS FELELŐSÉG*

Az 1989/90-es demokratikus fordulatok egyik szomorú következménye szerte Közép- és Kelet-Európában, hogy eddig nem látott méretekben nőtt meg a rendbontás, a fegyelmetlenség és a bűnözés. Mindenütt, ahol összeomlott a kommunista diktatúra és visszavonultak az orosz csapatok, törvénytelenység, szervezetlenség és kaotikus állapotok maradtak utánuk. A korábban működő gazdaságok és társadalmak — még ha ez a működés látszólagos volt is, fönntartásuk pedig mindnyájunknak igen sokba került — már-már a teljes bénultság állapotába jutottak.

A társadalomtudomány anómiás állapotnak nevezi az ilyen helyzeteket. Kialakulásukat pedig úgy magyarázza, hogy korábbi társadalmi kötelek meglazultak vagy fölszámolódtak, újak pedig még nem alakultak ki. Hajdani parlamentek ex lex állapotnak hívták, és valami hasonlót értettek rajta: olyan kormányzást, amely hitelesen elfogadott törvények nélkül zajlik. Az előző törvények már hatályukat veszítették, az újakat pedig még nem fogadta el az erre hivatott testület. Politikatudományi elemzők legitimitás válságról is beszélnek, azt értve rajta, hogy a hatalom korábbi gyakorlóinak a fölhatalmazása már lejárt, az

---

* Ez a cikk az *Értékek az Európa-házban* c. nemzetközi szemináriumon (Budapest, 1992. április 25.) tartott referátum írott változata.

újak pedig még nem kaptak valódi — azaz társadalmi — fölhatalmazást a kormányzásra. Valamennyi értelmezés ugyanarra a következtetésre jut. Átmeneti korban élünk, amelynek, úgy látszik, magától értetődő velejárója a megnőtt bűnözés, az illegális bevándorlás, a törvénytelen harácsolás és a követhetetlen gazdasági tranzakciók. Ahelyett, hogy ezen búslakodnánk, és egymást vádolnánk emiatt, inkább azon kell gondolkodnunk, hogy mit tegyünk.

Minden átmeneti helyzetnek vannak haszonélvezői, akiknek nem áll érdekükben, hogy a régi rend romjain új teremtdjék. Kelet-Közép-Európa minden országában található olyanok, akik ezt az anómiás állapotot az annyira várt és oly sokszor kívánt szabadsággal azonosítják. Ennek következtében a szabadság csorbításának tartanak minden kísérletet, amely a rend helyreállítására irányul. Akkor is, ha a régi rendet próbálja restaurálni, de akkor is, ha új rendet akar kialakítani.

Újkeletű liberálisaink sokszor nem tesznek különbséget régi rend és új rend között, elnyomó rend és a társadalmi együttéléshez kellő rend között. A liberalizmus ilyen — dogmatikus — értelmezése, sajnos, akarva-akaratlan azoknak a kezére játszik, akik rendet akarnak, minden úron. És mert még nem tapasztaltuk meg a demokrácia játékszabályait, a rendet csak egyféleképp képzeljük el: diktatúra formájában. A 20. század európai története világosan mutatja, hogy a szabadság prédikálása és követelése önmagában veszélyes jelszavá válhat. A náciizmus hatalomátvétele éppúgy, mint a kommunizmus kibontakozásának története példa lehet arra, hogyan falja föl a szabadság önmaga gyermekeit.

Ne féljünk persze attól, hogy egy náci vagy kommunista hatalomátvétel európai méretekben ma bekövetkezik. Napjaink történései ezen a kontinensen nem kedveznek ilyesminek. De a világ más tájain újból és újból megtörténik az új demokráciákkal, hogy visszahullanak a diktatúrák karjaiba; nem árt résen lenni tehát. Vajon miért, hogy olyan drága értékünk, mint a szabadság, látszólag egyenesen torkollik diktatúrába?

Isaia Berlin* a szabadság negatív és pozitív értelmezéséről ír. És valóban: a szabadság parttalan, egész egyszerűen azért, mert általánosítás valamiből, ami nagyon kézzel fogható és megtapasztalható: hogy nem vagyunk többé rabok. Szabad az, akinek levették a rabláncait, eloldozták a kötelékeit. A szabadságnak önmagában nincs tartalma. A szabadság csupán azt jelöli, hogy mit nem kell tennem többé.

Nem véletlen tehát, hogy a legtöbb jogi-politikai meghatározásban a polgárok szabadsága mellé hamar odakerülnek a kötelességei is. Az 1936-os szovjet alkotmány ennek talán a csúcsa; mert miközben elítéli a polgári alkotmányok garancia nélküli szabadságát, és relativizálja az emberi jogokat, törvényerőre emeli azokat a kötelességeket, amelyeket

* Four Essays on Liberty 1969.

teljesítenünk kell ahhoz, hogy alapvető jogainkat gyakorolhassuk. Az ilyen megfogalmazások féligazságai a legveszedelmesebbek. Hiszen napjaink rendbontásai közepette bizonyára a társadalom többsége egyetért a bűnözők szabadságának korlátozásával. Az sem kétséges, hogy az egyének kötelességei vannak azzal a közösséggel — mondjuk, a családdal — szemben, amely biztosítja a szabadságát.

Mégis, amikor kötelességekről beszélünk, valójában visszavesszük a szabadságot. A magyar nyelv különösen kifejező ebből a szempontból: a köt ige, a kötél főnév homlokegyenest az ellenkezője annak, hogy valaki fölszabadul, hogy valaki szabad. Aki szabadságról beszél, az old, aki kötelességről beszél, az megköt. Úgy látszik, sem a gondolkodásunk nem tud kiszabadulni ebből a dilemmából, sem azok a politikai jelszavak, amelyek tömegeket akarnak megnyerni az átalakulásnak Kelet-Európában. A kiszabadulást ebből a dilemmából csak az hozza meg, ha a szabad ember egyúttal felelős is. Nem elég, ha szabad vagyok; céljaim, értékeim „bensőmből kell vezéreljenek“.

A gondolat korántsem új; felelős politizálásnak, közéleti felelősségnek nevezik. A politikai életben eredetileg azt értették rajta, hogy csak annak szabad kilépnie a közéleti fórumra, akinek a magánéletében veszteni valója van. Ez egyfajta kisbirtokosi, kistulajdonosi demokráciát tükröz. A modern ipari társadalom kialakulásával a közéleti felelősség interiorizálódott és spiritualizálódott. Ma már nem a személyes vagyonunk a garancia rá, hogy vállaljuk szabad véleményünk következményeit, hanem állampolgári létünk és emberi személyiségünk. A szabadság politikai fogalom, de a felelősség egzisztenciális.

Kinek felelünk azért, amit szabadon elhatározunk? Az elmondottakból következik, hogy ez a felelősség transzcendens. Azaz túllép jelen világunkon, és meghaladja mostani tapasztalatainkat. Ahogy Ludwig Wittgenstein mondja: „A világon minden úgy van, ahogy van, és minden úgy történik, ahogyan történik, önmagában véve semminek sincs értéke, vagy ha volna értéke, az nem volna érték... Az értéknek minden történésen és létezésen túl kell lennie“.* Vagy ahogyan Sartre fogalmaz: „Az ember állandóan kívül van önmagán. Csak önmagát kivetítve és önmagán kívül elveszve ad létet az embernek; másfelől csupán transzcendens célokat követve létezhetik“.** Bármennyire elvontan hangzik is, mindnyájan ilyen transzcendenciákban gondolkodunk, amikor felelősségről beszélünk.

Egyesek szerint a múltunk kötelez bennünket, és a nemzet színe előtt kell vállalnunk tetteink következményeit. Könnyű kimutatni az ilyen vélemények igazságát, hiszen mind az egyén, mind a társadalom fejlődését meghatározzák a hagyományok és a történelem. A nacionalizmus,

* Logisch Philosophisches Traktat 6.41.

** L'existencialisme est un humanisme 1945.

a 18—19. századi Európa egyik vezető ideológiája ebből a fölismerésből táplálkozik. Az egy nyelvet beszélő, egy országban lakó, egy sorson osztozó nép, a nemzet az a legfelsőbb ítélő bíró, amelynek el kell számolnom szabad elhatározásaimmal.

Mások szerint szabad elhatározásainkért a jövőnek kell felelnünk. Ez azt jelenti, hogy nem az köt össze egy közösséget, amit megélt, hanem azok a célok, amelyeket közös elhatározással kitűz maga elé. Az ilyen vélemények igazsága is nyilvánvaló. Részből, mert minden új mozgalomnak ez az alapvető élménye; részből pedig mert mindnyájan jövőorientáltak vagyunk. Az tart életben bennünket, hogy várunk valamit a jövőtől. A szocializmus, a 19. századi európai munkásmozgalmak átütő ideológiája, örök emberi értéket állít a középpontba: az egyenlőséget és a harcot az embernek ember általi kizsákmányolása ellen. Eszerint az embertársaim iránt érzett szociális felelősség az, ami szabad elhatározásaimnak célt és értelmet ad.

A történelem tragikumája, hogy a nemzeti elkötelezettség náci fajgyűlöletté, a szociális felelősség pedig bolsevik osztálygyűlöletté torzult. Mindez arra figyelmeztet, hogy sem a nacionalizmus, sem a szocializmus nem abszolút érték. A felvilágosult kritikus erre azt válaszolja, hogy transzcendencia nincs; az idealista viszont állítja, hogy mi magunk is csupán egy transzcendens létező folyamányai vagyunk. A vallásos tapasztalat ezzel szemben a megragadottság és a föltétlen függés tapasztalata, amit különböző vallások — más és más kulturális hagyományokat követve — más és más szimbólumokkal juttatnak kifejezésre.

Bármelyik hagyományban nevelkedtünk azonban, szabadság és felelősség dilemmájának megoldását hasonló úton keressük. A szabadság nem azonos a felelőtlenességgel. Nevezzük a NEMZET történelmének, az EMBERISÉG jövőjének, ABSZOLÚTUMNAK vagy ISTENNEK, egyre megy. Csak akkor vagyunk szabadok politikailag, ha felelősségünk a politikai jelenen kívülről származik.

Lőrinczi László

VALLOK ÉLETUTAMRÓL (2. rész)

PÁLYAVÁLASZTÁSOM

Huszonkét éves voltam mikor hazakerültem azzal a tervvel, hogy beiratkozom a kolozsvári Mezőgazdasági Akadémiára. Itthon szomorú családi helyzetet találtam és leverő értesülések fogadtak. Édesanyám leromlott idegállapotban, Édesapám gondokkal terhelt. Két bátyám vala-

hol messze Kelet-Szibériában hadifogságban, alig van hír róluk, nagyobbik öcsém katona, csak a kisebb van itthon. Én is bármelyik percben kaphatom a behívót átképzésre. A főiskolai továbbtanulás elé áthághatatlan akadályok tornyosulnak. Egyedüli lehető megoldásként a Teológia mutatkozik. Minden erőmmel tiltakozom; Édesanyám sír-könyörög, Édesapám irodájába bezárkodik, az asztalnál komoran hallgat. Ismert. Fel tudta ésszel mérni, át tudta érezni, mit jelent 22 éves, az élethivatásra komolyan készülő fiatalember számára, ha sorsának irányát, kegyetlenül, ellenkező irányba kell elcsavarnia.

Sikertelenül próbálkozom kolozsvári főiskolákon. Leverten, összetörtten érkezem haza. Úgy érzem, nem bírom ki életemnek ezt a 180 fokos elcsavarását, melyre a sors rá akar kényszeríteni. Szószéken szónokoljak én, aki soha egy verset el nem szavaltam; halottakat temessek, ki az élet rügyező-tojáshéjpattantó indulásában találok legnagyobb gyönyörűséget; a Biblia betűit böngésszem én, kinek Brehm nyitotta rá lelke ablakát a természetben nyüzsgő élet gazdag világára. Napokig bolyongtam mezőn-erdőn magamban vívódva, azt sem tudtam hol járok. Órákat ültem kedvenc tanulóhelyemen, hátul a kertben a patak mellett a meggyfa csonka törzsén, magam elé meredve, mintha diák-álmodásaim romjain ülnék, melyeket pont ott építettem. Tudattalanul ökölbe szoruló kezeim, fel-felszakadó sóhajaim, fenyegetőzéseim a kaján „sors“ ellen, mely kegyetlenül el akarja csavarni az életemet, egyetlen dacos, fájó, könnyes tiltakozást kiáltottak, könyörögtek, zokogtak az égre: Nem! . . . Nem! . . . Nem! . . . Nehezek voltak ezek a napok, az életem első, szörnyű nehéz próbája! Mert ha bekerültem a házba, Édesanyám már vette elő a zsebkendőt, Édesapám gondterhelten kinézett az ablakon. Nem lehetett hozzám szólni, lelke olyan volt, mint test, melyet eleven égési sebek borítanak; ha sima, selymes meleg kéz simogatását éreztem volna fejemen, keservemben felüvöltöttem volna, mint a halálra sebzett vad.

Az volt a legnehezebb, ha bolyongásaimból megtérve, vagy a kertből, be kellett mennem a házba. Édesanyám szemeiből nemcsak könyörgés, de vád is tekintett felém: Miért vagy olyan makacs?

Végül is meg kellett adnom magamat. 1920 október közepén kora reggeli vonattal érkeztem Kolozsvárra. A város akkor ébredezett. Lépteim üresen kongottak végig a Wesselényi utcán. Életem irányának fájdalmas elcsavarodása külsőleg csak annyiból állott, hogy az állomásról beérve a Főtérig, nem jobbra fordultam a Monostori út felé, hanem balra le a Kossuth Lajos utcán, hogy beiratkozzam a Teológiára.

A beiratkozás, noha meg voltam késve, simán ment. Édesapám levelet küldött a dékánnak, aki annak idején évtársa volt. Nem érdekelt, hogy mi van a levélben; valószínű feltárta helyzetemet és gondjába ajánlott.

Az égi hatalmak kegyeiből kiestem, kiragadták kezemből álomhajóm kormányát s a földiek kegyetlent csavarintottak hajóm kormányán, a szívemen. Idegen partokra vetődtem.

A „fiúk“ akkor keltek fel; ott zajongtak a hálóban a mosdók körül. Rendre bemutatkoztam mindenkinek, de a nevek nem hatoltak túl fülem dobhártyáján. Nem volt közöttük barátom, senkim. Idegen voltam, idegenek között, idegen világban, hajótörött, kit ismeretlen hajó fedélzetére vett.

Másnap reggel álltam a dolgozó ablakánál és néztem a templom szesznű falát, néhol csupaszon vöröslöttek elő a téglák, omladozott a vakolat: így omlik össze bennem életem szép terve.

Valaki áriázva jön elő a folyóson, nyikordul az ajtó, az énekszó megáll. „Fogadjunk ez Lőrinczi Laci!“ Megfordulok; valaki áll az ajtó között, akit én még sohasem láttam. Egymásfelé mozdulunk, kezét fogunk. Balázs Ferenc volt. Így ismerkedtünk meg.

A senior kijelölte számomra a szekrényt és a dolgozóasztalt. A szekrény még üres, böröndöm ott áll az ágyam lábánál, még nem nyitottam ki, de holnap vasárnap, tiszta inget kell vennem. Le kell mondanom, le kell ülnöm az asztalom mellé, itt kell maradnom.

Nehozzen teltek a napok. Semmi emlék nem él bennem ebből az időből. Órarend szerint eljártam az előadásokra.

A professzorok hangja idegen világból, messziről hangzott felém. Figyelmem antennáját nem tudtam rákapcsolni a szent témák hullámhosszára. Sem az ágyban, sem a dolgozó asztal mellett, sem az előadóteremben nem találtam a helyemet. Nem azt a harmóniát kerestem, melyet itt a falról minden jelmondat és minden szó lehelt, hanem azt a másikat a bágyadt nap alatt. Száradt kukoricalevelek között vidáman zörög az októberi szél s fölötte varjú károg, s én csak állok itt és nézem a templom kopott falát.

Lassan, nagyon lassan kezdtem feloldódni. A fiúk közül többen érdeklődéssel vettek körül és megértést mutattak irányomban. Kiderült, hogy nem én vagyok egyedüli hajótörött, vesztett-álmú.

Lassan tél lett. December első napjaiban történt, hogy beszélgetés közben megütötte szívemet egy szó: legáció választás! Tudtam, hogy mit jelent. Karácsonykor, valamelyik faluban, fel kell mennem a szószékre és a gyülekezetnek prédikálnom kell. Legátus leszek, mert teológus vagyok, s ez előírt kötelesség.

Soha nyilvánosan nem szerepeltem. Az önképzőkörben, ha szaválással rám került a sor, valamit mindig kitaláltam; ha bírálónak kineveztek azt kértem, hogy ne legyek az első, s hozzászólásom csak annyiból állott: „Csatlakozom az előttem szóló bírálatához“.

Adventben nehéz álmaim voltak. Szószéken álltam, reszkettem, izzadtam, dadogtam. Egyik este vonatra ültem... megszöktem a Teológiáról. Keresztúrig meg sem álltam. Zimankos decemberi virradttájt érkeztem haza s csendesesen megkoccantottam a hálószoba ablakát. Édesapám kinézett az ablakon, s hallottam hátraszólt: „Laci hazajött!“

Édesapám nyitott ajtót s mikor megcsókolt, éreztem, nedves az arca. Nem kérdeztek semmit, én sem mondtam semmit, de mind a négyen, ki-ki a maga módján, alaposan kisírtuk magunkat. S ez nekem pillanatnyilag nagyon jól esett, hiszen ami azóta felgyűlt bennem, s amit valahogy sikerült magamba legyűrnöm, most mind feloldódott s kiáradt szívemből. Éreztem, ez olyan jó volt, hogy mindnyájan szeretnek, mint a hárman száznak, de mind a hárman éppen olyan tehetetlenek, mint én.

Édesanyám visszakönyörgött. Decemberben háromszor szöktem meg. Talán kegyetlen ellentmondásként hangozhatnak, de szükségem volt mind a háromra, hogy véglegesen összeomoljék bennem minden ellenállás, hogy ki merjem magamban mondani az elhatározást: nincs mentség, lelkes leszek.

Az utolsó szökésem advent valamelyik utolsó vasárnapján történt. A legáció választáson már túl voltunk. Kétségbeejtő volt a helyzetem; menedéket kerestem. Zimankos-zúzmarás hajnal derengett, mikor megkoccantottam hálósobánk ablakát. Édesanyám felsikoltott: „Laci megint hazajött!”. Bementem. Ott feküdt ideggörcsbe merevedetten az ágyon holt-elevenen. Mikor megcsókoltam, megremegett, lehúnyt szeme két sarkán szivárgott a könny. Édesapám orvosért rohant, míg jöttek, ott ültem ágya szélén, fogtam a kezét. Az orvos, Árpád bácsi alig tudta egy kés pengéjével görcsben összezáródott fogsorát szétfeszíteni és életre dörzsölni. Megadtam magam. Nyolckor vonatra ültem s mikor eljött az ideje, legációba mentem. Öntudatomon kívüli állapotban mentem fel a szószékre, hogy ott mit végeztem s hogy jöttem le, ma sem tudom. Akkor jöttem magamhoz, mikor a terjedelmes hosszú asztal fejről a lelkes anyósa lekiáltott az asztal végére! „Lányok, kínáljátok a legátust, mert másnak van esze!” Hogy ezzel szószéki szolgálatomat minősítette-e vagy megszánta szerencsétlen helyzetemet, ma sem tudom, de látom ma is magam előtt fenyegetően felemelt kezében a villát s annak fogai között a töltöttkáposzta libegő szálait.

A négy év alatt sem a teológiai tanulmányok, sem az azokat adagoló személyek, nem sejtették meg velem a lelkeskedést, mint hivatást, nem mutattak fel számomra eszményt. Ha visszagondolok, az újszövetségi stúdiumok keltettek bennem érdeklődést Jézus iránt, de a szellem, amelyben a szakprofesszor feltárta az anyagot, számomra egyoldalúnak, túljóznak, racionalisnak tűnt, minden vonzó melegség nélkül. Nem tudott magával ragadni, lelkesíteni a pálya iránt. Megélhetési, kenyérkeresési lehetőségek egyikét láttam benne azzal az előnnyel, hogy lehetőséget kínál velem született vonzalmamat tör-szinten való kiélésére. Ötven év távolából visszanézve, lelkes-édesapám tevékenységében látok olyan megnyilatkozásokat, törekvéseket, amelyek abba az irányba mutatnak, amelyre a lelkes s általában vidéki értelmiségi hivatás mezői terülnek el. De ezt csak most látom, nem akkor.

Édesapám az egyházban a „Vidék“ álláspontját képviselte; ha politikáról lenne szó, az „ellenzéki“ szárny egyik hangadójaként volt közismert. Ez alatt azonban nem kell „ellenségest“ érteni; szellemiek terén: „teológiájában“ igyekezett megélni a dávidferenci vallásszabadságot, lépést tartani a szellemi haladással, gyakorlatban, fölfelé, az igazságosságért szállt síkra, lefelé, a maga módján, a nép szolgálatában állott. Ilyen irányú tevékenységei közül kiemelkedik az, hogy közel 40 évig igazgatta az Önszegélyző Népbankot. Sajátos népi kezdeményezésű „pénzintézet“ volt ez a vállalkozás. Azzal a céllal hordták össze bele kispénzű emberek apró adományait, hogy segítsen a segítséget kereső „megszorult“ szegény embereken. Közszájon „Piculás banknak“ nevezték, s neve híven tükrözi azt a szellemet, amely létrehozta, s amelyben szolgálatát 70 évig ellátta. Alapszabálya szerint, aki taggá lett, öt évig szakadatlanul raknia kellett legalább 1—1 piculát a „bank“-ba, hetenként. (A picula = 10 krajcár, 1/10 korona értékű fémből vert aprópénz.)

Hét évtizedes szolgálata alatt nehéz időket vészelt át, melyek alapjaiban ráztak meg nem egy nagy-tőkés pénzintézetet. „Voltak idők, amikor kemény, meggyőződéses (demokratikus) magatartásáért úgy támadták, hogy rajta keresztül a bank léte forgott kockán, de az ő szeplőtlen becsülete elnémította az éretlen támadást“. (Orbán J.: „Székelykeresztúr története“ 255—56 l.)

December elején történt. Metsző volt a hideg. A földön nem volt hó. Az égen „meredtszemű“ csillagok szikráztak. A Kossuth Lajos utcán sietve igyekeztem hazafelé. Templomunk ajtója sarkából egy macska felém nyávogott. Szóltam hozzá, nyomomba szegődött. Felvittem a bentlakásba. Sok volt a panasz az egerekre. Lakótársaim elleneztek. Odalett.

A közelben lakó toronygalambokat személyesen ismertem, életüket figyeltem. Tavasszal megfigyeltem, hogy egy fehér galamb, fészekanyaggal a csőrében, eltűnt a kollégium cégtáblája mögött. Másnap reggel korán keltem, míg a takarítás folyt, besurrantam abba a terembe, melynek ablakából be lehetett látni a tábla mögé. A párja a fészken ült, az is fehér volt. Mindennap családi látogatást tettem náluk. Családi életük jelenségei örömmel töltöttek el. Kisajátítottam őket magaméinak. Élő kapcsolat voltak az élővilághoz. A takarítóasszony megértett; nem tartott bolondnak; valószínű faluról származott be a városba.

Ha az indexem megvolna (sok egyéb hasonló kinccsel együtt elvitte a második világháború vihara) s a kollokviumi jegyekből grafikont állíthatnék össze, valószínű magam is elcsodálkoznám azon, hogy érdemjegyeim milyen meglepően javuló irányzatot mutatnak az elsőtől a negyedik év felé. Évekkel idősebb voltam, mint az évtársaim; négy évemet megette a háború. Valószínű ennek a korkülönbségnek tudata volt az a forrás, amely iparkodásra ösztönzött.

Negyedik évre valami történt velem: megelevenedett bennem a jövőért való felelősségérzet. Huszonhatodik életévem felé jártam. Ebben a

korban már komolyan foglalkoztatják az embert, sőt sürgetik az élet problémái, a jövője tervei. A pályaválasztáson átestem, nemsokára zsemben a lelkeszi oklevél. Szívemben meleget gyújtott az a sejtelen, hogy mégis csak találtam magamhoz illő élettársjelöltet, aki mindent vállal, ami egy ilyen töröttsorsú emberrel velejár. Előző nyáron kettesben szövögettük jövőnk terveit ilyen jelszavak alatt: kicsi egyházközség, nagy kert, kevés szolgálat, sok munka. Lehet, hogy egyéb is ösztökélt. 25 éves voltam és hadviselt, a legidősebbeknél is legalább 4 évvel idősebb, a bennlakásban rám maradt a seniorság. Elöl kell járnom, példát kell mutatnom.

Eddig ismeretlen buzgalommal feküdtem neki a tanulmányoknak, hogy oklevelem majd méltó legyen a berámáztatásra. Nemcsak érdemjegyeim javultak, hanem a negyedik évben kidolgoztam egy csomó pályatételt, aminek olyan következményei lettek, amelyek újabb próbára tették életemet. A megrázkodtatás az évváró ünnepélyen, illetve azt követőleg történt.

Az elnöki asztalnál, a püspök mellett, nevezetes vendég ült: az amerikai unitáriusok akkori elnöke Dr. Cornisch L.; fehér hajú, cvikkeres bácsi, aki lelkesen tapsolt, mikor az ünnepély végén, a pályadíjak kiosztása rendjén, a borítékok felbontására került sor. Az elsőből az én nevem bukkant elő s azután még legtöbbször az enyém. Mindenki csodálkozott, de legjobban én magam voltam meglepve.

A dolgozóban éppen azon tanakodtunk, hogy hol isszuk meg „az áldomást“, amikor egyik „fiúgyermek“ (így becéztük az elsősöket) berohan és rámkiált: „Laci, hívatnak a dékániba!“

A dékán sugárzó arccal jön elém:

„Na, László, maga szerencsés csillag alatt született!“ „Bemutatom Cornish úrnak. Vinni akarja magát Amerikába!“ Lábam szinte földbe gyökerezett, alig tudtam a mosolygó ember felé pár ügyetlen lépést tenni s magamat illendően meghajítani. Feleletem azonban határozott volt és elég nyers: „Engem tudom nem!“

A dékán elsápadt; keskeny ajka remegni kezdett. Én lesütöttem a fejemet: „Dékán úr kérem, más terveim vannak!“

Cornish úrhoz fordult s valamit mondott neki angolul, amit én nem értettem, aztán visszafordult felém: „Adunk 24 óra gondolkozási időt!“

„Köszönöm dékán úr — ráztam meg lehajtott fejemet — nem kérek gondolkozási időt, úgysem megyek!“

„Eltakarodjék a szemem elől“ — sziszegte fogai közül a dékán — „maga bolond!“

Barátaim kíváncsian vettek körül, mikor beléptem a dolgozóba: „Mi van, mi van, Laci?“

„Hallottatok ilyent, ez a fehér fejű amerikai vinni akar engem misziósnak Amerikába!“ „S te nem mész?“ „Ilyen szerencse, gondold meg a dolgot!“

Leintettem őket: „Fiatalok vagytok Ti még ehhez! Menjetekek be a dékániba s ajánlkozzatok!”

A dékáni ajtón díszes, rajzos ablak homálylott, a tekintély szimbóluma; hivatalnol, ilyen személyes ügyben egyikük sem vállalta a beko-pogtatást. Azt hiszem, mindenikük vállalta volna örömmel az amerikai kirándulást. Mindenki bolondnak tartott. Egyedül Édesanyám örvendett. Édesapám hallgatott.

Dr. Cornish elutazott. Itt hagyta számomra a hajójegyvet és az úti-költséget. Bizott bennem, vagy nagyon jó emberismerő volt! Én — magamban — lecacagtam.

MÉGKEZDEM EGYHAZI SZOLGÁLATOMAT

Lelkészi kinevezésem késett; valószínű a dékán közbejárta a püspök-nél. Felhívást kaptam, hogy vállalkozzam felügyelőtanárságra székely-keresztúri főgimnáziumunk bennlakásában. Elvállaltam; munkámat neve-lésnek fogtam fel.

Családi körünkön kívül most kerültem először gyermekekkel felelős kapcsolatba. 100—150 tíz-tizenyolc éves gyermek élt a gondjaimban, túlnyomóan falusi eredetűek. Az első osztályba sok olyan került be, aki sohasem járt faluja határán kívül. Rajtuk ébredt föl a gyermeklélek iránti érdeklődésem, rokonszenvem. Rájöttem, hogy a gyermek is az élet zsengeje, ígéretes rügy az élet fáján, tanulni igyekvő csirke.

Valakitől apró-kicsi simaszőrű foxikölyköt kaptam. Szobatársam lett. Fürösztöttem-fésültem-bolhaporoztam s gondoskodásomat ő értelmes szó-fogadással, szobatisztasággal viszonzotta. Tüneményes gyorsan megnőtt, testileg is, értelmileg is. A fáslárában aludt; reggel egyszerre keltünk s reggel az volt az első dolga, hogy megfutotta magát az udvaron, várt rám a lépcső alján, sprintet vágtunk a Küküllőig, megfürödtünk a hős hullámokban, mire visszafutottunk lakásunkba, meg is voltunk száradva. Akkor már zümmögött a bennlakás, mert kezdetét vette a reggeli szilencium. Nekünk pedig Kucuval (ez volt a neve) kötelességünk volt végig-látogatni a tanulószobákat. A legnagyobb rendet találtunk mindenütt, ti. Kucu egy-két szobával mindig előbb járt, mint „a tanár úr“.

Eltelt így az első iskolai év s közeledett a másiknak a kezdete. Egész nyárunk azzal telt el, hogy tovább szőttük jövőnk álmát és vártuk a lelkészi kinevezést.

Augusztusban, egy alkonyattájt, ki voltam hajolva azon a bizonyos hálószoa ablakon s gyönyörködtem az udvari tehéncsordában, amint jól-lakottan ballagnak hazafelé a gyárfásberekből. Egyszer csak mellém könyökölt Édesapám s váratlanul így szolt: „Azt hiszem, mégsem kellene elszalasztanod ezt a kedvező alkalmat, jobb lenne, ha kimennél Ameri-kába“. „Ha Édesapám is így gondolja, gondolkodási időt kérek holnap

reggelig“. Az egyezés este símán megszületett s pecsétetes fogadalommal végződött. Reggel közöltem Édesapámmal, hogy elszántam magam az útra. Édesanyámat meggyőzték Édesapám érvei, de kikötötte: csak egy esztendőre!

AMERIKÁBAN

1925. december 3-án hajóra szálltam s 12-én a New York-i kikötő óriási várócsarnokában, a Nagy „L“ betű alatt vártam, hogy valaki rám találjon. Vonatra tettek, két szót írtak egy darab papírra: „Boston — Szent-Iváni“. A vonat Bostonba vitt, ahol Szent-Iványi Sándor várt. Kimondhatatlan öröm és biztonság volt a számomra, hogy végre valakihez magyarul szólhatok, hiszen közel két hete nem volt kivel szót váltanom, a hajón árva egyedül voltam magyar.

Dr. Cornish kitörő örömmel fogadott, szavait Sándor tolmácsolta: „Vártam! Tudtam, hogy jönni fog!“

December 19-én megérkeztem missziós köröm központjába: Clevelandba (Ohio állam) és jelentkeztem főnökömnél a First Unitarian Church vezető lelkészénél.

Az esztendő gyorsan telt. Főnököm és munkatársai missziós programom minden nehézségén testvéri készséggel átsegítettek. Sokat utaztam; rengeteg tapasztalatot, megfigyelést, ismeretet gyűjtöttem, sok élményben volt részem s az emberekre, kikkel együtt közös ügyünkért dolgoztam, hálával és szeretettel emlékszem vissza. De ez mind kívül esik jelen beszámolóim körén.

A KADÁCSI LELKÉSZSÉGEM (1927–1942)

1927 május végén érkeztem haza Székelykeresztúrra. Hét napig nyugtalanul jártam ki a vasutállomásra, amíg végre útipoggyászom, egy jó közepes méretű trunk (szekrénybörönd) megérkezett. Alaposan fel voltam szerelve a mezőgazdaság minden területére szakkönyvekkel. Különösen a kísérleti állomások, szakegyetemek és a mezőgazdasági minisztérium által kiadott ismeretterjesztő kiadványok képviseltek nagy értéket, hiszen a legkorszerűbb anyagot tartalmazták. Ezeket egyszerű levelezőlap kérésre, díjmentesen küldték bárkinek.

Nemsokára megkaptam az 1927. június 29-i keltezésű kinevezésemet a nyikómenti Kadácsba. Javadalmazásom, régi szokás szerint, bizonyos mezőgazdasági terület használatából és természetbeni termékadományokból állott. Szemrevételeztük jövőendő otthonunkat, s pár nap múlva, egyedül, kiköltöztem Kadácsba. A falut pontosan olyannak találtam, amilyennek láttuk Chicagóból azt a kicsi falut, amely odahaza éppen

engem vár. A kapun belüli környezet vonzó munkaterületnek látszott. Öreg lakóház, alatta pince; három oldalról nagy kert veszi körül. Az udvar is tágas, közepében eperfa. Melléképületek használható állapotban. Két hiányon azonban elcsodálkoztam: az udvaron nem volt baromfiak részére épület és a kertben alig találtunk egy-két almafát és néhány szilvafát a húsfajtából, de mind el voltak hanyagolva és vénülve. Úgy látszik elődeink a mezőgazdaság háztáji részére nem fordítottak nagy gondot. Tyúkjaik jobbik esetben a disznópajta kakasüllőin, nyáron esetleg az eperfán éjszakázhattak. Annál jobb, gondoltuk, legalább az udvaron és kertben „szakszerűen“ rendezkedhetünk be.

Az amerikai folyóiratokat és értesítőket, szakonként csoportosítva, beköttem: 29 kötet lett belőlük. Fenyődeszkából egyszerű páccal könyvvállványt csináltattam; három polcát egészen megtöltötte a magammal hozott szakirodalom. Öt évtizeden állott íróasztalom mellett hűségesen ez a könyvvállvány, tanácsadásra mindig készen. Olyan egyszerű és nagyszerű volt bennük eligazodni; csak a kétféle mértékrendszer kulcsait kellett hozzá úgy bemagolni, mint az egyszerűet.

Nemesített vetőmagot is hoztam a professzoraim által ajánlott legjobb zöldség- és virágfajtákból. Néhányat sikerült máig is fajtatisztaságban és minőségben megtartanunk.

A falu életével foglalkozó értelmiségi minden olyan területen, hol emelni akarja a színvonalat legyen elméletileg tájékozott és gyakorlatilag tapasztalt az illető területen. Elméleti tájékozottságának színvonala és gyakorlati példaadása az alap, amelyről tekintéllyel szólhat és követésre számíthat.

Szeptember 4-én egybekeltünk. A lagzi javában folyt, mikor hajnali órán kiloptak a teremből s a Dénes bácsi kocsiján, két tüzes paripa haza repített Kadácsba. Másfél évtizedig a faluval éltünk, a faluért.

A tél azzal telt el, hogy ismerkedtünk és tervezgettünk. Esténként beállítottunk egy-egy fonóba; elbeszélgettünk, megfigyeltünk, tájékozódunk; énekeket tanultunk és tanítottunk; Kiskadácsból többször hazakísértek kézi lámpásokkal. Egy-egy fonócsoport be-bebátorkodott hozzánk is. Karácsonyra ünnepélyt rendeztünk — olyant, amilyen tőlünk kitelt. Ha a faluházán a legények táncot rendeztek, mi is ott voltunk. A vidéken látogatásokat tettünk, különösen kortárs családokkal igyekeztünk kapcsolatot kiépíteni. Szombatonként Keresztúrra szekereztünk-szánkázunk; meglátogattuk szüleinket, találkoztunk barátainkkal. Karácsonykor szüleink látogattak meg.

Otthon terveztük a tavaszt. Felmértük a kertet, papírra tettük; berajzoltuk: ez lesz a mezőgazdasági rész, itt lesz a faiskola, amott a zöldséges rész, az epertábla, a ház előtt virágoskert. Vajon szőlővel próbálkozhatunk-e? Hát a melegégy hol lesz?

Néha, ha hivatalos ügyben gyűlést kellett tartanom, tárgysorozaton kívül előjöttem egy-egy javaslattal (dalárda, ifjúsági egyesület, tejszövetke-

zet); türelemmel meghallgattak, az elismeréssel elmentek addig, hogy: „abbiza jó volna“, vagy „nem volna rossz“, de ennél többre egyszer sem sikerült jutnom, ami bizony bántott, de lenyeltem.

Voltak a tanácsban tiszteletben álló, bölcs, de a meglevőhöz, a kialakulthoz, az örökölthöz makacsul ragaszkodó öregek. Ők voltak a hangadók; javaslataimhoz ők szóltak hozzá elsőnek mindig. Elismerték az igazamat, még meg is dicsérték, azonban mikor Dénes bácsi elismerő szavait befejezte s azt mondta, hogy: „de“, amit utána mondott, azzal megfojtotta javaslatomat, s keserőséggel fojtogatott engem is. A többiek lesütötték a fejüket s hallgattak. A tanító írta a jegyzőkönyvet, nem nézett fel az írásból. Lényegesebben idősebb volt, mint én. Becsületes, kötelességtudó, sokat próbált, sokat csalódott ember. Ha próbálkozásaimról véleményt nyilvánított, legyintett s csak ennyit mondott: nem érdemes!

Mikor ilyen leverő csalódások értek, csendet kértem otthon. Vívódtam magamban: kerestem a módszert, amellyel ezeket a tisztos bölcs öregeket úgy lehetne leszerelni, megkerülni, hogy meg ne bántsam őket! Ma méltán csodálkozom ezen magam is, hiszen háborúból jöttem, ahol a tiszti iskolában ilyen tárgyat is tanítottak nekünk: stratégia, taktika.

Februárban már kertészkedni kezdtünk — a konyha ablakaiban. Előkerültek a szakkönyvek. Konyhánk egy napra műhellyé változott, előírt méretre elkészültek a ládikák, centire kimértük a sortávolságot, vigyáztunk a vetés mélységére, elvetettük a magvakat és gyöngéden betakartuk. Megjelöltük, hogy hová mit vetettünk és lestük a kikelést.

Nagyon korán tavaszodott. A melegágy is hamar elkészült. Versenyezve ástuk a kertet s pár nap alatt elvetettünk mindent, amit könyveink korán vetendőnek mondtak. Néha egy-egy asszony megállott s beszólt a kerítésen: „Milyen szorgalmasak! Vajon nem lesz-e hamar?“ Beszéltek, hogy a papék már veteményeznek!

Hát bizony, hamar lett. Kemény fagyok jöttek. Nem kelt ki semmink. A melegágyat is alig tudtuk megmenteni!

Az volt a baj, hogy mi a loridai útmutatás után mentünk, holott az Ohio-ihoz kellett volna igazodnunk. Megtanultuk, hogy a könyv hasznos a kertész kezében, de számításba kell venni az éghajlatot, sőt az időjárást is, sőt a szomszédasszonyok tapasztalatait is. Így tanulgattuk a stratégiát, sőt a taktikát is az élethez!

Háztáji gazdálkodásunk alapanyaga szinte gombnyomásra, ajándékképpen hullott az ölünkbe. Alig házasodtunk össze, egymásután nyilatkoztak meg irántunk az előlegezett bizalom és a szeretet jelei. Márciusban történhetett, hogy valaki kopogtatott a konyhaajtón. Juci néni lépett be, hóna alatt egy tyúkkal, a kötényében is hozott valamit. Kiborított a padlóra 18 tarka-barka, frissen kelt, pelyhes csirkét s melléje tette anyjukat:

„Mit gondolnak — azt mondja — orozva kiköltötte. Nincs mit csináljak velük, maguknál elég hely van, hátha felnőnek?!“

Néztük a csirkéket, olyan kedvesek voltak s mi úgy meg voltunk lepve, hogy alig tudtunk megszólalni. „De mit adjunk értük?” — kérdeztük dadogva.

Juci néni kitért a felelet elől. Leült és elkezdte föltárni az ő sorsát. Ura meghalt, leánya meghalt, unokáit nevelgeti, s nem tud elég hálát adni Istennek, hogy ehhez neki erőt ad.

A csirkék bebújtak az anyjuk alá, meg is feledkeztünk róla.

Szemeinken még ott csillogott a meghatottság harmata, s arra a gondolatra ócsudtunk fel, hogy meg sem köszöntük a csirkéket!

Ránk köszöntött május. Naponta gyönyörködtünk, hogy másodszori vetéseink versenyeznek egymással a növekedésben. Egy délfelé szeker állott meg a kapunk előtt. Domokos bátyánk érkezett hozzánk Kissomlyosból. Nyitom a nagy kaput, befordul a szeker az udvarra. A dereka meg van rakva kökénybokor-irtással s a közepébe bele van állítva két valami lenge lepedővel lekötve.

Kiderült, hogy két erős első raj! Azzal a biztatással hozta, hogy fogjak méhészkedéshez! Nem kellett nagy biztatás, hiszen az álmaim között ott zsongtak a Ferenczi nagyapám méhei! Szaladtam is azonnal, cövekeket hegyeztem, földbe vertük a ház déli oldalán az ablakok alatt, deszkákat fektettünk rájuk keresztül s ráállítottuk a két méhcsaládot.

Ebédelés közben bátyám ellátott tanácsaival s azzal az ígérettel búcsúzott, hogy ha erre jár, benéz, hogy lássa, hogy viselik magukat a méhek.

Hát bizony a méhgazdaság nem tartott sokáig. A méhek erdélyi méhek voltak, nem olyan szelídek, mint az amerikaiak. Mikor az első nyakszirten szúrt, kivért a hideg verejték s ájulás környékezett. Azzal magyaráztuk, hogy érzékeny helyen talált a szúrása. A következő az ujjambegyén szúrt meg, ugyanúgy jártam. Sajnáltam, de le kellett mondanom róluk.

Inczeferenc szerelmese volt a lónak. A faluban neki voltak a legszebb lovai. Saját nevelésű csikós kancákat tartott. Ha szombatonként Keresztúrra ment, mindig bekiáltott a kapun: „Nem jönnek-e Keresztúrra?” Élvezettel néztem, hogy a két ló milyen jókedvű egyenletes ügésben viszi a szekeret, dombra föl — lejtőn le, Keresztúr felé. Ferenc bácsi észrevette, hogy élvezem az utat: „Miért nem tart lovat, ha szereti? Lenne mivel járják Keresztúrt, s Udvarhelyt, ha szükség, s amellet a kertben is használhatná!”

„Pénzünk volna rá — mondtam — de félek, nem találom el a vásárt!”

„Ha csak ennyi a baj, azon lehet segíteni! De kancacsikót vegyen; ha jól tartja, minden esztendőben eladhat csikót alóla!”

Júniusi vásár előtt megszólított: „Nó, veszünk-e csikót?”

„Mikor lesz a vásár?”

„Holnapután!“

„Eljön-e velem?“

„Hát azért kérdem!“

Clevelandi évem alatt összekuporgattam vagy 100 dollárt. Ellenértéke itthon volt a bankban s várta az alkalmat, hogy jobban kamatozhassék.

Lementünk a vásárra s megvettük a Mucit.

De ez a vásár újabb lecke volt számomra a vásár-taktikából. Bejártuk a lópiacot. Ferenc bácsi közben mutogatott, oktatott. Egyszer megállított:

„Nézzen oda kifelé a dombra! Ott áll a szekéseroglyához kötve az a sötét pej csitkó. Ilyent nem talál többet az egész piacon!“

Most nem mutogatott az ostornyéllal, mint eddig s csak félszemmel pillantott arrafelé. „Szeretem az állását. S nézze, milyen elevenen mozgatja a füleit. Jó a vére! Maga maradjon itt. Itt a hátunk megett van egy sárga, kerülgesse, nézegesse“.

Kerülővel odament a szekérhez, körüljárta a csikót. Megveregette a nyakát, végighúzta tenyerét a hátán, meghúzta a farkát, felvette a hátsó lábát, s a gazdától megkérdezte hova való? s elment.

Nagysolymosi ismerőst keresett s megtudta, hogy a csikó sajátnevelés. Visszakerült a csikóhoz s kérdezte az árát. Csapdosták egymás tenyerét. Közben Ferenc bácsi kerülte-vizsgálta a csikót, míg végre látom, hogy oldják el a kötőféket s Ferenc bácsi vezeti a csikót. Arra felém jönnek: „No, tiszteletes úr, magáé a csitkó, csak ki kell fizetni!“

Mucit odakötöttük a Ferenc bácsi szekéréhez, a lacikonyhán fizettem az árát s megittuk az áldomást, hogy nekem szerencsém legyen a csikóhoz s volt gazdájának az árához.

S éppen azon tanakodtunk, hogy az istálló egy részét teletömjük szalmával, hogy a télen Muci ne fázzék. Késő ősze járt az esztendő. Serényen folyt a betakarodás mezőről-kertből. Vacsoránál ültünk a konyhában, mikor Gyuri bácsi a szomszédunk bekiáltott a kapun: „Jöjjön ki met vásárfiát hoztam!“

Leszaladtam a lépcsőn s tordai pogácsa helyett, markomba nyomott egy vásott kötélvéget. Alig vettem észre a homályban, hogy a kötélvéghez két kicsi, nagyszarvú tinócska tartozik. Ott álltak búsan, lehajtott fejjel, mintha szégyellték volna, hogy gubancos a szőrük.

„Az édesapja küldi nászajándék-pótlásba, kösse bé a pajtába.“

A puszta télen-soraim melegedtek fel a szívemben a „bozontos bús tinókról“ s szánalommal veztem a két sovány, fáradt állatot az istálló felé; olyan reménytelennek látszottak a mi faluépítő szándékunkra.

Muci felkacagott mikor megnyitottam a pajtaajtót s érdeklődve topogott, amíg betuszkoltam lakótársait.

„Meg van oldva a Muci teelése — mondtam a házban — hárman melegítik egymást!“

A tinók dolgában kiderült, hogy valamely szegény ember bevitte őket szombaton a piacra. Tűz-víz el kellett volna adni őket, de nem akadt vevő. Édesapám a „piculás bank“ igazgatója volt; a szegény ember fölkereste s ő a bemondott árat a hálálkodó embernek kifizette.

A tinócskákat reggel elkereszteltük: Fakó lett az egyik, Piros a másik. Tavaszra kivetkőztek, megnőttek, kiteltek. Piros lett tejgazdaságunk megalapítója. Az összes tehénerényekkel rendelkezett, amit falusi gazda jószágától elvárhat: kicsi volt, élenjáró a legelőn, könnyűtartó, évente rendszeren borjúzott, legtöbbször ünöt, szelíd volt és kedves; és ontotta a tejet.

Honnan sejtették meg ezek a jótét lelkek, hogy nekünk faluépítő tervünk beindításához éppen ilyen élő „nyersanyagokra“ van szükségünk. Juci néni tudhatott arról, hogy én a Fiastyúk csillagkép alatt születtem? Domokos bátyám sohasem találkozott Ferenczi-nagyapámmal, aki „virágjában“ a kor szintjén, méhész-gyümölcsnemesítő-tyúktenyésztő úttörő volt. A többiek sem láthatták soha a Lőrinczi—Kovács Mihály nagyapót, aki a Nagytehen leszármazottjaiból kiterjedt családot nevelt a pajtáiban.

Ami az induláshoz az élő leltárból még hiányzott — beszereztük. Vettünk két szép kocmalacot; kitűnő anyák lettek belőlük; volt olyan év, hogy 20 malacot neveltek nekünk.

A faiskolat erdőn-mezőn gyűjtött alanyokkal indítottuk be. Kiaknázatlan terület volt a közeli környék; alma-, körte-vadonc, néha még cseresznye, meggy is akadt bőven, rózsaalanyért még az erdőre sem kellett kimenni. Később magot vetettünk, mert annak idején azt tanultuk, hogy csak így lehet egyöntetű minőség-oltványokat nevelni.

Minden vállalkozásunk a falu szeme előtt folyt; mintegy kirakataban éltünk figyelő tekintetük előtt.

Azt hiszem 1930-ban történt, hogy a tanácsban szóba került a tejszövetkezet kérdése. Én a tejfölösleg kedvezőbb értékesítése mellett, a visszakapott, lefölözött tej értékét hangsúlyoztam a sertés nevelés terén, csak úgy mellékesen érintve a baromfitenyésztést is. Rövidesen és símán meg is alakult a tejszövetkezet. A termelt vaj egy részét Bukarestbe szállítottuk, kisebb részét Keresztúron családokhoz szegődtük be.

Beszállított tejmenyiség szempontjából az élen jártunk s ez a tagoknak feltűnt. Az érdeklődés köre tágult s mi szívesen tártuk fel takarmányozásunk titkait; úgy mellékesen az érdeklődőknek megmutattuk saját nevelésű Mangalica és Yorkshire malacaink seregét is; tanulságos igazolásai voltak a másodtej csodálatos hatásának.

A szövetkezetbe szállított tej mennyisége lassan emelkedett s malacainkat nem kellett Keresztúrra vinnünk, odahaza elkeltek.

Fölösleges is mondanom, hogy baromfitenyésztés terén az asszonyok részéről nyilvánult a legelevenebben az érdeklődés; legáltalánosabban és legeredményesebben náluk és ezen a téren hasznosult példaadásunk és tanácsaink. Szinte észrevétlenül nőtt ki a szükségből az értékesítés szö-

vetkezeti megoldása. Nem is volt alapszabályunk; az „Avicultura“ cég jegyzve sem volt; nevet is csak azért adtunk neki, hogy hirdetéseink megjelenhessenek a szaklapban és közös név alatt jelenhessünk meg állatainkkal a kiállításokon.

Péntek délutánonként mozgalmas és zajos volt a konyhánk. Akkor hozták be a heti tojástermelés fölöslegét. Lámpázás és osztályozás után, folyt a tojáscsomagolás, olcsó, kezdetleges módon, de biztonságosan. Friss finom sarjú közé rétegezve. Másnap az egyes fogattal szállítottam be Keresztúrra és adtam vasútra Bukarest rendeltetéssel. Egy részét, a vajjal együtt, elházaltam a városban, szegődött családokhoz.

Rövidre fogva, egy néhány kiemelkedő, szinte ünnepi jelentőségű esemény jelzi „falumegváltó“ összefogásunk fejlődését.

Nagy volt az öröm — még büszkeség is csillant meg a szemekben — amikor megérkezett az ízlésesen fehér-kékre festett, Gergely-féle 200-as keltetőgép. Azok, akik bíztak a gépben (s már bennünk is), csodájára jártak, a kételkedők s a hitetlenek, fejüket csóválták.

Amint közeledett az első kelés napja, úgy fokozódott az izgalom: vajon kinek-kinek milyen eredménnyel kelnek majd a tojásai? S bizony az eredmény megmutatta, hogy ki-ki mennyire vált tenyésztővé!

Nagy csoda volt az is, amikor Szakács János ácsmesterrel, az én tervem szerint, megépítettük 8 × 5 méter alapterületű, félmonitor-fedelű tyúkházunkat. 500 fehér Leghorn tojójérce futott ki reggelenként belőle a kertbe és lepte el bogarászva a kukoricatáblát.

Közös öröm volt az is, amikor megérkezett az a gyönyörű Rhode Island növendékállomány, mellyel lecseréltük a Leghornokat, egyrészt azért, mert bosszúságot okoztak a szomszédok között, másrészt azért, mert így a tojás mellett húst is kaptunk.

Valamelyik harmincas évben házilag elkészítettünk egy sorozatot a háztáji baromfitenyésztés segédeszközeiből (csapófészek, műanyag, etetők, itatók, kiállítási ketrecek stb.), összeválogattuk a tagoktól a legszebb növendéktörzseket. Oszzel felpakoltuk két szekérre és bevittük a marosvásárhelyi kiállításra. Az emberek érdeklődéssel és csodálkozással tolongtak „standunk“ körül. Dicsérő oklevéllel és azzal a hírrel jöttünk haza, hogy „a Benczédi Józsiné jérécjéért 500 lejt kínáltak, de nem adtuk oda!“

Volt még egy propaganda-célú nyilvános vállalkozásunk, mely dr. Szilassy Jenő állatorvosunk biztatására jött létre: ismeretterjesztő előadásokkal és bemutatóval gazdagított „Baromfitenyésztési Nap“. Helyszíne Kadács volt, időpontja vasárnap délután. A vidék megérdemelt és megszolgált érdeklődést tanúsított iránta. A kiállításon különböző, akkor divatos baromfifajtákat mutattunk be és eszközöket. Állatorvosunk előadást tartott a baromfi-egészségvédelemről és más népszerűsítő előadást

sok is hangzottak el. Legboldogítozabb az volt, hogy az érdeklődök kérdéseire maguk a tagok, különösen a beszédesebb asszonyok szolgáltak szakszerű felvilágosításokkal.

(Folytatása következik)

Szabó Miklós

ÁRKOSI GELEI BENEDEK, AVAGY ÁRKOSI TEGZŐ BENEDEK?

A 17. század második harmadában Erdélyben három Árkosi Benedek nevűt tartottak számon a külszországokban tanult akadémiták soraiban. A sors sajátos, de közel sem elszigetelt jelensége ez. Hasonló esetek elég gyakorinak bizonyultak egy olyan korban, amikor a társadalmi mobilitást és a demográfiai mozgásokat felgyorsító tényezők inkább lazították mint stabilizálták a családnevek alakulásában hagyományossá idegződő szokásokat, szabályokat. Így magyarázható, hogy csupán a közismertebb akadémiták között ugyanazon időben két Kolozsvári Ferencet, három Gyulay Pált, három Laskói Jánost, három Tordai Jánost, két Csanádi Pált, két Kilyéni Györgyöt stb. ismerünk¹.

Az Árkosi Benedekék közül Árkosi Gelei Benedek és Árkosi Tegző Benedek, azaz a két unitárius akadémita értelmiségi életpályája, mindegyik előtt munkáik szerzőségének kérdése készített arra, hogy tollat fogjunk.

Jóllehet mintegy harmadfél század telt el bizonyított vagy feltételezett elhalálozási évük óta, úgy találjuk, a történészeknek — Zoványi Jenő és Herepei János vonatkozó eredményei² ellenére — mindmáig csak részben sikerült életadataikban megnyugtatóan rendet teremteni. Annyi bizonyos, mind Árkosi Gelei Benedek, mind Árkosi Tegző Benedek a neves kolozsvári unitárius főiskola neveltje volt. Előző azonban 1636. október 28-tól Páduában, majd Louvain egyetemén tanult, míg utóbbi 1651. szeptember 19-től látogatta Oderafrankfurt, majd Leiden akadémiáját. Gelei 1645-től működött Kolozsváron gyakorló orvosként és főiskolai professzorként; Tegző ellenben 1654/55-től tanított lektorként ugyanabban az iskolában³. Mindkettő az erdélyi akadémita értelmiség, a külföldön tanult értelmiségi elit jeles tagjának bizonyult.

Alakjuk és életpályájuk a tollforgatók munkáiban összefonódtak, mondhatni összekuszálódtak érezhetőbben mint a neves Szamos-parti

város unitárius főiskolája diákjainak hagyományosan öröklődött tudatában. Bod Péterrel *Árkosi Benedek* (Sic!) a háromszéki Árkoson született. Tanult Hídvégen, Kolozsváron, majd Itáliában Páduában, ahol az orvosi tudományok, illetve a teológia dicséretéről értekezett. Hazatérve Erdélybe Kolozsváron lett lektor az unitáriusoknál. Szellemi munkásságáról beszélve leszögezi: „(1) Írt egy Könyvet azokról a Sz. Írásbeli helyekről, amelyek a Sz. Háromságot vallók és tagadók között kérdésben forganak. (2) Egy Imádságos Könyvet a’mellyben a Hétnek minden napjaira alkalmaztatott könyörgések vagynak az embereknek sokféle szükségek szerint. Írt egyebeket is, a’mellyek kéz írásban maradtanak“⁴.

Szó szerint idéztük Bod Péter sorait, mert úgy véljük, az említett akadémista műveit nyomtatásban megjelenteknek tekinti. Az is kiderül a fentiekből, hogy a *Magyar Athenas* szerzőjének tudatában csak egy Árkosi Benedek nevű akadémista létezett, mégpedig az, aki Páduában tanult és értekezett az orvostudományról, illetve a teológiáról.

Weszprémi István, aki ugyancsak a 18. században élt és alkotott, közismert munkájában⁵ lépett egyet (!?) az Árkosiak életpályájának felderítésében. Önála is egy unitárius Árkosi jelenik meg, de ez „Árkosi Tegző Benedek“ (Sic!), aki hasonlóan Árkoson született, a hídvégi és kolozsvári iskolában, majd külföldön Páduában tanult orvostudományt, de a „katedrán öregedett meg“, és 1660-ban halt meg. Tegző műveiként említi az alábbiakat:

1) *Oratio pageyrica de laudabus Philosophiae et Medicinae*, Pádua, 1639;

2) *Oratio altera in laudes Theologiae*;

3) *A hétbeli minden napokra íratott és sokféle szükségéinkre alkalmaztatott Imádságos Könyv, Mellyben az Imádságoknak előtte vagynak a Szent Írás szerint való igaz Vallásról a Keresztényi Hitnek tzikkellyeiről, és a Szent életről való idvességés elmélkedések*⁶.

Ez utóbbi munkáról Weszprémi úgy tudja „Ez egy és ugyanaz a könyv, mint amelyről tisztelendő Bod Péter a *Magyar Athenas* 15. lapján helytelenül írta, hogy két különböző címmel, úgymint részint *A szentírásból vett idézetek magyarázata*, részint *Imádságos könyvecske* címmel volt ellátva“⁷.

Weszprémi István kivonatossan és szószerint közölt soraiból azt következtethetnők ki, hogy Árkosi Tegző Benedek az, aki Páduában tanult orvostudományokat, és értekezett latinul az orvostudományokról és a teológiáról, és aki megírta az *Imádságos Könyv*-et is. Sőt, szerinte „az 1660-ban elhalt Árkosi Tegző Benedek“ Franekerben is tanult „orvosi tudományt“⁸. Nos, ezzel lépett egyet előre (!) Weszprémi, hiszen ezzel nemcsak *Gelei* és *Tegző*, hanem a református vallású *Árkosi Benedek* életadatait is sikerült összehordania. A református Árkosiról úgy tudjuk, hogy 1642. május 8-án Leidenben, 1642. november 21-én Franekerben. 1643. október 18-án pedig Groningenben írták be, majd 1647-től Gyula-

fehérváron volt a reformátusok iskolájában rektor⁹, és Herepei szerint *Árkosi Mihály Benedek* néven ismert presbiterianusként tartják számon a református akadémiták soraiban¹⁰.

Kétségtelen, elvileg nincs kizárva annak lehetősége sem, hogy Árkosi Gelei Benedek ne tanulhatott volna Franekerben is, csak hogy ő Páduából közismerten 1643. június 14. után távozott a bölcsészet és orvostudományok magistereként¹¹. Árkosi Tegző Benedek, akiről Weszprémi azt állítja, hogy Franekerben tanult, 1642-ben talán kolozsvári diák, és 1651. július 18-ig volt az unitárius főiskola diákfőnöke, tehát kizárt dolog, hogy az említett akadémián tanuljon a jelzett évben¹².

Horányi 1775-től megjelent *Memoria Hungarorum*-ja is csak egy Árkosi-ról beszél, Árkosi Tegző Benedek-ről, és önéki tulajdonítja Gelei munkáit is¹³.

Aranyosrákosi Székely Sándornál¹⁴ jelenik meg először mindkét unitárius Árkosi. Uzonító inspirálodva megírt munkájában a kolozsvári unitárius főiskola XXVI-ik „köztanítója“-ként ismertetett „Gelei (Árkosi) Benedek“-ről elmondja, hogy Páduában tanult, és 1639-ben értekezett a filozófiáról és orvostudományokról, 1640-ben a teológiáról, majd miután Bécsben és Linzben fogságot szenvedett, a „... nagy tudományáért csudának tartatott ...“ akadémia Kolozsváron tanított, illetve írt kéziratban maradt könyörgéseket és egyéb hittudományi munkákat; 1661-ben halt meg pestisben¹⁵. Miután Geleiről elmondott Székely Sándor minden dicséretet, amit az Árkosiakról elmondhatott, XXXI-ik „köztanítóként fel- említi „Tegző (Árkosi) Benedek“ nevét is, anélkül, hogy valami érdemlegest írt volna munkásságáról¹⁶.

A 19. század utolsó éveiben, amikor már valamivel többet tudtak a történészek a külországi egyetemjárásról, az ott megfordult akadémitákról, felette zavaros képet kapunk az Árkosiakról a Hellebránt Árpád és Szabó Károly szerkesztette RMK-ban. Szerintük Árkosi Tegző Benedek a szerzője a Páduában 1639-ben kiadott, a fentiekben már többször említett és a Páduában, nyilvánvalóan, Árkosi Gelei Benedek írta értekezésnek¹⁷. Annál meglepőbb ez, mivel az általuk idézett címből — *Philosophiae et medicinae Elogium, Pro auspiciis studiorum Athenaei Patavini primordiis, publice in ecclesia cathedrali frequenti lectissimorum nominum consensu dictum, ex Almae Universitatis D. D. Theologorum, Philosophorum et Medicorum a Benedicto Arkosio Transylvano, Die 2 Novembri a MDCXXXIX. Patavii*¹⁸ — ezt kikövetkeztetni egyszerűen túlzás.

Mindezek ismeretében — számunkra érthetetlenül — Kanyaró Ferenc arra a következtetésre jutott, hogy az *Imádságos Könyv* minden kétséget kizáróan az Árkosi Gelei Benedek munkája. Ezzel kapcsolatban a szóban forgó mű egyik, egykor Jakab Elek thékáját ékesítő, 1896-ban még Kolozsváron, később Székelykeresztúron, ma pedig a Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai könyvtárban található példányába bejegyezte: „Ár-

kosi Gelei Benedek kolozsvári professzor, ki 9 évig tanult Páduában s más külföldi akadémián, sok szép munkát írt. Meghalt 1661-ben. Híres «elmékedéseit» etc. — értsd: *Imádságos Könyvét* — SzM — nem lehetett kinyomtatni, de minden pap és mester tartozott leírni vagy megszerezni másolatát, annyira becsülték felvilágosult szelleméért. Kvt 1896. Kanyaró Ferenc¹⁹. Következtetésének megfelelően 1905-ben *Árkosi Benedek korfestő elmékedései és hazafias imái 1660-ban*²⁰ címmel terjedelmes és alapos tanulmányban mutatta be, és értékelte az *Imádságos Könyv*-et.

Gál Kelemen monumentális iskolatörténeti munkájában²¹ külön, de végeredményben Székely Sándor felfogásában foglalkozott a két Árkosival. Ennek megfelelően elmondja, hogy Árkosi Gelei Benedek családja a magyarországi Borsod megyei Gelej helységről származott a székelyföldi Árkosra. Omega Kolozsváron tanult, ahol 1633. május 21-én vették be a tógátus diákok közé, majd Páduában folytatta tanulmányait. Tudni véli azt is, hogy 1642-ben a leideni egyetemre is beiratkozott. 1643. január 3. és 1643. június 14. között a páduai artisták megbízásából — 1641-ben az „artisták procuratora“ tisztjévé választották — szorgoskodik Velencében. Ezt követően európai körútra indult, de Bécsben és Linzben fogságot szenvedett. 1645 tavaszán ért haza Kolozsvárra, ahol május 13-án egykori iskolájában tanárrá választották. *Somnium, seu phantasma de artium variarum magistris* címmel tartott székfoglaló beszédet. „A filozófia és orvostudomány magisterének írja magát. 1647. febr. 5-én Bethlen Istvánhoz utazott Husztra (Fasc. I, 270), ápr. 14-én beszédet mondott Hoffman Timotheus felett (Fasc. I, 272). 1661-ben pestisben halt meg²².

A Páduában írtakon kívül Gál Kelemen az ő művének tekinti az *Annotationes ad ideam philosophiae naturalis a Burgersdicio exhibitum*, 1655-ből kéziratban maradt munkát, továbbá a Bod Péter által magyar címmel jelzett *Locorum sacrae scripturae inter trinitarios et unitarios controversum brevis explicatio*-t, és nyilván, az *Imádságos Könyv*-et²³.

Ámbár indokolatlannak látszik, hogy az artisták „procuratora“ tisztjét viselő és az akadémia ügyeiben Velencében is intézkedő Gelei félbészakítsa orvostudományi tanulmányait azért, hogy Leidenben teológiát tanuljon, ezen az akadémián 1642. május 8-án beiratkozó „Benedictus Arcosius Hungarus“ 28 éves ifjú lehetett a pádovás Árkosi is²⁴. Zoványi azonban úgy tudja — és mi is ezt a véleményt valljuk —, hogy Leidenben, Franekerben és Groningenben a református *Árkosi Mihály Benedek* tanult²⁵. Lett légyen Árkosi Gelei Benedek a leideni akademizáns, halálának idejét, sőt, tevékenységét illetően Gál Kelemen olyan ellentmondásokba keveredett, ami egészen új utakat nyit a vitatott munkák szerzőségének megállapításában.

Említett iskolatörténeti munkájának idézett részében azt állítja Gál, hogy Árkosi Gelei Benedek „1661-ben pestisben halt meg²⁶. Ugyanazon

iskolatörténet I. kötetének 492-ik lapján Kolozsvár városi számadáskönyveinek iskolatörténeti adatairól írva elmondja, hogy 1647 december 3-án bejegyezték a város számadáskönyvébe: „halt meg Árkosi Benedek úr, Kolozsvárnak dícséretes scholai professzora és doktora, adtunk 5 versen haragozásért a szolgálknak dr 75». Temetési költsége összesen 50 frt 15 dr volt²⁷.

Az ellentmondás nemcsak a két adat eltérésében van, hanem főleg abban, hogy Gelei, aki már diákkorában oly híres szónoknak bizonyult, hogy „Ez években mágnást nála nélkül alig temettek²⁸, 1647 után egyetlen hasonló vagy más esemény kapcsán sem került be a *Fasciculus Rerum Scholasticarum*-ba²⁹. 1647—1661 között Árkosi Gelei Benedek — ha élt volna még — semmi említésre méltót nem cselekedett? Aligha hihető.

Gál Kelemen összehasonlíthatatlanul kevesebbet írt Árkosi Tegző Benedekről, bár a *Fasciculus Rerum Scholasticarum*-ban beszélnek róla is a diákfőnökök tógás diákká avatása, külföldre való távozása, hazatérte és lektorra választása alkalmából. Gál is elismeri azonban, hogy 1654. augusztus 29-én „papok, tanárok, szenátorok és nagyszámú polgárság a kollégiumba kísérik és lektornak beiktatják³⁰. *De Scylla et Charybdi* címen tartotta székfoglalóját. Érdekességként mondja el, hogy Uzoni szerint „bűvész-mutatványairól csodás dolgot beszéltek korában³¹. Szellemi tevékenységéről, tanári pályájáról nem esik szó. Haláláról azt jegyezte meg Gál: „Benczédi szerint 1661-ben pestisben halt meg. Uzoni szerint nem ő, hanem Árkosi Gelei Benedek halt meg ekkor. Így olvassuk Székely Sándornál is (id. m. 157). A Fasc.-ban ... Tegző nevét nem találtam³².

Nos, így alakult ki fokozatosan Árkosi Gelei Benedek, a „nagy Árkosi“ képe, aki „csudálatosan nagy tudományú“ tanár és orvos volt, akinek Páduában megjelent két munkája és több műve kéziratban maradt az utókorra, köztük az *Imádságos Könyv*, és aki 1661-ben halt meg a kor pusztító járványos betegségében, pestisben. Mellette tovább halványult Árkosi Tegző Benedek alakja, aki „clarissimus lektor“-ként csak egyike volt a neves kolozsvári unitárius főiskola egyszerűbb tanárainak, hiszen a sokat említett *Fasciculus Rerum Scholasticarum*-ban még halálának időpontját sem tartotta érdemesnek bejegyezni a korabeli diákfőnök³³. Arról már elfeledkezünk, hogy az említett forrás Árkosi Gelei Benedek halálának idejét sem örökítette meg. Az sem tudatosodott bennünk, hogy ha Árkosi Gelei Benedek 1647 decemberében halt meg — ahogy azt Gál Kelemen munkájának I. kötetében (492-ik oldal) olvashatjuk —, a neki tulajdonított *Annotationes ad ideam philosophiae naturalis a Burgersdicio exhibitum*, 1655, a *Locorum sacrae scriptorae inter trinitarios et unitarios controversorum brevis explicatio*, valamint az *Imádságos Könyv* nem lehet az ő műve.

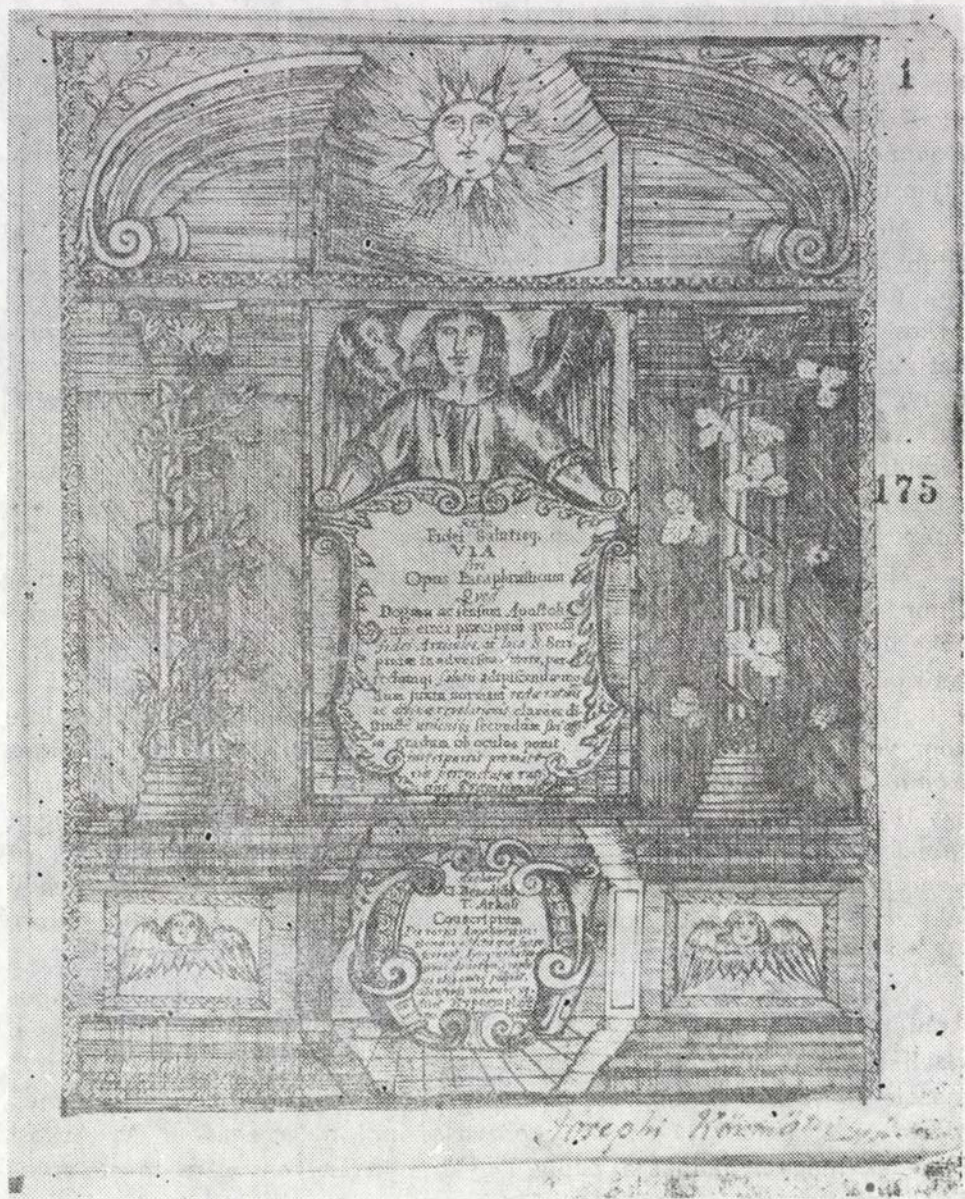
Az erdélyi unitáriusok külföldi egyetemjárásának történetét kutatva hozott össze a sors Földesi Ferenc³⁴, a Magyar Országos Széchényi Könyvtár fiatal könyvtárosával, aki figyelmeztetett, hogy a „nagy árkosi“ *Imádságos Könyv*-ének több példányát őrzik a jelzett könyvtár *Régi Magyar Könyvek* részlegén, és e munkából kikövetkeztethetően Gelei tanulmányútján megfordult Amsterdamban is.

Megvizsgálva a jelzett kéziratokat meglepetéssel észleltük, hogy — amint az a 3074—*Quart.Hung.* jelzetű példány belső fedőlapjának mellékelt fényképmásolatából is kiténik — az *Imádságos Könyv* szerzőjeként Árkosi Tegző Benedek jelenik meg. A példány 157-ik oldalán azt olvashatjuk, hogy azt 1660-ban írták és 1688-ban másolták³⁵. Az 1600—*Quart.Hung.* jelzetű példány — 1746-ban másolták — gerincén szerzőként szintén Árkosi Tegző Benedek nevét vésték bérbe. Ugyanazon mű 1755-ben készült és ma 4369—*Quart.Hung.* jelzetet viselő példányának tábláján (verso) szerzőként először Gelei Árkosi Benedek-et írták be, de azt átjavították „Tegző Árkosi Benedek + 1660“-ra³⁶.

Megvizsgáltuk az *Imádságos Könyv*-nek az egykori Székelykeresztúri Gimnázium könyvtárából a Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai könyvtárba bekerült példányait is. A Kanyaró Ferenc tanulmányozta, ma 0490 jelzetű példányból csak az szűrhető ki, hogy Tarcsafalvi Pálffy Zsigmond — a Kovács Antal akadémitát támogató család³⁷, majd Jakab Elek tulajdona volt³⁸. A kézirat gerincén ez olvasható: „Árkosi Benedek: *Imádságos Könyv*“. Egy, 0494 jelzetű, hasonló sorsú példányban olvashatjuk, hogy azt 1817-ben Benczédi Márton másolta. Ő jegyezte be: „Írta vala régen Néhai Nagyön Tisztelendő Árkosi Benedek Úr“... „NB. Ez az Árkosi Benedek volt a Kolozsvári Unitarius Collegiumban tanító Professor vagy lektor“³⁹ és — tegyük hozzá mi — nem a „professor és orvosdoktor“, ahogy Árkosi Gelei Benedeket említeni szokták.

Nyilván, maradtak ránk más hasonló példányai is az *Imádságos Könyv*-nek. Mindahány más-más másoló kezéből került ki, és magán viseli nemcsak szerzőjének holland hatású szellemi arculatát, hanem a másoló időszerűsítő törekvéseit is. Kétségtelen az is, a Gál Kelemen idézte 1733. január 17-én kelt konzisztoriumi határozat — „Az Árkosi Benedek magyar munkája pedig legyen minden censurára menő atyafival, mely magáé és nem másé legyen; mivel ennek előtte való időkben is imponáltatott volt, hogy minden mester atyafiak leírják, olvassák és tanítsák“⁴⁰ — megerősített egy szokásba jött gyakorlatot, és ezért található az *Imádságos Könyv* ma oly sok példányban a különböző könyvtárakban. Ezzel magyarázható, hogy a Szamos-parti város unitárius főiskolájának diákjai tudatukban pontosabban őrizték mint a történészek, hogy ki is volt annak szerzője.

A nagy tudású Árkosi Gelei Benedek, „Kolozsvárnak dicséretes scholai profesora és doktora“, bár hazai akadémia pályafutásának kezdetén

A 3074—Quart. Hung. kézirat belső fedőlapja

hunyt el, Páduában közölt művei és mintegy két évi tanári, illetve gyakorló orvosi ténykedése alapján érdemekben egyenlő kortársa Árkosi Tegző Benedeknek, az *Imádságos Könyv* és más művek szerzőjének, már csak azért is, hiszen utóbbi is mindössze néhány évet — 1654. augusztus 21-től 1660-ig, esetleg 1661-ig — szolgálhatta hitközössége és népe ügyét.

A fenti tényekkel számolva lehet csak mind Árkosi Gelei Benedek, mind az *Imádságos Könyv* szerzője, Árkosi Tegző Benedek életművét valóságában felmérni és értékelni. Egy elmélyült és kiterjedtebb kutatás bizonyára lehetővé teszi az ilyen és más hasonló kérdések megoldását.

JEGYZETEK

¹ Szabó Miklós: *Az erdélyi unitáriusok külföldi egyetemjárása 1848-ig* (kézirat), 5-ik fejezet.

² Zoványi Jenő: *Cikkei a „Theológiai Lexikon“ részére a magyarországi protestantizmus történetéből*, Bp. 1940; U.ö.: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Bp. 1977, 32; Herepei János: *Árkosi Mihály Benedek = U.ö.: Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, II, Bp.-Szeged, 1966, 318—323.

³ Veress Endre: *Matricula et acta hungarorum in universitatibus Italiae studentium. I, Padova: 1264—1864. — A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. (1264—1864)*, Bp. 1915, 123—127; U.ö.: *Matricula et acta hungarorum in universitatibus Italiae studentium. 1221—1864. Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. 1221—1864*, Bp. 1941, 215—216; *Altère Universitätsmatrikeln. I. Universität Frankfurt a. d. Oder*. Hrsg von E. Freidländer. II, Leipzig, 1888, 20; *Fasciculus Rerum Scholasticarum*, I. 257; II, 96; Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története (1568—1900)*, II, Kolozsvár, 1935, 520—526.

⁴ Bod Péter: *Magyar Athenas*, 1766, h.n., 15.

⁵ Weszprémi István: *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza*, III, Bp. 1970, 47—53.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo, 608—609.

⁹ Zoványi: *Im*, 32.

¹⁰ Herepei: *Im*, 318—323.

¹¹ Uö: III, Bp-Szeged, 1971, 513.

¹² *Matricula Studiosorum Scholae Unitariae Claudiopolitanae ab anno 1721—1867, Nr. 1, Seniori Matricula (1626—1743)*, 1.

¹³ Alexius Horanyi: *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum quam excitat*, I, 1775, Viennae, 72—73.

¹⁴ Aranyosrákosi Székely Sándor: *Az unitaria vallás története Erdélyben*, Kolozsvár, 1839, 157.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Hellebrant Árpád — Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár*, III/1, Bp., 1898, 1552.

¹⁸ Uo.

¹⁹ A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium Könyvtára a Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtárban, Kéz.0440.

²⁰ *Keresztény Magvető*, 1905, 135—145, 206—210.

²¹ Gál Kelemen: *Im*, II, 520—526.

²² Uo, 524.

²³ Uo, 525.

²⁴ *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae, MDLXXV—MDCCCLXXV*, Hagae, 1875, 331.

- ²⁵ Vö: Zoványi Jenő: *Im*, 32; Herepei János: *Im*, 318—323.
- ²⁶ Gál Kelemen: *Im*, II, 524.
- ²⁷ *Uo*, I, 492.
- ²⁸ *Uo*, II, 520.
- ²⁹ *Fasciculus Rerum Scholasticarum*, I, 270—274; II, 1—189.
- ³⁰ *Uo*, 47—63, 96; Gál Kelemen: *Im*, II, 526.
- ³¹ Gál Kelemen: *Im*, II, 526.
- ³² *Uo*.
- ³³ Herepei János: *A házsongárdi temető régi sírkövei*, Bp, 1988, 35, 295; *Fasciculus Rerum Scholasticarum*, II, 168—183.
- ³⁴ Ezúton is köszönetet mondunk Földesi Ferencnek szíves támogatásáért.
- ³⁵ A jelzett részlegen és szám alatt. Lásd mellékelt ábrát.
- ³⁶ A jelezett részlegen és szám alatt.
- ³⁷ Gál Kelemen: *Im*, II, 492.
- ³⁸ Spielmann Mihály, a Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai könyvtárban dolgozó történész szíves közlése.
- ³⁹ A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium Könyvtára a Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtárban, Kéz.0494.
- ⁴⁰ Gál Kelemen: *Im*, 525.

Simén Domokos

HÚSVÉTKOR MI IS JÉZUST KERESSUK

Lk 24,5

A halál az élet következménye, úgy is fogalmazhatnánk, hogy az élet utógondolata. A halál mindig benne van rejtetten az életben, de ennek ellenpontja. Ott van meghalva szívünk utolsó dobbanásáig, hogy akkor életre támadjon: bennünk van minden lépésünkben, hogy az utolsóval „ama nagy lépést“ megtegye. Eletünk könyvében a halállal fordít Isten arra a másik lapra, amit már értelemmel nem olvashat az ember. Lehet ellene tiltakozni, kerülni vagy kívánni, szeretni vagy gyűlölni, elfogadni némán vagy magyarázni, olyan mindegy, mint kősziklának vagy a kiszáradt fának „Jónapot“ kívánni.

Minden hozzá való viszonyulásunk ellenére tudjuk, hogy van és hogy mindannyiunké, tehát az enyém is. Köztulajdon. Meggyőzött róla lelkünk tehetetlen állapota, mikor nekünk valaki kedvesünknek a koporsója mellett tehetetlenül és sírva magunkba szorultan állottunk.

Napjaink zúzómalma megtörte az embert és egyre szaporodnak a nagy író megfogalmazása szerint, a „holt lelkek“, akikben megszűnt az érzésviláguk nemesebb része, a szeretet, a jóság, az igazság és igazságosság érzése. Nincs élet a lelkükben, holt lelkeké merevedtek.

Értelmünk és tudásunk meggyőz arról, hogy a világban mindenütt benne van a halál. Tanultunk és láttunk holt tengereket, melyeknek fenekére homok és kavicsbányák tátongó száját nyitotta az ipar és az építkezés. Közömbösen vesszük tudomásul, hogy időről-időre felfedeznek a tudósok és kutatók egy a történelemben elsüllyedt nép holt nyelvének írásos emlékét. Holt nyelv, mert nagy írónk szerint már akkor meghal egy nyelv, mikor érezni sem lehet vele vagy általa.

Holt írás, mondjuk, amikor a nyelv még élhet, de ősi írását már nem használják. Holt írást látnunk nem kell múzeumokban mennünk, mert a székely rovásírásnak bizonyítékait, a legtöbbet mi unitáriusok őriztünk meg és a homoródkarácsonyfalvi templom kővén, az énlaki mennyezet írásán, s a székelyderzsi rovásírásos téglán ma is megcsodálhatjuk. Mindhárom templomi emlék arról győz meg, hogy eleink rovásírása már ismeretlen lett számunkra, holt írássá „emlékült“, de eleink

ezekkel az írásjelekkel rögzítették gondolataikat és üzentek egymásnak. Nem értjük őseink üzenetét sajnos, holt írássá lett az számunkra.

Értelmünk és tapasztalatunk szerint megszűntek lenni, tehát a holtak közt tartjuk nyilván. Az élő élet leltárában már nem szerepelnek, leíród-tak. A nyelvnek nincs beszélő népe, az írásnak olvasó örököse, a tengernek hulláma, élővilága, a léleknek meleg érzése. A világ kacagása lennénk, ha édesanyánkhoz ezzel a holt nyelvvvel szólnánk, ha ismerőseinknek székely rovásírással írrok leveleinket, vagy szerkesztenénk az újságokat; ha a temetővé vált tengermedret megint vízzel akarnok feltölteni. Isten és az élet törvényeivel ellenkezőt akarnánk, ha ezeket az elmúltakat ismét életre akarnok kelteni, húsvéti szóval: feltámasztani. A holtak között nincs élet, csak az elmúlás s az elmúlásban csak a halál bámul vissza ránk riasztva.

Húsvét reggelén a Jézus sírjához menők a „halottak birodalmában“, a temetőben keresték őt, mert látták és hallották, hogy Arimathiai József sírjába temették el. A bebalzsamozás csak jószándék maradt, mert nem találták ott, a holtak közt Jézust. Alapigénk is dőre dolognak tartja Jézust a holtak közt keresni. Hiábavaló, mint a holt tenger újra feltöltése, mint a holt írással való értekezés. A holtak birodalma a megholtaké, amibe a múlt idő írta történetét jövőtlenül. Ez az Isten törvénye. Egyetlen élőlény sem kerülheti el a halált, játszhatja el az elmúlást. Az ember sem. Erre mondjuk, hogy ez a sorsunk. Ez lett Jézus sorsa is, hiába volt a legtökéletesebb ember. Meghalt.

Ezredévek óta megüli a húsvétot a világ, ünnepel. Ha Jézus meghalt, akkor ez az ünnep — mondhatják — nem más, mint halottkeresés, halottkultusz? Nekünk unitáriusoknak nem, mert mi nem a sírban, a temetőben, a halottak közt keressük. Hiába is keressük a sírban, mert először azt sem tudjuk, hogy hol van a sírja, másodsor a porból lettünk törvénye igazolódna be ott is. Ott nem találunk.

Ha nincs, akkor a keresztények többsége miért tartja úgy mintha lenne? Ha van egyáltalán, akkor hol van . . .? „Tibennetek van“ mondotta Istenországára Jézus. Ő pedig tanításában azonosította tevékenységét Isten országával, aminek bennünk kellene élő formát nyernie. Ebben a megfogalmazásban Jézus bennünk kellene legyen, az élő emberekben, a mindenkoriakban. Megtalálhatod, mikor öreg szüleidnek és nagyszüleidnek sírjához kivisz az emlékezés: amikor gyermek-unokád szavában-kezeiben érzed a szeretetet; amikor megbocsátanak, vagy te megbocsátasz másoknak; megtalálod, amikor a jószág karjaira vesz, amikor az igazság átítat, amikor másokra is tudsz figyelni. De ott látom abban az igyekezetben, amit az emberi sorsfelelősök kifejtenek azért, hogy a nukleáris halált, az élet megsemmisítését elkerülhessük. Keresed a törvény igazságos szellemében, s ha nem találod, így kiáltasz fel: meghalt az igazság. Ott látom abban a jószándékban, mely az öregeknek és az árvaháznak otthont akar adni, és ezt az otthont nem nyomorítja börtönné-pokollá;

a természetvédők jószándékában, a vigasztalásban, a mindenkori segítségben és a becsületes életek minden jóakaratóban és jószándékában. Körülöttünk és bennünk bujkál, egyesekben ritkán, másokban gyakran megelevenedik. Bennünk van nemre, fajra, nyelvre, felekezetre való különbség nélkül. Közkinccs. Nincs ennek a Jézusnak megfogható teste, csak szelleme, lelke és szeretete. Ezt a Jézust Pál apostol szerint lehetetlen volt „a haláltól fogva tartani“. Él és tanításában, életében „út, igazság és élet“. Boldogulása és boldogsága útján ezt a Jézust kell keresni nem csak húsvétkor, hanem mindig az ember. Egyesek a jeruzsálemi temetőben keresik és ma sem hallják a kétezer éves figyelmeztetést: „Mit kerestek a holtak közt az élőt?“. Nincs ott, tibennetek van, ott kell lennie, üzeni a felolvasott részben a húsvéti örömmüzenet nekünk.

Jézus él, de eszméinek életben tartására képtelen ez a csak magával törődő világ embere. Húsvét mondanivalója az élet, az evangélium élete bennünk. Mai ünneplésünk feladata is ez. A gondolatot két hasonlatban párosítva képzelem el:

Tudjátok, hogy van olyan halott is, akiben még van élet. Az ilyen tetszhalott szívbillentyűi közé beszorul egy vérrögöcske a halál mutatójaként. Aztán valami következtében kilöki a szív magából a mozdulatlanságot, a halált és az első szívdobbanások vérebe visszatér az élet a testbe. Feltámad az élet a halálból, új élet és új élettér nyílik. A másik hasonlatot lehet, hogy már előttem mondjátok, de találó voltáért idézném. A kibontott faraó sirkamrájában kevés több ezer éves búzaszemet találtak épen. Kíváncsiságból elültették a tudósok s a létfeltételek biztosításával kicsírázott és szárba szökött az oly régóta halálra ítélt búzaszem. Életre kelt, mert táptalajra kapott.

Ahhoz, hogy életre keljen Jézus a mai emberben, ahhoz ilyen életmentő szívdobbanás, ilyen életteret, táptalajt biztosító kell legyen az ember. A lehetőség a miénk, az örökséget a hétköznapok tál lencséjéért játszodjuk el. Naponként megáll bennünk a lélek szívdobbanása, valami megakasztja, naponként terméketlenné válik életünk. Mi vagyunk Jézus evangéliumának földi hordozói, emberi táptalaja, szívdobbanása. Lehet, hogy sokszor mélybe húzódik bennünk a szándék és a lehetőség is, de vallom a költővel, hogy „mélybe ás, ki aranyat ás“, mert a mélyből jön minden megújulás. Mélyre ássa az ember az evangélium szellemét, mert lélekszint alá süllyedt életképletünk. Hogy az előbbi hasonlattal éljek, valami rög megakasztotta bennünk a szívdobbanást, valami árvíz elmosta vagy földrengés szétszaggatta bennünk a lélek termőtalaját. Ettől nem haltál meg, de Jézus mérlegén élőnek sem mérettél. Az élet az élőké. Akarsz-e élő lenni, szívdobbanása Jézusnak, termőtalaja az evangéliumnak? Ezt kérde ma, ezen a húsvéti ünnepen gyermeked, szülőd, testvéred, egyházad, néped s az egész világ. Áss mélyre utána, ha kell. Őt keresd, őt valljad a magad életének, útjának és igazságának. Ne a temetőben, a holtak között, hová annyiszor el akarták már temetni a történelem

folyamán, arénákban üldözték, hangzatos szólammal túlkiabálták, elméletekkel kártyavárba, templomba akarták bezárni, kicsúfolni, kijátszották, megtagadták. Ne gondoldj erre, hanem arra, hogy nincsen másnak mondanivalója számodra, amikor lelked nagy szélesedje jön, nincs mécsesedben más olaj, ami világítson, mint Jézus, életed hídjának rajta kívül nincsen más biztos pillére. „Értelmednek rajta kívül nincsen más érzése és érzelmednek más gondolata“, mint tanítása és példája. Vele és általa lesz emberivé életed, nyugodttá sorsod és biztonságossá tudatod.

Keresd hát őt! Nem csak húsvétkor, hanem a májves napokban is. Keresd, de ne a temetőben, a holtak közt, Ő sohasem lehet ott. Benne van az életben, a te életedben kell meglátszódnia. Ott éljen cselekedetekben, legyen világnézeted tartóoszlopa, lelked öröme és jövőnk biztonsága. Tudd meg, hogy mindnyájunkban láthatóvá lehet, akik ez ünnepen Őt keressük. Láss meg minket, s velünk ha többnek, jobbnak, igazabbnak érzed ünnepszentelésed, a mélybeásó keresésed boldog találás lesz, Jézusra lelsz, Jézusra lelés, boldog ünnepe. Így adjon az Isten boldog húsvétot, a Jézust kereső világnak élő hitet. Ámen.

IMHOL AZ EMBER

Jn 19,5; Lk 23,47

Az elfogultság emberi gyengeség. Magunkat tartjuk annak a hitelesített mértéknek, amivel életet, sorsot, egyszóval mindent mérünk. Természetes következménye ennek az, hogy véleményünk-ítéletünk a legtöbbször nem valóságos, de az emberek rólunk alkotott véleménye sem helytálló. Jézus életét és magatartását, ha megérteni akarjuk, nem csak a tanítványoknak, mint a legbizalmasabb barátainak a véleményére kell figyelniük; nem csak az írástudók-farizeusok-főpapok Jézusról való felfogását kell nézzük, mert természetes dolog az, hogy a barát-tanítványok és az ellenség-írástudók véleménye kevésbé egyezhetik meg.

A nagypénteki pergő események közt két közömbös ember véleménye, ítélete Jézusról eligazító fontosságúak. Ők csak egy alkalommal találkoztak Jézussal és mégis mindketten hasonló véleményt, tehát elfogulatlanabbat alkothattak róla. Az alkalom sem volt közönséges, mert akkor volt Jézus legnehezebb és életének utolsó napja. Nagypéntek volt.

Az egyik véleményt, Jézus jellemzést Pilátus mondotta. A római császárnak helytartója, az írások szerint barátja volt. A római birodalom adminisztrációjában több helyen meg kellett fordulnia, míg helytartó lett Jeruzsálemben, az állandó lázadó ország központjában. Tudta, mert a saját

bőrén tapasztalhatta, hogy a romlott erkölcsű birodalomban csak egy számít értéknek: az, hogy a szó igazi értelmében ember legyen az ember. Az igazi emberséget a romok alól is meg kell menteni. Ezt látta meg Jézusban, ott az ítélő udvarán. Jól látta meg Munkácsi Mihály festőnk a jelenet lényegét: a fellázított, nyugtalan tömegben, a tanítványok önmagukat megtagadó válság órájában, a rendre vigyázó római katonák és tisztviselők közt egyetlen ember volt nyugodt: az, aki a saját sorsában vállalt halálával nézett szembe: Jézus. Ítéletében az igazságot kereső Pilátus, meglátva Jézust, aki amit vallott, azt vállalta halála árán is, felkiáltott: **Ímhol, íme az ember!**

A másik véleményt a százados mondotta. A nevét nem tudjuk, de biztos, hogy harcokban edzett, több halált látott, világot bejárt katona volt. Életében a kemény harcok alatt tanulta meg, hogy nem a rang, pénz, befolyás számít, hanem az, hogy ember legyen az ember. Ez a legnehezebb, mert aki emberséget veszít el, az embertelen marad. Ezt az emberséget látta meg ő is Jézusban a nagypénteki szenvedésmenet alatt, a keresztfán, s ezt értékelte az evangélistánál fennmaradt szomorú felsóhajtásában: „Bizony ez ember igaz volt“. Pilátus is igaznak mondotta Jézust Máté evangélista szerint, így szólván: „Ártatlan vagyok ez igaz ember véréből“.

Ha nem is ellenséges, de két értelmesen érdemes szemlélőszereplő, elfogultsággal sem jobbra, sem balra nem vádolható ember véleményét, ítéletét így összegezzük: **Íme az ember, aki igaz volt.**

E két ember nagypénteki megállapításából nő ki a mi unitárius hitünk húsvéti örömgazsága. Sem ők, sem Jézus ellenségei, de Mária, az anyja vagy a tanítványok sem tudnak semmit arról, hogy Jézus Isten lett volna. Embernek látja őt úgy ellensége, tanítványa, mint a közömbösen szemlélődők. Emberként tudott hinni „ügyének igazságában“, tanításában, emberként vállalta a szenvedést és a biztos halált és így érdemelte ki a legnagyobb elismerést: igaz ember volt. A történelem folyamán nem az egyetlen ember volt Jézus, aki halálában is vállalta életét: felemelt fővel, az ártatlansága tudatában azzal a boldog meggyőződéssel várta a halált, mint a búzaszem, melynek el kell hálnia ahhoz, hogy élet fakadjon belőle s tápláló kenyér lehessen. A búzaszem törvényét ismerte és mondotta Jézus, a búzaszem sorsát vállalta is. Ez a mi húsvéti hitünk egyik nagy igazsága.

Jézus embersége ösztönző erő a mi életünkben, hogy ha ő meg tudta élni, valósítani az életben megmutatni azt, hogy az emberszabású lény jellemében, gondolkodásában és cselekedetében ember tudott lenni, a szó legnemesebb értelmében, akkor a példáját követni akarónak is sikerülhet. Nekünk eszményünk és nem Istenünk Jézus. Mi követni akarjuk és nem imádni. Húsvétkor az eszményében élő embert keressük. Nem a sírnál, az életben. Szükségünk van rá. Kevés az emberség az emberek-

ben, kiszélesítve az emberiségben. Néha emberek vagyunk, csak éppen nem emberek. Ezt a földet Isten az embernek adta örökségül és csak addig maradhat meg, míg ember tud maradni. Nemhiába féltjük az életet a földön, mert ha sikerülni is fog, hogy létét szakítsuk annak, többet aztán folytatása nem lesz semminek sem. Nem lehet feltámasztani azt, ami a halálé, a megsemmisülése lett.

Jézust testében nem lehet feltámasztani, ez az Isten és nem a hit tanítása, végzése és törvénye. Mi nem is akarjuk.

Mást akarunk. Azt, hogy példájával ember legyen az ember. Hogy milyen az ember, kérdezném tőled, bizonyára azt felelnéd: „Olyan, mint én“. Formára olyan, igazad van, de a belső tartalomról már nem vállalnám a felelősséget. Az emberség ettől a belső tartalomtól függ. E nélkül nincs emberség, nem tud ember lenni az ember. Jézusnak testi alakjáról nincsenek biztos ismereteink, de ez nem is bánt minket. Az sem zavar, hogy édesanyánk vagy édesapánk magas vagy alacsony, mert a mi szülők. Lelkét nekünk adta. Jézusnál is életét, tanítását és felénk sugárzó szellemét nézzük. Szerintünk az az igaz emberség, mint ahogy a nagypénteki két közömbös szemlélő, Pilátus és a római százados is megfogalmazták. Ennek igazsága a búzaszem igazsága: állandóan vetni kell, mert kikel. Mivel nekünk mindig új vetés kell, el kell halnia ahhoz, hogy életre kelhessen s újabb napokhoz újabb, friss kenyeret adhasson, újabb vetéshez újabb vetőmagot.

Jézus szellemében és tanításával kell nekünk is élnünk minden nap. Egy nap a szeretetet, másnap a megbocsátást, a jóságot, a békességes akaratot kell gyakorolnunk, azt kell aratnunk a magunk és a mások számára. Minden nap más, mint az előző, s benne az ember sem ugyanaz. Ha ebben a változásban gyakran hozzuk életünkkel a Jézus életpéldáját, tanítását cselekedetünk sarlójává aratjuk, akkor hozzá hasonló emberek leszünk mi is. Ezt akarta a húsvéti jézusi szellem Isten akaratában. Ezt kéri az emberség tőlünk. Ebben a jézusi ember szellemben — Kacsó szerint — az: „omlásban partot kössünk, sodrásban megkapaszkodjunk, háborúságban küzdjünk és forgószélben megálljunk“ (Kacsó Sándor), hogy valahogy emberek maradhassunk, mint Jézus.

Nem könnyű, de kérdem én, mi könnyű az életben?

Ha a húsvéti úrvacsorát vett nyilvántartásba beírhatnám, nem ezt, hogy 151 lélek vett úrvacsorát, hanem azt, hogy 151 igazodni akaró ember vett úrvacsorát, akkor a mi húsvétunkkal közelebb kerültünk egymáshoz, Jézus és mi az ember, emberségvállalásban. Valóban ünnep lenne a mai. Vallanók, hogy igaz, hogy Jézus ember volt, igaz ember. Nézd: ímhol a példa, az ember, őt kövesd. Ámen.

PUNKOSDI TANULSÁGOK

Ap Csel 2,1,4

Mindenki a tudása, a tanultságai után él meg, legyen földmives, tanító, orvos, ügyvéd vagy politikus. A tudása, tanulása összessége után tud csak jól dolgozni, élni, haladni vagy lemaradni. Egyféle ismeretet, tudást ad a pünkösdi is. Én most négy tanultságát emelem ki.

1. Lelket kell hozzáadni életvitelünkhöz. Szegény világ koldusai vagyunk. A veszteséges ipar az állásnélküliséggel fenyeget. A bevetetlen, gazdátlan földek kenyéرنélküliséget ígérnek. Az anyanyelven tanulni szándékozó gyermekeink előtt bezáruló, vagy meg sem nyíló iskolakapuk szellemi lemaradással fenyegetnek. Az üres gyógyszertárak csak fájdalmat, további betegséget kínálhatnak. Helyesen fogalmazta meg valaki, hogy csupa hiányból és szükségből élünk. Pedig ami tőlünk telik, mi megteszünk mindent. Oda tesszük két karunk erejét, munkáját, oda értelmünk, tudásunk, időnk java részét és még sem elég, mégis hiányzik valami. Ez a valami nem más mint a LÉLEK. Ez hiányzik életünkben. Mindenhez lelkét is kell hozzáadni, mert csak így lehet elérni azt, hogy ne fenyegetsen a munkanélküliség, kenyéرنélküliség. Másabb lenne az emberi élet, a világ, ha lelkét vinnének be az életbe. Ha lelkét vinnének be abba a Házba, hol országunk törvényeit paragrafusokba merevítik, nem kellene egy fél országnak mindig tiltakozni a lélektelenség ellen. Ha lélekkel közelítenének az emberek a földhöz, mint őseink, akkor biztosabb és fehérebb lenne a holnapi kenyérünk, egyenlő esélyesek lennének gyermekeink a tanulásban és a kenyérkeresésben. Ha lélekkel is ülnének le a politikai tárgyaló asztal mellé, akkor már rég elgördült volna az utolsó puskagolyó a nemzetiségi, felekezeti, vallási acsarkodók között. Értelmesebb, tartalmasabb, biztosabb lenne úgy a természeti világ, mint az emberi élet. Ez a lélek hiányzik korunkból. Az első pünkösdi alkalmával a tanítványokból lett apostolok lelkét kínáltak és adták. Jézust adták tovább, ezt vette az a háromezer ember, akik megkeresztelkedtek és „az egész nép előtt kedvességet találtak“, gazdagabb lett életük.

2. Pünkösdi második tanultsága az, hogy az embereknek embermódra kell megnyilatkozniuk, az alapigénk szerint a tanítványok „kezdének szólni“. Minél inkább ki toljuk az emberi megismerés határát a világ-úrben, annál inkább beszűkül földi világunk, életünk. Magunkba zárkozunk, talán azért, mert önmagunk előtt sem vállaljuk mindig magunkat. Mesterséges válaszfalakat építünk ember és ember közé, felekezet és felekezet, nemzetiség és nemzetiség közé. Távolodunk egymástól, emberek. A közelítésnek, a megértésnek a kulcsa a megnyilatkozás, az őszinte megmutatkozás, a másikban is önmagunk felismerése és megértése. El-

vadított az élet és nem tudunk emberien megnyilatkozni, elridegítjük családi, társadalmi, egyházi, nemzetiségi életünket. Szólni kellene és szót érteni ahhoz, hogy ne éljünk állandó elszigeteltségben. A szó sem elég még, tenni is kell, mert a tett is megnyilatkozás. E kettőből ismernek meg minket, és mi is ebből ismerjük meg embertársunkat. Ehhez viszont alapkövetelmény az, hogy olyan legyen gondolkozásunk, tettünk, életmegnyilvánulásunk, hogy soha se kelljen szégyellnünk önmagunkat, vállaljuk önmagunk, tiszta legyen életünk, hogy másokat is vállalhassunk és megtisztíthassunk, javíthassunk. Így szólalnak meg a pütkösdői apostolok is és a szó talált a tettel, azonosak voltak önmagukkal, mert mind Jézust hordozták magukban és róla nyilatkoztak meg. Annak a háromezer embernek a megtalált élete volt az első pütkösdinek a nyeresége.

3. Pütkösd harmadik tanulsága az, hogy mindenkinek valahol helye van, mindenki valahová tartozik, ill. tartoznia kell. Mikor ezt így elmondom, kép formájában jelenik meg előttem a nagy humoristánknak, Karinthy Frigyes írásának a címe: Lógok a szeren. Vagyis sem lent, sem fent nem vagyok, nincs helyem sem a földön, sem a levegőben, másszóval sem hideg, sem meleg nem vagyok. Nem tartozom senkihez, csak fogózom, míg tart az erőm, aztán leesve megtudom, hogy a földhöz tartozom, hullámozok bennem tovább a gondolat. Ilyen valahol lógó gondolkodásúak, magatartásúak lakják földünket. Ezmék és eszmények közt ingázók vagyunk, másszóval, lógunk a szeren. Ezért lehet sokaknak az az érzése, hogy mindig hiányoznak onnan, ahol lenniük kellene, és a haszontalanság érzése keseríti meg életünket. Elgondolom, hogy milyen lett volna a mi életünk, ha édesapánk és édesanyánk — a Karinthy megfogalmazásával — úgy neveltek fel, hogy lógtak volna a szeren. Mit tudnánk a betűk világából, ha tanítóink, tanáraink lógtak volna a szeren, vagy nyugodtan bízhatnók-e beteg gyermekünket olyan orvosra, aki csak lóg a szeren? Ha számbavesszük azt, hogy kire számíthatunk, mindig az a döntő érv, hogy ki az, aki nem lóg a szeren, akiben meg lehet bízni, akire lehet számítani, mert azok közé az emberek közé tartozik, akik becsületükkel nem ingáznak, akik a lelkiismeretes emberek közé tartoznak. Így mérettetünk meg mindnyájan és mindnyájunknak valahová tartoznunk kell, valahol helyünk van, ahonnan ha hiányzunk, azt senki sem pótolhatja. Nem csak mondanunk kell, hanem cselekedetünkben is meg kell látszodjon, hogy hová tartozunk, legyen az család, falu, nép, egyház. A pütkösi tanítványok hitet tettek Jézus mellett, volt bátorságuk a veszélyek ellenére is Jézushoz tartozónak lenni. A megkeresztelkedett háromezer nem ingázott, lógott a szeren, hanem volt bátorságuk Jézushoz tartozónak lenni azzal is, hogy „megtértek és megkeresztelkedtek“.

4. A negyedik tanulsága pütkösdinek az igazban és a közjában való egy akaraton levés. Mi széthúzó, sokan sokfélével akaró nép vagyunk, szoktuk mentegetni magunkat. Sújt a turáni átok, fogalmazták meg a felelős-

ség alól kibújni akarók. Én nem hiszek az átokban és abban sem, hogy az örökölhető lehet, mint a szeni színe, a termet nagysága. Az nem egyéb, mint a más vagy a közösség ügyéhez való hozzáállás. A megtalált helyes út helyett egy másiknak a keresése, a magunk akarátának a másra való kényszerítése, az itt és mást akarásnak az emberi gyengesége. Van mikor meggondolatlanságot, van mikor felelőtlenséget, mikor könnyelműséget, van mikor a magunk kényelmét, értetlenségét, az ügy fontosságát fel nem fogva a más és a közjó kárára cselekszünk, szavazunk, mert ezeket az emberi gyengeségeinket hagyjuk trónolni döntéseink felett. A széthúzás miatt annyi veszteség érte már nemzetünket, annyi veszekedésnek a részesei, tanúi, annyi veszteség ért és mégsem tanultunk belőle. Történelmünk egyik bizonyítéka annak, hogy ha két tábor volt, mi mindkét táborban egymás ellen harcoltunk, szaporítva mindkét részen a hősi halottakat; ha egy nemzetmentő pártot sikerült összehozni nagy nehézségek árán, könnyen ment annak a darabokra, kis és nagyobb belső pártokra való darabolása. A széthúzás erőtlenséget, gyengeséget, a kicsiség érzését, a bizonytalanságot jelenti. Az egy akarat az erőt, a bizalmat, a diadalt, a megvalósulás biztonságát jelenti. Példa rá az első pünkösdi. Akkor csak háromezerben számolhatták magukat, ma már milliókban tudjuk keresztényeknek magunkat.

A keresztények egyet akarnak, de a felekezetekben több úton járnak. Ez a sokszínűség több lehetősége. Addig nincs is semmi baj, míg mindenki a közös cél érdekében egy akaraton van. A baj akkor kezdődött, amikor az lett a cél, hogy a másik ne jusson, juthasson el a közös célhoz, amikor egyik a másikat kizárta, útját elsáncolta, nem ismerte el a közös célban a más lehetőségét is. A Jézus eszményi világát megvalósítani csak úgy lehet, ha azt akarjuk. Közös kell legyen az akarat, segíteni mindenkit a közös célhoz, a keresztény hit és erkölcs megvalósításához, megéléséhez. Elje meg a katolikus katolikusul, a református reformátusul, az unitárius unitárius módra, az ortodox a maga hite szerint. De az akarat az egy legyen, minden ember boldogsága az Isten adta hitben.

Az egyakarat hiánya miatt halványodóbbaknak látszunk itt a Kárpátok koszorúzta ölelésben. Forgácsolódunk, gyengéknek érezzük magunkat, hogy ne mondjam azt a csúf szót, hogy kisebbségnek. Kell a számvetésed és a bátorságod a közös akarahoz, hogy pünkösdi diadalunk legyen.

Adj hát életedhez lelket, szólj cselekedetben, legyen bátorságod egy akarattal lenni ott, ahová tartozol, hogy pünkösdi példája tanulságként gazdagíthassa e szegény világ küzdő nemzedékét. Ámen.

LELKI BÉKESSÉG

Jn 14, 27

Jézus köszöntési formája: Békesség néktek! Ezzel köszönt be a világba: Dicsőség a magasságos mennyben Istennek és a földön békesség a jóakarató emberek között! És ezzel búcsúzik is ki a világból: „Békességet hagyok néktek; az én békességemet adom néktek; nem úgy adom én néktek, amint a világ adja. Ne nyugtalankodjék a ti szívetek, se ne féljen!”

Békét ad Jézus, de nem amint a világ adja. A világ a lakat és a kulcs békéjét, nyugalmát adja. Ezzel szemben Jézus a becsületesség békéjét köti a lelkekre. Mert hát jelent-e igazi nyugalmat a bezárkózás? Megszívlelendő ugyan a közmondás, „Aki jól zár, jól nyit; biztosan fekszik és biztosan kel, ki magára zárja ajtaját.” Nyugodtabban indul el otthonról és reményteljesebben tér haza, ha jó lakatkulcsot hordoz magával. Számptalan tapasztalatunk van arra, szükséges és hasznos az elővigyázatosság. Mert alkalom szüli a tolvajt, nem szabad alkalmat adni a gyenge jelleműnek, hogy kísértésbe essék; nem szabad tápot adni a nyolcadik parancsolat áthágásához. Nap-nap után újságolják napilapjaink, hogy miként cserélnek gazdát nagy vagyonok, miket kilenczáros páncélszekrényben őriznek, hátha még lakat és kulcs sem volna. A kulcs és a lakat azt a célt szolgálja, hogy ne nyugtalankodjék a tulajdonos szíve és ne féljen, és lám, mégis van ok nyugtalanságra és a félelemre.

Ezzel szemben Jézus békéje a becsületesség békéje. Becsületes emberek kellene a lakatok mellé, vagy azok helyett! Angol megállapítás, hogy legjobb üzlet a becsületesség, következőleg a legrosszabb üzlet a becstelenség. Hiábavaló védeni a becsületet, ha az nincsen! „A becsületen esett foltot nem viszi ki semmi mosószer, csak a megbánás és a jóvátétel!” Ezt a felfogást ismeri széles körben az emberiség, de jézusi békét és nyugalmat akkor biztosít, ha gyakoroljuk is.

A kulcs és a lakat békéjéhez hasonló a várfalak, bástyák nyújtotta béke. Ebből is bőven adott a világ, különösen a múlt történelme során. A béke zálogát látták benne a múlt politikusai és hatalmasai. Nagy költséggel, óriási áldozatokkal nagy várfal rendszereket építettek különböző országok. Ilyen volt a kínai fal, melyet a kínaiak építettek északi szomszédaik ellen, Jézus születése előtt 300 évvel. 2400 km hosszú, átlag 10 m magas, 5—8 m széles, őrtornyokkal, kapukkal ellátva. Ma már nagyjából romokban hever, csak műemlék értéke lehet. Ilyen sorsra jutott a többi várfal is, egész a berlini falig!

Jézus nem a várfalak békéjét kívánta a világra hagyni. Mert bizony a várfalak alatt is nyugtalankodott eleget és félt a szív. Van azonban egy erős fal, mely mindeneket felülmúló erődítmény, melyet be akart építeni ő is, mint minden próféta az emberi szívekbe. Várfal, mely évezredek óta áll a világban, a világ felett, mint az emberi boldogság végső és örök fundamentuma. Erről az erős falról zsoltárokból, zengő szóval, zengő versekben száll a dicséret szájról-szájra, szívtől szívig, lélektől lélekig: „Erős várunk nekünk az Isten, és pajzsunk ellenség ellen. Megszabadít veszedelmektől melyek ránk jönnek mindenfelől“.

Ez a hitnek hatalmas védelmi rendszere. Ezt adja Jézus követőinek. Mikor háborg a lelked, mikor úgy érzed, hogy minden ellened szegül, ellened lázad, mikor elhagynak és terhed roskadozva viszed, nyitd fel a Bibliát, meglátod, kinyílik ez az erős vár, biztonságot nyújt, menedéket ad; és megtelik jézusi nyugalommal, békével lelkivilágod. Jézus is így nyitotta fel első názáreti prédikálása alkalmával Ézsaiás könyvét és olvasta a sokaságnak és önmagának:

„Az Úristen lelke van énrajtam, azért, mert felkent engem az Úr, hogy a szegényeknek örömet mondjak; elküldött, hogy beköszönnék a megtört szívűeket, hogy hirdessem, a foglyoknak szabadulást és a megkötözötteknek megoldást. Hogy hirdessem az Úr jókedvének esztendejét, és Istenünk bosszúállása napját; megvigasztalják minden gyászolót“ (61.v.).

Ez lett Jézus életprogramja. Ezt cselekedte utolsó leheletig s ezzel adott nyugalmat, boldogságot azoknak, akik reá hallgattak.

Nyitd fel te is Ézsaiás könyvét s olvasd az 57. r. utolsó versét, mert ez mindenkinek szól, akit szinte elhagyott már a hite:

„Nincs békesség, szól Istenem, a hitetleneknek“. A legtöbbször nem a környező világ kegyetlenségében van a legnagyobb baj, hanem a hitetlenségben. Ezt kell felszámolnod Jézus szellemében, hogy testamentumából te is részesedj. Mintha a te személyes lelki nyugalmad érdekében írták volna ezt a próféciát. Olvasd: „a veszedelem elől ragadtatik el az igaz“ (1.v.); „ki bennem bíz, örökségül bírja a földet és öröklő szent hegyemet“ (13.v.); „Magasságban és szentségben lakom, de a megrontottal és az alázatos szívűvel is, hogy megelevenítsem az alázatosok lelkét“ (15.v.); „Békesség, békesség a messze és közellevőknek... és meggyógyítom őt“, „És a hitetlenek olyanok, mint egy háborgó tenger, mely nem nyughatik, és amelynek vize iszapot és sárt hány ki. Nincs békesség, szól Istenem, a hitetleneknek“ (19--21.v.).

A háborgó tenger említéséről jut eszembe, amit Amundsen híres sarkkutatóról jegyeztek fel. Amundsen hosszú tengeri útjára könyvei nagyrészét is magával vitte. Mikor azonban süllyedni kezdett a hajó, sokmindent együtt, könyveit a tengerbe dobálta, hogy tehermentesítse a hajót, amennyire lehet. Egyetlen könyvet nem dobott a tengerbe,

a Bibliát. Ha a Bibliát kidobnám, mondotta sorstársainak, mintha hitemet dobnam ki, s a lelkem is elsüllyedne.

Igen: erős várunk nekünk az Isten és erős pajzsunk a Biblia. Ezt a hitet meg kell tartanunk, hogy ez a hit minket is megtartsion. Bármint háborog életünk tengere, nem vetjük el magunktól, mert tudjuk, hogy ez a könyv nem teher az embernek, mint ahogy nem teher a mentőőv sem a süllyedő hajón, de megtartó erő, végső menedék.

A törvényt betölti Jézus, de ezt nem úgy adja, mint a világ, a világi törvények kényszerével, vagy diktátor parancsával, hanem szere tettel. Még a Tízparancsolat örökérvényű tételeit is kettőre egyszerűsíti: „Szeresd az Urat a te Istenedet, teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből, és szeresd felebarátodat, mint magadat“.

Tagadhatatlan, hogy az ember békéjét és biztonságát a törvények is biztosítják. Törvénycikkek sokasága tartja egyensúlyban a társadalom rendjét, biztosítja az élet zavartalan menetét. Különböző alkotmányok megjelenése egy-egy korszakot nyitott meg az emberi jogvédelem történetében. Létfonosságú kívánalom a törvénycikkek betartása, alkalmazása; mégha vannak is hibák benne, a társadalmi stabilitás sarkkövei. Jézus értésére adta a világnak, hogy nem akarja eltörölni a törvényt, a Sínai hegyen kőbevésett törvényeket, de nem tűzzel-vassal, keresztfával, hanem a lelkek újjászületése által kell levetközni az ó-embert és felöltözni az újembert! Becsületessé tenni az embert, valláserkölcseleg újjá-nevelni, hogy szabadakaratóból cselekedje a jót, töltsse be a törvényt. Hogy ne kelljen nyugtalanoknia a szívnek és ne kelljen félni, végre, a mai világban sem.

A Jézus szerinti új ember nem fél az Istentől, mert az Isten szeretet; nem fél az embertől, mert mindenki Isten gyermeke s így testvérek vagyunk; nem fél önmagatól, mert „egy istenarc van eltemetve benne“ is; nem fél a büntől, mert Jézus megmutatja, mi a bűn s hogyan lehet azt elkerülni; nem fél a haláltól, mert tudja, hogy akár élünk, akár halunk, Istenéi vagyunk.

Ilyen félelemmentes jézusi békességre és nyugalomra törekedjünk most és mindörökké! Ámen.

Kovács István

MI LELT TÉGED, HÁGÁR?

1Móz 21,14—19

Megpróbáltatások és fájdalmak tövises útja a Hágaré. Az otthonából elúzótt, menedéket keresve bújdosó anya útja, akinek egyetlen magával menekített kincse: a gyermeke. Gyöngye vállait nem húzza súlyos teher,

— csak egy kenyér és egy tömlő víz súlya —, de annál nehezebb a lelke. Mi minden fájdalom és felgyülemlett keserűség sebzi. Mögötte — minden felégett. Ábrahám elűzte. Előtte? Beérseba pusztája. Az élet pusztája. Biztonságot és oltalmat nyújtó otthon helyett: a hajléktalanság gyötrelmes vándorútja. A gyermeke fölé hajló anya jövőt álmódó tervezgetése helyett: a gyermekét karján menekítő anya reménytvesztett, kilátástalansággal tusakodó gondolatai.

Mióta tart már a kiszolgáltatott, a kitaszított nő menekülése az élet sivatagán át? Nem tudni. De a gyermek egyre halkuló, panaszos sírással kéri a vizet. Kéri? Nyöszörgéssé fogyó hangja: követeléssé erősödött. És „elfogyott a víz a tömlőből“!

Nincs ami jobban, tömörebben érzékeltetné anya és gyermeke kétségbeejtő helyzetét, mint ez a mondat. Úgy hangzik, mint a kimondott halálos ítélet. Elfogyott a víz a tömlőből. Mintha ezt mondaná: nincs tovább!

Elfogyott a víz a tömlőből: az anyai szívet éltető álmok — a lélek erői is — elapadtak. Nincs tovább. És Hágár — kétségbeesésében — megfélekedzik az élet alapvető törvényéről: az anya nem hagyhatja el gyermekét! Semmi körülmények között. „Hát elfeledkezhetik-e az anya gyermekéről, hogy ne könnyörüljön méhe fián?“ (Ézs 49,15).

Hágár elbukik. Azt írja a Szentírás: letette a gyermeket az egyik bokor alá, maga pedig elment, és ezt mondta: Ne lássam, amikor meghal a gyermek.

Meddig vonszolhatta el magát, milyen messzire, a szerencsétlen, síró anya, és mikor szólalt meg a lelkiismeret vádló szava? A Szentírás egy nyíllövésnyi távolságról tesz említést, és csak annyit örökít meg, hogy Hágár egy hangot hall, amely méltatlankodva, vádaskodva kérdi őt: „Mi lelt téged, Hágár?“ — Mit tettél? Hogyan zuhanhattál ily mélyre? Hogyan veszhitted el ily mértékben a reményt? „Hát elfeledkezhetik-e az anya gyermekéről, hogy ne könnyörüljön méhe fián?“

A lelkiismeret vádló, felelősségre vonó, kijózanító hangjára: megtorpan a gyermekét letevő anya. Megdermed. Lábai földbe gyökereznek és szörnyű tettének tudatára ébred. „Mi lelt téged, Hágár?“ Mit tettél? És hallja a megfellebbezhetetlen és könyörtelen — egyéni fájdalmait, szenvedéseit figyelemre sem méltató — parancsot: „Kelj föl, vedd fel a gyermeket, és viseld gondját“.

Ha eddig szánalommal figyeltük és együttérzéssel kísértük Hágár sorsát, akkor most — meglepődünk. Hát nem volt épp elég a Hágárt megpróbáló szenvedésekből? Hát igazság-e az, hogy most is csak ő vonódik felelősségre kétségbeesett tettéért? Ha kellőképpen beleéltük magunkat Hágár helyzetébe, akkor úgy érzünk, hogy feltétlenül lenne mit felhoznia önnön védelmére. Vagyis, a mi „természetes“ gondolatunk, ösz-

tönös öinigazoló hajlamunk szerint: jön, hogy mentegessük Hágárt. Jön, hogy — okokat és érveket felsorakoztatva — „megmagyarázzuk“ a kilátástalannak tűnő, nehéz helyzet végső kétségbeesésében elkövetett tettét, mondván: Nem tehetett másként!

A Szentírás azonban egészen határozott és ellentmondást nem tűrő módon utasítja el ezt a próbálkozást. Figyeljük csak meg. Azt olvastuk, hogy a gyermekét elhagyó anya hangosan sírt, ami Hágár helyzetének ismeretében tökéletesen érthető. A következő versben mégis az áll, hogy Isten meghallotta a gyermek hangját. Nem a Hágárét, a gyermekét! Pedig Hágár sírt hangosan, keservesen. De ez még csak figyelemre sem méltatódott.

Mit akar érzékeltetni, tudunkra adni ezzel a Szentírás? Azt, hogy a gyermekét elhagyó anya olyan bünt követett el, amelyre nincs mentség. Történjék bármi is egy anyával: nincs — és nem létezhet — olyan ok, amely feljogosítaná arra, hogy elhagyja gyermekét. Az ilyesmire nincs „magyarázat“ és nincs „mentség“. Ezért nem méltatódik még csak figyelemre sem az anya hangos sírása, és ezért hangzik oly méltatlankodón vádaskodva a felelősségrevonás szava Hágár felébredő lelkiismeretében: „Mi lelt téged, Hágár?“ Mai szóval így mondjuk ezt: a felelősség alól kibújni nem lehet. Nincs olyan egyéni ok, személyi sérelem, megpróbáló szenvedés vagy fájdalom, amely feljogosítana erre. Ahogy Aurelius, a filozófus császár írta: „A te dolgod — mint a katonáé ostrom alkalmával — az, hogy kötelességed teljesítsd“.

Azt tedd, ami a kötelességed. A Hágaré — és minden anyáé — pedig ez: „Kelj föl, vedd fel a gyermeket, és viseld gondját“.

De vegyük fel mi is újra — a tanulság kedvéért megszakított — történetünk fonalát. Meghatóan szép rész következik. Hágár ugyanis megérti — vagy ősi anyai ösztönnel megsejti — a lelkiismeret paracsát, és engedelmeskedik neki. Felemelkedig összetörtségéből és elindul. Vissza gyermekéhez, hogy gondját viselje. Hágár ekkor magasztosul igazán anyává: soha többé nem hagyja el gyermekét.

„És megnyitotta Isten az asszony szemét, úgyhogy meglátott egy forrást“. A többit már könnyen el tudjuk képzelni: Hágár megtölti a tömlőt, vizet ad gyermekének, majd ő is iszik. Anya és gyermeke megmenekedett.

Ami azonban nyomban feltűnt nekünk: a történet első részében egy szó sem esett arról, hogy Hágár vak lett volna. Miért kellett hát „megnyíljanak“ a szemei? Azt kívánja érzékeltetni ezzel a Szentírás, hogy az anya, aki leteszi, elhagyja gyermekét, az vak. Lelkileg. És itt a dolgok, a történések sorrendjére kell figyelni. Hágár abban a pillanatban lett vak, amikor letette gyermekét, és egészen addig szenved a lélek vak-ságában, amíg föl nem kel, hogy gondját viselje gyermekének. Szemei akkor nyílnak meg, midőn elindul kötelességét teljesíteni. Csak ezután

látja meg a forrást. És ez nagyon fontos. Azt adja tudtunkra ezzel a Szentírás, hogy Isten segítsége, „megmentő akciója“ nem sültgalambként érkezik. Előbb Hágárnak kellett — lelkiismerete szavára figyelmezve — erőt vennie magán és cselekednie. Mélyen unitárius gondolat: „Segíts magadon és Isten is megsegít!“ Isten segítsége, gondviselő szeretetének megmentő akciója mindig válaszként érkezik az ember tetteire.

Hágár története kapcsán most mindannyian a gyermeküket letevő, elhagyó anyákra gondolunk. Azokra, akikhez ma is időszerűen szól a lelkiismeretet ébresztő kérdés, és akiktől ma is méltán meg lehetne kérdezni: „Mi lelt téged, Hágár?“ De igencsak félreértjük e tanulságokban gazdag történetet, ha üzenetét, mondanivalóját csak erre szükítjük le. Hágár szenvedése és bukása, küzdelme és önmaga felett aratott győzelme: sokkal többre tanít ennél. Nemcsak női, de mélyen emberi tanulságait így foglalhatjuk össze:

Az élet gyakran tartogat váratlan, meglepetésszerű fordulatokat számunkra. Jót, de rosszat is hozhatnak ezek a fordulatok. Gyakran érzünk tehát mi is úgy, hogy kilátástalan, reménytelen helyzetbe kerültünk, hogy erőnkön felül vannak a gondok s bajok, az élet terhei. Ilyenkor aztán megijedünk, s reményvesztő kétségbeesésünkben feladjuk a küzdelmet, úgymond „letesszük a gyermeket“. A lelkiismeret és számonkérés szavára — „Mi lelt téged, Hágár?“ —, magyarázkodni kezdünk mi is. Mentségeket keresünk, másokat hibáztatunk vagy a körülményeket okoljuk, s közben nyugtatgatjuk magunkat, altatgatjuk lelkiismeretünket, hogy: úgysem tehetünk semmit. És ez az önáltatás — általában — sikerül is nekünk. Így aztán arról is sikerül megfeledkezzünk, ami a kötelességünk. Olyan vakok leszünk, mint Hágár.

Ezért mindig időszerű és mindnyájunkhoz szóló Hágár története. Megtanít, hogy a reményt — ha az ingadoz is bennünk megpróbáltatásaink idején — soha nem szabad feladni végleg. Épp úgy, ahogyan az édesanya sem teheti le végleg a gyermekét. Nem mondhatjuk azt, hogy: „Nincs tovább!“ Meg kell próbálni ismét. S ha szükség van rá, akkor — újra. Reményvesztett tétlenségre, eleve lemondó, karbatettkezű siránkozásra nem jön segítség soha. „Segíts magadon, és Isten is megsegít!“ Vagy a költő örökérvényű igazat kimondó szavával: „Ember küzdj, és bízva bízzál!“ Mindig tenni, cselekedni kell, és hinni abban, hogy Isten is megsegít, mert akaratát föl vállaló erőfeszítéseinkre, küzdelmeinkre az Ő válasza, megsegítő áldása is megérkezik mindig.

Szép és tanulságos történet a Hágaré. A küzelmúltban elhunyt író, Örkény István mondta: „Próbáld megtanulni, ami egy másik ember sorsából megtanulható.“ Ez Hágár esetében, az ő sorsára vonatkozóan is érvényes és igaz. Ámen.

NE DOBD EL!

1Tim 1,19

Egyik este fáradtan, jó munkára már alkalmatlanul, rossz filmet néztem a televízióban. A hős — egy a jövőben hívó alak — vidám gesztussal hajigált a széibe, a tengerbe egy csomó papírt. Amint ezt a jelenetet nézem, elcsodálkozom tehetetlen dühömön: miért gerjedek fel így a tenger beszennyezésén? Az áramlatokban ide-oda lengő növényeket, a színes halakat vagy azok iparos vadászait képviselem? Mi közöm hozzá? Az enyém a tenger?

Sokkal inkább érthetőbb volna fortyogásom például a közeli városunk egy utcája, egy autóbusszállomása miatt. Az ott élők s az autóbusszal oda beutazó ingázók: reggel és koradélután teleszórják azokat elhasznált autóbusszjegyekkel, papírzacskókkal, gyufaszálakkal, üres gyufásdobozokkal, cigaretta maradványokkal, szakadt nylonzacskókkal és minden elképzelhető szeméttel. Hogy az úgynevezett „időszakos“ szemetekről dinnyehéjről, szőlőgeresztről, kukoricacsutkáról ne is szóljak, aminek következményeit, — ha valaki véletlenül rálép — jól ismerjük. De vajon miért dobja el az utcán, a városban a szemetet, aki ezt cselekszi? Abból a közös meggondolásból, hogy nem az ő utcájuk, nem az ő környezetük, mert ők nem városlakók, vagy éppen nem abban az utcában laknak, ahol szemeteltek, hanem egy másikban.

Szintén a televízió jóvoltából láthattunk már olyan jelenetet, melyben nagy világvárosok — melyeknek lakossága tízmillió felett van — utcáin szemétként ott hevernek kivénhedett, elhasznált vagy elrongált hűtőszekrények, televíziók, porszívók, rádiók, butorok s mindaz, ami épp fölöslegessé vált egy háztartásban. De vajon miért hordják ki ott az utcára a felsorolt tárgyakat? Abból a meggondolásból, hogy ha ők a 19. vagy 79. emeleten laknak, őket, a környezetrontítókat nem zavarja sem környezetükben, sem kilátásukban, mert csak akkor látják, vagy még akkor sem eldobott tárgyaikat, ha az emeletről lenéznek. S különben is nem az övék az utca, nem az ők közvetlen környezetüket rondították el, hanem a másét.

Kolozsváron, egykori szülő- és nevelkedési városomban, ahol laktam szüleimmel egy emeletes bérházban, közös volt a lépcsőház, a járda. Rajtunk kívül kb. még 30 család lakott ugyanott. Idősek és fiatalok egyaránt. Idős szomszédainkkal úgy osztottuk meg a munkát, ahogy erejük szerint méltányos volt. A nehezebbjét elvégeztük mi, fiatalabbak. De

voltak olyanok, ha nem is sokan, akik kereken megtagadták a járda vagy a lépcsőház takarítását. Érvelésük ez volt: nem az ő dolguk, nem övék a járda, a lépcsőház. S különben is, akkor sepernek majd utcát, akkor lapátolnak havat, ha pénzre lesz szükségük. Az ilyenek mindig kivételessé teszik önmagukat, helyzetüket. Ezek „mások“ mint a többség, ezek a különködők, akiket semmi sem érdekel. Hogyan érdekelné őket pontosan környezetük, ahol élnek?

Modern korunk nagy vívmánya a „dobd el“ holmik tömege. „Dobd el“ injekcióstűk, amelyek egyetlen használatra készültek, fecskendők, írószeresek, melyeket nem lehet újból használni, ha kifogy belőlük a betét vagy a grafit. De még folytathatjuk a sorát azon termékek sokaságának, amelyek egyszeri használatra készültek: poharak — fagyaltos poharak pl., melyekkel meleg időben szintén tele van környezetünk —, tányérok, abroszok, evőeszközök, gázöngyújtók . . .

Volt eszere sem mesélte: 1975-ben kint járt Kanadában, Montreálban, az Unitárius Világszövetség gyűlésén. Hazafele jövet, hogy a hosszú repülőúton ne unatkozzanak, mindenkinek adtak felszálláskor egy steril nylonzsákba csomagolt fülhallgatót, ha esetleg zenehallgatásra kerekedne valakinek kedve, akkor azt megtehesse. Európába való leszállásuk alkalmával, amikor a gépből kiszálltak, a légikisasszony mindenkitől összeszedte a kiosztott és használt fülhallgatókat és egy szemetes kosárba gyűjtötte egybe. Íme egy példa arra, hogy egy tiszta új dologból hogyan lesz szemét egyszeri használat után.

Nem csoda, nem véletlen, ha egyre nő körülöttünk is a „dobd el“ holmik halmaza. Változik divatunk. Nő körülöttünk a „dobd el“ nadrág, ing, cipő, pulóver . . . De így van ez nem csupán a divat terén, hanem minden téren. Tegnap nehézipar, ma vegyipar, holnap elektronika. A mával feledjük a tegnapot és a sürgős holnap miatt nem gondolunk a holnaputánra. Vajon nekik, akik utánunk jönnek, „dobd el“ világunk miatt lesz-e, marad-e valami? Vajon a mi fékeveszett fogyasztói mániánkért mi marad? és milyen lesz, ami nekik marad? Mert kétségtelen, hogy tárgyak és helyzetek állandóan változnak körülöttünk.

És most ezek után, hadd tegyem fel a kérdést: miért kellett erről itt, ma, prédikációm keretében foglalkozni? Mi köze van az eddig elmondottaknak ehhez a szöszékhez, ehhez a mai naphoz? A következő: hogy „dobd el“ tárgyak között akadnak nagyon fontos dolgok is. Mert „dobd el“ ruhák, autók, lakások között nem csoda, ha ugyanígy bánunk barátainkkal, embertársainkkal, férjekkel, feleségekkel és gyermekekkel, vagy idős ún. használhatatlanná vált szüleinkkel. Mert sajnos láttunk már ilyeneket is „dobd el“ világunkban. Nemkívánatos eldobott gyermekek, idős, önmaguk fenntartására tehetetlen szülők, eldobott élettársak, férjek és feleségekről is tudunk. Miért van ez így? Mert mi úgy gondoljuk, hogy mindig van kilátás egy másikra, egy látszólag jobbra, mert minden pótolható és kicserélhetőnek tetszik számunkra.

Ez lehet a sorsa „dobb el“ világunkban az elveinknek, hitünknek, kötődésünknek eszméhez, nemzethez, anyanyelvhez, néphez, szülőfaluhoz, szeretethez, békéhez, jósághoz, igazsághoz, szépséghez, türelemhez, megértéshez.

Ezért is időszerű a Timóteushoz írott levélbeni megfogalmazás: „Tartsd meg a hitet és a jó lelkiismeretet...“ Vigyázz rá! Tartsd meg! Ne dobd el! „amelyet egyesek elvetettek és ezért a hit dolgában hajótörést szenvedtek“.

Nagyon kell vigyáznunk, hogy egy megszokott mozdulattal ne hagyjuk eldobni magunktól elveinket. Mert ezt is meg lehet tenni, de ennek az a súlyos következménye, hogy elvtelenek maradunk. De ne dobjuk el kötődéseinket, szülőföldhöz, anyanyelvhez, nemzethez, valláshoz, mert akkor szülőföld, anyanyelv, nemzetiség, vallás nélkül maradunk. Vigyázzunk jogainkra, úgy, hogy közben ne feledjük el kötelességeinket sem. És nem utolsó sorban vigyázzunk a textusokban megfogalmazottakra: hitünkre és jó lelkiismeretünkre. Ne dobjuk el ezeket sem, mert akkor hit és jó lelkiismeret nélkül maradunk, aminek további következménye az, hogy hajótörést szenvedünk a már említettekben. Mindannyian megértjük a hajótörött szó jelentőségét, ha a Titanic luxushajó első és egyben utolsó útjára gondolunk. Több mint 1500 halottja és majdnem ugyanannyi hajótöröttje volt ennek a katasztrófának. Alig hiszem, hogy szeretne valaki napjainkban is hajótörést szenvedni a szónak akár igazi, akár jelképes értelmében.

És végül még egy gondolat. Korlátlanul szabadok vagyunk abban, hogy mit és hogyan tékozlunk el. Magába kell azért gyűjtenie mindenkinek mindent, amiről reméli, tudja, hiszi, hogy állandó, hogy értékes, és ezt ápolni, megmenteni, gondozni kell és úgy átadni gyermekeinknek, unokáinknak, utódainknak.

Eppen ezért legyen okulásunkra felolvasott textusunk: Tartsd meg! Vigyázz rá! Ne dobd el a hitet, a jó lelkiismeretet, hogy ne szenvedj hajótörést ezekben és te magad se légy hajótörött. Így legyen. Ámen.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Mert Isten: az Élet igazsága. / Parancsa ez: mindenki éljen. / Parancsa ez: mindenki örüljön. Parancsa ez: öröm-gyilkos féljen. / Parancsa ez: mindenki éljen. *(Ady Endre)*

Mi dolgunk a világon? Küzdeni, / És tápot adni lelki vágyainknak. *(Vörösmarty Mihály)*

Nem hiszek az Elrendelésben, / mert szabad vagyok: olyan szabad, / mint a bolond bogáncs a szélben, / vagy vad bozót között a vad. / „Vezessen hozzád a szabadság!” / így kérem olykor, aki vár, / mert nem annak kell az imádság, ki Istent megtalálta már. *(Babits Mihály)*

Semmiből egy új, más világot teremtettem. *(Bolyai János)*

Ha férfi vagy, légy férfi, / Legyen elved, hited, / És ezt kimondd, ha mindjárt / Véreddel fizeted. *(Petőfi Sándor)*

Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók. *(Zrinyi Miklós)*

Íme, hát megleltem hazámat, / a földet, ahol nevemet / hibátlanul írják fölém, / ha eltemet, ki eltemet. *(József Attila)*

Légy hú s bízzál jövődbe, nemzetem, *(Arany János)*

Rossz a világ? Légy jó tehát magad! / Üres a lét? Adj tartalmat neki! / Az ember szolgál mind? Légy te szabad! / Hidd sorsodat bátor versenyre ki! *(Komjáthy Jenő)*

A lélekben van valami veleszületett heliotropizmus — a sugarak felé hajol, a fény felé veti leveleit. Nagyobb dolgokban részesedni, gazdagnak lenni, termékenységünk díszében állani: ez a lélek ösztöne. *(Németh László)*

Ezt a földet nekünk kell fénnel behinteniünk, ezt nekünk kell kedvel, kultúrával, sok vágy beteljesítésével, mint egy karácsonyfát feldíszíteniünk. *(Tamási Áron)*

Az egyház célja / Nem önmagának változatlan fönntartása, / Hanem ápolása / A folyton fejlődő hitének, / Keresése / Az isteni élet útjának, / Rajta való botorkáló, bizonytalan járás. *(Balázs Ferenc)*

EGYHÁZI ÉLET – HÍREK

Egyházi Képviselő Tanács

1992. április 2-án tartotta I. negyedévi rendes ülését, melynek keretében tárgyalta az elnökileg elintézett ügyekről szóló jelentést, a Főtanács, Nyugdíjintézet Vezető Tanácsa, Teológiai Intézet Szenátusa, a Misszió, Valláserkölcsei Nevelési, Gazdasági, Pénzügyi és Jogügyi Bizottságok jegyzőkönyveit. Foglalkozott az 1991. december 11—12-én tartott Főtanács határozatainak és a Főtanács Bizottság meghagyásainak végrehajtásával. Határozott a lelkészek fizetésének emeléséről, a sepsiszentgyörgyi, székelyudvarhelyi és baróti templom építésének segélyezéséről, az egyházi központ és Nyugdíjintézet 1991 évi zárszámadásának jóváhagyásáról.

1992. június 18-án került sor az E. K. Tanács II. rendes ülésére. Tárgysorozatán az egyház tevékenységét összefoglaló jelentéseken és jegyzőkönyveken kívül még szerepelt az 1992. június 29—július 10. között tartandó lelkésztovábbképző tanfolyam rendezése, a Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köreinek 1992. július 10—13. között Oklándon tartandó konferenciája, az Unitárius Nőszövetség 1992. szeptember 20-án Kolozsvárt tartandó nagygyűlése, a f.é. Zsinat Főtanács helyének és idejének megállapítása, az I. évfolyamra felvehető teológiai hallgatók számának meghatározása, a 218—1992. sz. Kormányhatározat által előírt javadalom-emelés alkalmazása és a templomépítésekre érkezett segélyek.

Lelkészi értekezletek

Az I. évnegyedi lelkészi értekezletet egyházkörönként 1992. április 7. és 22. között tartották meg a Kolozsvár Irisz-telepi, székelyudvarhelyi, ádámosi, brassói és a székelykeresztúri egyházközségekben. Tárgysorozatán szerepelt: Balázs Ferenc: Az új ember vallása c. kéziratos munkájának „Meggötöttség és szabad akarat“ c. első fejezete, a Misszió Bizottság általános jelentése az egyház 1990. évi tevékenységéről, különböző egyházi ügyek és az esperesi vizsgálószerk előkészítése.

A lelkészi értekezleten szószéki szolgálatot végeztek: Székely László, Bíró József, Ádám Dénes.

A II. évnegyedi lelkészi értekezleteket 1992. június 10—26. között

tartották meg Bágyonban, Oklándon, Marosvásárhelyen, Alsórákoson és Siménfalván. Az értekezletek témái voltak: Balázs Ferenc: Az új ember vallása c. kéziratos munkájának „A nyilvánvaló Isten“ c. második fejezete; Kászoni József: A valláserkölcsei nevelés gyakorlati kérdései c. előadása, valamint egyházköri ügyek.

A lelkeszi értekező alkalmával szószéki szolgálatot végeztek: Bálint Imre, Bencző Dénes, Kibédi Pál.

Lelekésznevelés

A teológiai hallgatók húsvét és pünkösd alkalmával legátusi szolgálatot végeztek különböző egyházközségekben.

A II. félévi vizsgákat 1992. május 21. és június 25. között tartották. Szakvizsgát tett június 29. és július 8. között Nagy Attila 7,11 és Szentgyörgyi Sándor 7,64 osztályzattal.

A Teológiai Intézet évzáró istentiszteletén, június 28-án, dr. Kovács Lajos püspök prédikált. Az évzáró ünnepélyen dr. Szabó Árpád rektor beszámolt az 1991—1992. tanévről; a legjobb tanulmányi eredményt elért, a pályamunkákat készített és a versenyvizsgákat nyert hallgatók jutalmazása után az V. éves hallgatók búcsúztak az intézettől.

Lelekésztoábbképző tanfolyam

Az 1992. június 29. és július 7. között tartott tanfolyamon a következő lelkészek vettek részt: Ferencz Gábor torockói, Léta Sándor petrosényi, Pap László bágyoni, Nagy Ödön várfalvi, Pálfi Árpád verespataki, Pál Ádám vadadi, Balázs Tamás szentháromság-kisadorjáni, Nagy László szőkefalva-széplaki, Benedek Jakab csokfalvi, Farkas László korondi, Bíró József kadácsi, Török István medeséri, Kiss Domokos kénosi, Lakatos Gyula homoródkarácsonyfalvi, Kászoni József homoródszentmártoni, Andorkó Ferenc vargyasi, Kozma Albert bölöni és Szász Ferenc brassói.

A tanfolyam előadói voltak: dr. Erdő János, dr. Szabó Árpád, dr. Rezi Elek és Kovács István; vendégelőadó volt dr. Kozma Tamás, aki a valláspedagógia köréből tartott előadást.

A tanfolyam alkalmával, július 5-én a kolozsvári belvárosi templomban Kászoni József, az Irisz-telepen Lakatos Gyula és a Monostoron Andorkó Ferenc végezte a szószéki szolgálatot.

Dávid Ferenc Egylet

1992. május 24-én Kolozsvárott tartott felolvasó ülésén „Vallok hit- és életfelfogásomról“ c. előadássorozat keretében „Jellem általi üdvözülés“ címen előadott dr. Donald Sz. Harrington amerikai unitárius lelkész.

Június 14-én dr. Kovács Lajos tartott előadást „Az élet könyve: a Biblia“ címen. Az előadást mindkét esetben művészi műsor követte.

Személyi változások

Székely János kökösi lelkész kinevezést nyert az árkosi egyházközségbe 1992. április 1-től.

Kovács Istvánné Albert Erzsébet 1992. április 1-től az egyházi központ pénztárosának nevezetett ki.

■ *Péterfi Sándor* lelkészt 1992. április 12-én iktatták be a kissolymosi egyházközségbe. A kinevezési irat felolvasása után az új lelkész megtartotta beköszöntő beszédét; a beiktatást Báró József esperes végezte. Ezt követte dr. Kovács Lajos püspök beszéde. Az új lelkészt az egyházkör nevében Botha Dénes fiatfalvi lelkész, majd a csekefalvi és nagysolymosi testvérfelkezetek és az egyházközség tagjai köszöntötték.

■ *Székely János* árkosi lelkész beiktatása 1992. május 10-én volt. A kinevezési irat felolvasása után az új lelkész beköszöntő beszéde következett. Ezután Gál Jenő esperes beiktatta Székely Jánost új tisztségébe. A beiktató istentisztelet dr. Kovács Lajos püspök prédikációjával ért véget. Székely Jánost köszöntötték az egyházkör nevében Török Áron lelkész, Lőrincz Albert, Ördög Ferencné Szabó Ágnes és Utó Béla az egyházközség nevében.

■ *Az angol unitárius egyház* 1992. április 10–13. napjain tartotta évi közgyűlését a Bristol-i egyházközségben. Elnöknek Celia Kerr egyháztagot, alelnöknek Jim McClelland lelkészt választották meg.

A közgyűlés keretében a hagyományos „Essex Hall“ előadást Phillip Madhurst tanár tartotta az indiai Brahma Somaj szabadelvű vallásos mozgalom alapítójának, Rammohun Roy életéről és unitárius kapcsolatairól.

■ *The Inquirer*, az angol unitárius egyház lapja, melyet 1842-ben alapítottak, most ünnepelte fennállásának 150. évfordulóját. Ez a lap az angol unitarizmus belmissziójában és külföldi kapcsolatainak kiépítésében eredményes munkát végez.

■ *A Romániai Magyar Egyházak Elöljáróinak Allandó Értekezlete* 1992. június 11-én Nagyváradon ülésezett és a következő ügyekről tárgyalt: A magyar iskolahálózat és tanügy kérdései; a jogtalanul elítélt személyek ügye; az Erdélyi Magyar Kezdeményezés aláírásgyűjtése elítéltek ügyében; előterjesztés egyházainkat és a magyarságot ért sérelmek ügyében; állásfoglalás a vajdasági magyarok helyzetével kapcsolatban; a keresztény orvosok szövetségének megalakulása.

■ *Az Ágostai Hitvallású Zsinatprezbiteri Egyház Mózes Árpád aradi lelkész* a temesvári egyházmegye esperesét püspöknek választotta meg. Beiktatását 1992. június 24-én Harmati Béla magyarországi és dr. Christoph Klein nagyszabasi evangélikus püspök végezte. Egyházunk részéről dr. Kovács Lajos köszöntötte Mózes Árpád püspököt. Isten áldása legyen az evangélikus egyházon és új főpásztorán!

■ *Nagyváradon 1992. május 10–17. között* nagyszabású ünnepeket rendeztek Szent László király szentté avatásának 800. és Várad török iga alóli felszabadulásának 300. évfordulója alkalmából. Az ünnepségen egyházunkat Jenei Dezső főgondnok, András György előadótanácsos és Boda József helybeli lelkész képviselték.

■ *Dr. Klaniczay Tibor* egyetemi tanár, az Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Kutató csoport igazgatója, a Bibliotheca Unitariorum Alapítvány Felügyelő Tanácsának elnöke, 69 éves korában, 1992. május 14-én Budapesten elhunyt.

Halottaink

Major Sándor ny. lelkész, életének 89. évében, 1992. május 1-én Kolozsváron elhunyt. 1904. március 18-án született Kolozsvárt; teológiai tanulmányait a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte el 1926-ban. Komjátszegen szolgált 10 és Haranglábban 38 éven át. Május 5-én temették a Házsongárdi temetőbe. A temetésen a lelkészi szolgálatot dr. Szabó Árpád rektor végezte; a sírnál Bálint B. Ferenc haranglábai beszolgáló lelkész mondott búcsúbeszédet.

Halmágyi Pál. ny. lelkész, 77 éves korában, 1992. július 1-én a dicsőszentmártoni kórházban meghalt. 1915. március 6-án született Mészkon, teológiai tanulmányait 1939-ben a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte el. Rövid ideig Brassóban, majd Sinfalván volt segédlelkész, 1941-től nyugalombavonulásáig, 1986-ig, a bethlenszentmiklósi egyházközségben szolgált. 1982-től tagja volt a Lelkész- és Énekvezérképesítő Bizottságnak. Július 3-án temették a bethlenszentmiklósi unitárius temetőbe. A temetésen Pálfi Dénes helybeli lelkész végezte a szolgálatot; az egyház nevében Szabó Zoltán titkár, az egyházkör részéről Benedek Sándor esperes búcsúztatták. A sírnál Fülöp Dezső mészköi, Sebe Ferenc ny. előadótanácsos és Sándor Bálint lelkész mondtak búcsúbeszédet.

Emlékük legyen áldott!

Kénosi Tózsér János: *De Typographiis et Typographis Unitariorum in Transylvania. Bibliotheca Scriptorum Transylvano-Unitariorum*. Compiled by Ferenc Földesi. Scriptum Kft. Szeged, 1991. XXIV+194 l. (Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 32. General editor Bálint Keserű)

Kénosi Tózsér János nevét a magyar filológia alig ismeri. Szinnyei lexikonának VI. kötete és Zoványi Jenő Magyar protestáns egyháztörténeti lexikona ír róla bizonytalan adatokra támaszkodó pár sort. Egyedül az unitárius egyháztörténetírás hasznosította mindmáig kéziratossalmát, a XVIII. század közepén elkezdett *Historia Ecclesiastica Transylvano-Unitariát*, melynek folytatására paptársát, Uzoni Fosztó Istvánt kérte fel, majd Kozma Mihály és János fejezték be a mintegy 900 ívre terjedő forrásértékű munkát. Ennek magyarra fordítása, megjelentetése soronlévő feladat. A szegedi egyetem Régi Magyar Irodalmi Tanszéke egyelőre megelégedett Kénosi Tózsér két korábbi művének, „előtanulmányának“ az eredeti latin nyelvű közlésével: az egyik az unitárius nyomdák és nyomdászok számbavétele, a másik az unitárius szerzők könyvészte.

Kénosi Tózsér János (1708—1772) nem járt külföldi egyetemeken, a vidéki átlagpapság pályáját futotta be. A kolozsvári Unitárius Kollégium elvégzése után köztanító, szenior, majd kikerül Tordára rektornak (1733—1755), végül a bágyoni parókián lelkész, s csak élete utolsó évében helyezik Torockószentgyörgyre, ahol rövidesen meghal. Egyházköri jegyzőnek is megválasztják. Ami életútját mégis figyelemre méltóvá teszi, az filológiai-történelmi érdeklődése. Tordán történeti adatgyűjtemény összeállításához kezd, megszerkeszti az 1579—1765 közötti zsinati meghívók gyűjteményét. Tudunk még egy retorikai művéről, kátéjáról és egy lappangó, Kolozsvár város reformációját összefoglaló munkájáról. Mindezek azonban — legjobb esetben eredeti — kéziratban maradtak fenn. Hagyatéka Uzoni Fosztó Istvánhoz (1729—1777) került, aki a kolozsvári kollégium elvégzése után Torockón rektor (1756—1760), majd Torockószentgyörgyön lelkész (1760—1771), míg Kénosi helyét el nem foglalja Bágyonban. Neki egy imádságkötetete 1765-ben sajtó alá került. Főműve azonban Kénosi kéziratának gondozása, jegyzetekkel való kiegészítése és folytatása. A két vidéki lelkész végül is maradandót alkotott.

A most megjelent két mű eredeti kéziratára 1878-ban Benczédi Gergely unitárius kollégiumi tanár bukkant rá a „püspöki thékában“, azokat

némileg kiegészítette, beköttette és a kollégiumi könyvtárban helyezte el. A könyvtár teljes állagával együtt ezek is a kolozsvári Akadémiai Könyvtárba kerültek, s róluk készült mikrofilmfelvétel alapján másolták le a szöveget e kiadvány számára.

A nyomdatörténeti mű eredetije 286 kéziratos lapot tesz ki, nyomtatásban is 113 lap. Ez az első magyar nyomdatörténet, s szerzője elsőként ismeri fel, hogy a nyomda mekkora szerepet játszott a 16—17. századi reformáció idején, s különösen az unitárius egyház történetében. Az unitáriusoknak ebben az időszakban három nyomdájuk volt, közülük kettő igen rövid életű. A szerző először a felbukkanó adatokból összeállítja a nyomda rövid történetét, majd az ott megjelent művek felsorolása, többnyire fejezetenkénti ismertetése következik. Az angol nyelvű bevezető tanulmány a nyomdatörténetet újabb adatokkal egészíti ki.

Az első, a lengyel eredetű Raphael Hoffhalter-féle gyulafehérvári nyomda magyar és latin nyelvű műveket jelentetett meg: 1567-ben négyet, 1568-ban tízet, 1569-ben négyet. A felszerelés további sorsa ismeretlen. A kolozsvári Hoffgreff-Heltai nyomda történetét már többen tanulmányozták, 1550-től 1655 tájáig ismerjük tulajdonosait, mestereit. Kénosi az 1552—1638 közötti időszakból 35 kiadványát sorolja fel. A harmadik nyomda számbavétele elmarad, erről csak a bevezető tanulmány tájékoztat: ez Lengyel András özvegyének (Kmita Andrásnénak) valószínűleg a kolozsvári lengyel unitáriusok szükségletét szolgáló nyomdája lehetett, részben az unitárius egyházé volt. 1691—1704 közöttől maradt fenn pár kiadványuk. A kötet gondozója nem jelzi, hogy a nyomda a főtéri templom sekrestyéjében működött, s 1716-ban a templom elvételekor ez is a katolikusok kezére került, de utóbb kiadták az unitáriusoknak. (Az utóbbi két nyomda adatait feldolgozta Krizsó Kálmán 1968-ban írt, a Kriterion Könyvkiadónál lévő kéziratos kolozsvári nyomdatörténetében.)

E műhöz érdekes függelék kapcsol Kénosi Tözsér János: az erdélyi unitárius szerzők 16—18. századi általa számba vett kéziratának és megjelent munkáinak jegyzékét. Harminckét szerző 138 művét sorolja fel hosszabb-rövidebb bibliográfiai leírással. Például Dávid Ferencről 12, Enyedi Györgyről 11, Karádi Páltól 3, Bogáthi Miklóstól 2 cím szerepel a jegyzékben. A kötet összeállítója odaillesztett még egy régebbi kéziratrövidéket is (Catalogus B megjelöléssel), ez 39 unitárius szerző lexikonszerű életrajza műveinek jelzésével.

A kötetbe foglalt másik latin mű — az eredetileg 119 lapos, itt 65 lapot kitevő összeállítás — a 16—18. századi erdélyi unitárius szerzők könyveinek, kéziratának a bibliográfiája. A jámbor és becsületos olvasóhoz intézett bevezetőben a maga egyszerű nyelvezetével elmondja Kénosi Tözsér, hogy a kezébe került Christophorus Sandius-féle *Bibliotheca Anti-Trinitariorum* (1684) és az Adrian Cattenburghtól származó *Index Scriptorum Remonstrantium* (1728) művein kívül még több unitá-

rius alkotást ismer, lejegyzett, s ezekkel egészíti ki a két katalógust. Így jön létre egy 52 szerző 287 művét bemutató bibliográfia. A 16—18. századi unitarizmus minden alkotása jtt megtalálható: Dávid Ferenc 24, Blandrata György 12, Sommer János 13 címmel szerepel. Itt is van Appendix: a közös vagy ismeretlen szerzőjű művek — 53 cím. Majd ehhez is kapcsolódik folytatás, újabb 20 szerző 135 címe, valamint az első 19 püspök felsorolása Körmöczi Jánossal bezárólag.

A kötetet tízlapos névmutató zárja, ami lehetővé teszi, hogy a két-három listán is szereplő írók műveit, adatait gyorsan kikereseshessük.

E kéziratok fontosságát már Szabó Károly felismerte, amikor a Régi Magyar Könyvtár összeállítása során többször is hivatkozik rájuk. Olyan művekről adnak hírt, kiadványokról ismertetést a könyvészetek, amelyeknek nyomuk veszett, s ez az egyetlen forrás róluk. A sajtó alá rendező mindig feltünteti a bibliográfiai tételek után apró betűkkel a mű Régi Magyar Könyvtár, Régi Magyarországi Nyomtatványok és más bibliográfiákbeli sorszámát. Ez a kiadvány ezután az unitarizmus múltját kutatóknak alapvető tájékozási eszköz lesz, de a bibliográfusok is rendszeresen fogják forgatni.

A kiadással kapcsolatban megjegyeznők: bármennyire is tudományos és nemzetközi, hogy a bevezető tanulmány, a jegyzetelés angol nyelvű, a közölt szöveg latin sok magyar résszel, mégis csak gondolni kellett volna arra, hogy ezt a kiadványt könyvtárosok, unitárius lelkészek fogják használni. Angolul még tudnak, de aligha értik meg a latin szöveget. Legalább az elbeszélő jellegű részeket angol fordításban is kellett volna hozni (például apró betűs lapalji jegyzetben).

Dr. Gaal György

Adams, James Luther: *An Examined Faith — Social Context and Religious Commitment*. Edited and with an introduction by George K. Beach. Beacon Press, Boston (199), 468. (Egy megvizsgált hit — Társadalmi összefüggés és vallásos elkötelezettség.)

A szerző híres amerikai unitárius teológus, egyike a legjobban ismerteknek a tudományos világban. A Harvard-i Teológiai Fakultás ny. professzora, az Amerikai Teológiai Társulat volt elnöke, a Vallás Tudományos Tanulmányozási Társulatának alapítója, a „Faith and Freedom” angol unitárius teológiai folyóirat társszerkesztője.

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön évi 400 lej, melyet a lelkészi hivatalok útján, vagy közvetlenül az egyházi központba (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj, B-dul 22 Decembrie nr. 9), lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 12 dollár.

ANNUAL SUBSCRIPTION from abroad — 12 dollar — (postage included) should be sent to the Unitarian Church, B-dul 22 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj, Romania.

Imprimeria „ARDEALUL“ Cluj, c-da 3020/1992

